

गेली ३५ वर्षे महाराष्ट्रभर आबालवृद्धांच्या परंतीस उतरलेल्या या पुस्तकाची पाचवी आवृत्ती आता संपूर्णपणे नव्या आकर्षक स्वरूपात प्रसिद्ध होत आहे.

*

सर्वमान्य विनोदी लेखक श्री. वि. आ. बुवा म्हणतात

मनोरंजनावरोवरच सामान्य ज्ञान, विशेष ज्ञान आणि बहुश्रुतता वाढविण्याचे सामर्थ्यही या पुस्तकात आहे. ही पुस्तके म्हणजे मोकळा वेळ किंवा काम करून कंटाळा आल्यानंतरचा वेळ, उत्साही आणि प्रसन्न मनाने घालविण्याचे हुकमी साधन आहे. अशा प्रकारची पुस्तके मराठीत अभावानेच दिसतात. त्यामुळे या पुस्तकाचे वेगळेपण आणि महत्त्व प्रकर्षाने प्रतीत होते...

*

प्रा. देवदत्त दाभोलकर, कुलगुरु, पुणे विद्यापीठ :

ही पुस्तके म्हणजे केवळ कौड्यांची नुसती एक जंत्री असती तरीही त्याविषयी मला अत्यंत कुतूहल वाटले असते, परंतु रसिक वाचकांना या पुस्तकाच्या रचनेत व निवेदनशैलीत लेखकाच्या प्रसन्न खेळकर व्यक्तिमत्त्वाचे प्रतिबिंब स्पष्टपणे दिसल्याखेरीज राहणार नाही.

*

फिलॉस्फर मासिक

उत्कृष्ट करमणूक करून बुद्धीलाही चालना देणारे तारतम्याचे विविध प्रश्न, गणिताची गमतीदार कूडे, मजेदार चुटके, चित्रे असे विविध साहित्य काळजीपूर्वक संग्रहित करून श्री. रानडे यांनी ह्या 'बहुरंगी करमणूकी'चा उपक्रम केला असून तो विद्यार्थी, शिक्षक, पालक, प्रौढ, अप्रौढ अशा सर्वोंनाच आवडणारा व त्यांची मने वेधून घेण्याइतका यशस्वी शाला आहे.

*

बहुरंगी करमणूक - भाग तिसरा

बहुरंगी करमणूक

३

रा.सं. रानडे
एम.ई.

**ब हुरं गी
क र म णू क**

भाग तिसरा

सं ग्रा ह क

रामचंद्र त्र्यंबक रानडे

एम्. ई. (सिद्धिल)

प्रकाशिका
सरोजिनी रा. रानडे
'गोल्डनरॉक'
४७, डेक्कन जिमखाना,
पुणे ४११००४

सर्व हक्क
प्रकाशिकेच्या स्वाधीन

मुद्रक
चिं. स. लाटकर
कल्पना मुद्रणालय
४६१/४, 'शिव-पार्वती',
टिळक रस्ता
पुणे ४११०३०

आवृत्ती पहिली
१९५०
आवृत्ती दुसरी
१९५७
आवृत्ती तिसरी
१९७०
आवृत्ती चौथी
१९७८
आवृत्ती पाचवी
१९८४

प्राप्तिस्थळ
सरोजिनी रा. रानडे
'गोल्डन रॉक'
४७, डेक्कन जिमखाना
पुणे ४११००४
आणि
'श्रीप्रसाद' ब्लॉक नं ३,
१८६, १५ वा रस्ता
मुंबई ४०००७१

आमच्या घराण्यातील 'नवी पिढी'
चि. शशांक, चि. माधुरी, चि. दीपक, चि. सुनील,
चि. विष्णु, चि. गौतम नि चि. अंजलि
सर्वांना
शुभाशीर्वादपूर्वक ही भेट

—रामभाऊ

प्रास्ताविक

“अट्टीगट्टी, गार गट्टी । लिवाचा पाला तोडू नये । ज्योत्स्ना रानडेशी बारा वर्ष बोलू नये । गट्टी फू जा. ” विजया विझे अंगठ्या-जवळच्या दोन बोटांची केलेली कमान या गालावरून त्या गालावर चाळवीत हे सर्व म्हणाली, नि ‘कधधी कधधी बोलणार नाही तुझ्याशी’ असे म्हणत तरातरा निघून गेली.

इतके सर्व झाले तरी नेहमी ‘विजया विजया’ करणारी आमची ज्योत्स्ना अगदी निर्विकार होती. ते पाहून, न राहवून मीच ज्योत्स्नाला विचारले, ‘का ग ज्योत, तिने येवढी गट्टी फू केली तरी तुला काहीच कसे नाही वाटत?’

“हात्तेच्या जाते कुटे ? चट येईल.”— ज्योत.

“ती नाही येणार. मोठी मानी आहे ती. कधधी कधधी बोलणार नाही म्हणून गेली की ती !”—मी.

“तिला यायलाच लागेल मुळी.”

“का, तुझ्यावाचून तिचे मुळीच अडणार नाही.”

“ते खरं ! अडण्याचा प्रश्नच नाही; पण तरी तिला यावेच लागेल.”

“ते का ?”

“ओळखच तू. येवढी कोडी सांगतोस तर आता ओळखच.”

“अग पण, कशा पंखी’ ते तर काही सांग. आम्हांला काय तुमचे दोघांतले गुपित ठाऊक ?”

“बरं पंखी ना ? इ-इ-इ”

“येवढ्याने नाही समजत बुवा. इ. म्हणजे इयत्ता एकच तुझी नि तिची म्हणून तिला बोलावेच लागेल, का इ म्हणजे ‘इकडे ये कानात सांगते.’”

ग्रंथ वाचण्याच्या योग्यतेचा असेल तर तो विकत घेण्याच्याही योग्यतेचा आहे हे विसरू नका. फुकट ग्रंथ वाचण्याचे दारिद्र्य बुद्धीत ठेवू नका.

— जॉन रस्किन

“ छट नाहीच. इ-इ-इ. ”

“ मग काय ? काही समजत नाही. हं ! इ म्हणजे ‘ इश ’ ना ? ”

“ नाहीच नाहीच. ओळखा इ-इ-इ. हरलात ! ”

“ थांबा. पैण काही संदर्भ लागत नाही. ”

“ बरं आता आणखी पुढे हं. ज्या. ज्या. ज्या. ”

“ काय ? ”

“ सांगू का ? ” ज्योतला न राहवून ती म्हणाली, “ इज्या विज्या नि तिज्या नाही का ? मागे दोनदा विजयाने माझ्याशी अट्टीगट्टी केली नि तरी पुन्हा आता (पुढे अंगठ्याजवळच्या दोन बोट्यांची कमान दुसऱ्या हाताने दाखून) अश्ली बोलू लागली आहे, अशीच आता या वेळी तिसऱ्यांदा भांडली आहे तेव्हा आताही तिला गट्टी करावीच लागेल या वेळी बच्चंजी ! हे पाहा इज्या विज्या-नि-तिज्या ! ”

इज्या विज्या नि तिज्या ! इतक्या लहान मुलांच्या मनावरही ही गोष्ट टसून गेली आहे. मग इतरांची गोष्टच नको. इज्या विज्या नि तिज्या ! एकदा आणि दोनदा जी गोष्ट घडली ती तिसऱ्यांदा घडणारच हा त्यातला भावार्थ ! सर्वत्र, चोहीकडे, ठिकठिकाणी, अनुभवाचे दाखले आणि गोष्टीचे पडताळे दाखवून याच म्हणण्याचे समर्थन चालू असल्याचे तुम्हांला आढळून येईल. अर्थात त्यात अर्थ किती हा भाग अप्रस्तुत असला तरी, त्याचे अस्तित्व सर्वत्र आहे हे खास. ‘ दोन वेळा माझी दौत फुटली म्हणून आता ही तिसऱ्यांदा फुटली बव. ’ असे मुलांना बोलताना मी कितीकदा ऐकले आहे. ‘ दोन वेळा बहुरंगीचे दोन भाग मी लिहिले म्हणून आता हा तिसरा भाग लिहावा लागत आहे ’ असे म्हणण्याचे धाडस मात्र मी करीत नाही आता ! कारण त्याचे आश्वासन मी पूर्वीच देऊन चुकलो आहे. परंतु तिसऱ्या भागाची प्रेरणा, ‘ इज्या विज्या तिच्या ’ या न्यायाने नसेलच असे सिद्ध करणे मला कसे काय शक्य आहे ? आणि काही असले तरी ‘ इज्या विज्या ’च्या न्यायाने हा तिसरा भाग प्रसिद्ध होत आहे असे कोणी म्हटले तर मला ते कसे नाकारता येणार ?

— रा. चं. रानडे

अनेकांचा एकच प्रश्न !

कंटाळवाणा काळ काढावयाचा कसा ? आगगाडी, आगनाव वा मोटार यातून दूरवरचा प्रवास करणारे प्रवासी, साठलेली रजा घेऊन स्वास्थ्य अनुभविणारे अधिकारी, लांबलचक सुट्टीने कंटाळून जाणारे विद्यार्थी, नुकतेच आजारानून बरे होणारे रुग्णार्थी वा हातपाय मुरगळून वा अन्य काही कारणाने दिवसचे दिवस अंतरुणात डांबून पडणारे कोणी किंवा अशाच प्रकारे इतर कोणी-कोणी-अगदी साऱ्या-साऱ्यांची नेमकी हीच अडचण ! आणि म्हणूनच पोरानोरांपासून तो म्हाताऱ्या-कोताऱ्यांपर्यंत, छोट्या बाळूपासून तो काठी टेकीत जाणाऱ्या रंगोपंतांपर्यंत साऱ्यांची हीच अडचण भागविण्यासाठी ‘ बहुरंगी करमणूक ’ मोठ्या तत्परतेने सिद्ध ठाकले आहे.

अर्थात केवळ कालहरण इतकाच मात्र त्यातील हेतू निश्चित नव्हे. आणखी किती तरी भाग त्यात आहे.

नित्याच्या त्याच त्याच कार्यक्रमात तुम्हांला काही बदल हवा आहे काय ? कामाच्या रगाड्याने रंजीस घेऊन तुम्ही शिणला आहात काय ? आणि या ‘ तोच-तोपणा ’ने आलेला शिणवटा नाहीसा करावा असे तुम्हाला वाटते काय ? अथवा केव्हाही आपले विसाड्याचे क्षण आंधक आल्हाददायक व्हावे अशी तुमची मनीषा आहे काय ? या गोष्टींवर अचूक गुणकारी असे ‘ बहुरंगी करमणूक ’ हे उत्कृष्ट रसायन आहे.

थोरानोरांपासून लहानांपर्यंत साऱ्यांना रुचेल, पचेल नि आवडीनिवडीला जुळेल असेच ते आहे. जेव्हा हवे तेव्हा हे पुस्तक घ्या नि इच्छेला येईल ते पान उघडून वाचू लागा. अगदी थोड्याच वेळात तुम्हांला हवे होते तेच नेमके हाती लागल्याचा तुम्हांला प्रत्यय येईल, आणि तुमची

नड यशस्वीपणाने भागविल्याचे श्रेय सर्वतोपरी तुम्ही त्यास बहाल कराल.

‘बहुरंगी करमणूक’ तुमची प्रवासात उत्तम सोबत करील व तुमच्या सहली नि सफरी तर त्याविना निश्चित अळणी ठरतील! हे पुस्तक तुमची भरपूर करमणूक करील. नेहमीच्या ठरावीक चाकोरीच्या बाहेर ते तुम्हांला घेऊन जाईल. निरनिराळ्या करामती नि गमती सांगेल आणि पुस्तक वाचन थांबविल्यावर तुम्हाला असे आढळून येईल, की तुमचा शीण नाहीसा झाला आहे आणि कंटाळ्याने तर केव्हाच काळे केले आहे. या व्यतिरिक्त तुम्हांला हेही समजून येईल की, घटकाभर मनोरंजन करताना या पुस्तकाने तुमच्या मनाला तरतरी आणली आहे नि तुमच्या बुद्धीचे वेगवेगळे पैलूही तुम्हाला कळत-नकळतपणे त्याने मोठ्या कौशल्याने उजळले आहेत, आणि तसेच त्याद्वारा चारचौघांवर छाप पाडण्यास योग्य अशी नाना प्रकारची भरगच्च सामग्रीही आता तुमच्या हाती लागली आहे.

अनेकांनी मुक्तकंठाने प्रशंसिलेले मराठीतील अगदी अभिनव प्रकारचे असेच हे पुस्तक आहे. स्वतः ते वाचा आणि प्रत्यय ध्या-इतरांना ‘भेट’ म्हणून द्या. कोटल्याही प्रसंगी कोणासही भेट म्हणून देण्यास याच्याइतके सर्वोत्तम पुस्तक मिळणार नाही.

संप्राहक

फसाल बरं का!

मंसीमहि त्वां वयमस्माकं देव पूषन् ।
मतीनां च साधन विप्राणांश्चाधवम् ॥

क्र. १०।२६।४

अर्थ : आमच्या बुद्धीला प्रेरणा करणाऱ्या आणि बुद्धिमानांचा आधार अशा पूषन् देवा, तुला आम्ही स्तवितो.

चिंतामणिरियं प्रज्ञा हृत्कोशस्थ विवेकिनः ।
फलं कल्पलतेवैषा चिन्तितं संप्रयच्छन्ति ।

योगवा. ५।१२।१३४

अर्थ : विचारवंतांच्या जवळ असलेली बुद्धी हाच ‘चिंतामणी’ आहे. चिंतिलेले फल देणारी कल्पलता तीच !

विचारें निश्चल होता बुद्धि । बुद्धिपासी कार्यसिद्धी ॥

—दासबोध १५।१०।१९

हो, तुम्ही बुद्धिमान नि चलाख आहात याविषयी तर वादच नाही: आणि आपल्या बुद्धीचे मोजमापन करता आले तर ते कोणाला नको आहे? प्रश्न इतकाच, की हे मापन करावयाचे कसे? एखाद्याची उंची सेंटिमीटरात आपण मोजू, किंवा त्याचे वजन किलोमध्ये करणे शक्य आहे, नि समजा तो चांगला गल्लेद्वय असेल तर त्याच्या पोटाचा वेरही आपल्याला मापता येईल; परंतु बुद्धीचे मापन कसे करावयाचे? अर्थात हा प्रश्न निर्माण होण्याचे खरे कारण असे आहे, की बुद्धी एकच असली तरी तिला वेगवेगळ्या प्रकारचे पैलू अथवा अंगे असतात नि ही अंगे अनेकविध असल्याने एकाच मापाने ती मोजता येत नाहीत. तुमच्या बुद्धीची धारणाशक्ती किती आहे? गोष्टींचा उमज पडण्यास तुम्हाला कितीसा वेळ लागतो? यथार्थ चित्रण नि यथायोग्य पृथक्करण तुम्ही करू शकता किंवा नाही? स्मरणशक्तीची तीव्रता कोठवर आहे? संगतवारपणा नि विसंगती कळण्यात तुमची गती, कितपत बिनचूक आहे? तुमचे निरीक्षण सूक्ष्म नि बारकाईपूर्ण आहे की नाही, आणि तारतम्य ज्ञानाने निरनिराळ्या गोष्टींची संगती व मेळ तुम्ही कितपत घालू शकता, या सान्याचा अंदाज पुढील प्रश्न सोडवून तुम्हांला घेता येईल. तुमची तर्कशक्ती आपले काम नीट वजावते की नाही नि कल्पनाशक्ती कोठवर पोहोचू शकते इत्यादी सर्व गोष्टींचा तुमचा तुम्हांला पडताळा पाहता येण्यास नि स्वतःच्या बुद्धीचे सर्वगामित्व व प्रगल्भता यासंबंधीची अटकळ बांधण्यास पुढील प्रश्नांचे तुम्हांस खूपच साहाय्य होणार आहे. प्रत्येक प्रश्नास आवश्यक लागणारा वेळ आरंभी दिला आहेच. (प्रश्न वाचावयास लागणारा वेळ सोडावयाचा.) त्यानुसार तुमच्या चातुर्याचे नि चाणाक्षपणाचे परीक्षण करून पाहा. मात्र जाता जाता 'बहुरंगी' च्या पहिल्या दोन भागांतील इशान्याप्रमाणे आताही पुनश्च इशारा द्यावासा वाटतो, 'सांभाळा, फसाल बरं का!'

१

(वेळ : अर्धे मिनिट)

समजा, काल रात्री तुम्ही जेवला नाहीत नि सकाळी उठून तोंड धुऊन येता आहात तोच तुमच्यापुढे पेढ्यांनी भरलेले एक ताट आणून ठेविले नि इच्छेस येईल तितके पेढे खाण्याची मोकळीक दिली, तर त्या तशा अनशेषी तुम्ही किती पेढे खाल? ज्याने त्याने प्रामाणिकपणाने आपल्या पचनशक्तीचा अदमास

घेऊन उत्तर द्यावयाचे आहे. अर्थात पेढे खाण्याच्या वेळी तुमचे आरोग्य अगदी उत्तम प्रकारचे आहे नि पेढे खाण्याचा वीट तुम्हाला आलेला नाही, हे मात्र उत्तर देताना ध्यानात ठेवावयाचे हं! त्यातून समजा तुम्हांला पेढे आवडत नसले तरीसुद्धा आमच्या प्रश्नासाठी काही पेढे तुम्ही खाल्लेत तर फारसे विषडेल असे नव्हे. तेव्हा या वेळेपुरते तरी पेढे खाण्यास मान्यता देण्याचा काय तो प्रश्न! बाकी सर्व 'बोलाची मिठाई, बोलाचेच पेढे। कसले आढेवेढे फुकाफुकी।'

२

(वेळ : एक मिनिट)

गट्टूजी नि पट्ट्याजी यांच्यात वाद निघाला की, सायकल कोण जोरात मारतो. त्यांनी त्यासाठी अगदी सरळ नि सपाट असणारा 'राजमहाल' रस्ता पसंत केला. शर्यतीसाठी दोघेजण सिद्ध झाले, परंतु तीच सायकल दोघांना शर्यतीसाठी हवी असल्याने मोठा विकट प्रसंग निर्माण झाला. पण गट्टूजीने आपली फटफटी आणून तो प्रश्न मिटवला. पाच किलोमीटर सायकल प्रत्येकाने मारायची असे ठरले. एकूण अंतर दहा किलोमीटर म्हणून गट्टूजीने पहिल्या किलोमीटरच्या दगडापासून पाचव्या किलोमीटरच्या दगडापर्यंत सायकल मारली नि त्या वेळी पट्ट्याजी घड्याळ निरखीत फटफटीवरून त्यासमवेत गेले. त्यानंतर पट्ट्याजींनी सायकल घेतली नि गट्टूजी फटफटीवर स्वार झाले नि पट्ट्याजींना तिथून दहाव्या किलोमीटरच्या दगडापर्यंत जाण्यास किती वेळ लागतो ते त्यांनी पाहिले. गट्टूजींना अंतर तोडण्यास २० मिनिटे लागली तेथे पट्ट्याजींना २५ लागली. अर्थात गट्टूजींनी शर्यत जिंकली हे ओघानेच आले. बरील वृत्तान्तात काही चुकले आहे असे वाटते का? असल्यास 'हो' म्हणा, नसल्यास 'नाही' सांगा.

३

(वेळ : अर्धे मिनिट)

समजा, उद्यापासून आपण सीताफळाच्या झाडाला रामफळाचे झाड म्हणू लागलो नि रामफळाच्या झाडाला सीताफळाचे झाड म्हणू लागलो तर रामफळाच्या झाडाला कोणती फळे लागतील?

४

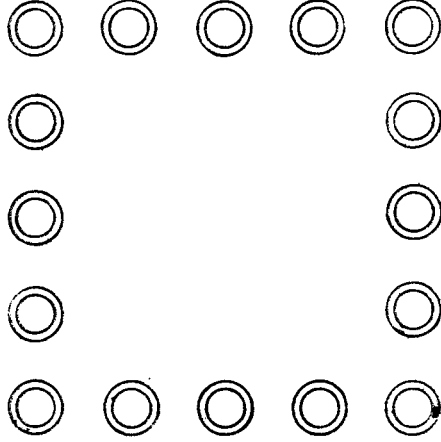
(वेळ : सव्वा मिनिट)

असा कोणता क्रमांक आहे, की त्या क्रमांकात नि पन्नासात जितके अंतर

आहे तितकेच अंतर पन्नास नि त्या क्रमाकांच्या चौपटीने येणाऱ्या क्रमांकातही आहे !

५

(वेळ : दोन मिनिटे)

सोबतच्या चित्रात दाखविल्याप्रमाणे १६ नाणी मांडली आहेत. त्यानुसार चौकोनाच्या प्रत्येक ओळीत सध्या पाच पाच नाणी येत आहेत. आता हीच नाणी उचलून पुनश्च अशा प्रकारे (वाट ल्यास कसेही) ठेवा की त्यानंतर त्या चौकोनाच्या प्रत्येक ओळीत प्रत्येकी सात सात नाणी येतील. आव-

श्यक तो फरक चलाखीने करावयास अडचण नाही.

६

(वेळ : पाव मिनिट)

गम्मत म्हणून आम्ही एक चेंडू कापला तर त्यापैकी मोठा अर्ध वजनाने अधिक भरेल, की लहान अर्ध वजनाने अधिक भरेल ?

७

(वेळ : एक मिनिट)

“ बकरा भाकरी उकरून खाकरेल.
लवकरच भुकेले कोकरू ओकेल. ”

वरील दोन्ही ओळींतील प्रत्येक शब्दात सामावलेली एखादी क्रिया तुम्ही सांगू शकाल काय ?

८ (वेळ : प्रत्येकी दोन मिनिटे)

१

१	२	३	४
त	ता	से	वा
५	६	७	८
र	ही	रा	वे
९	१०	११	१२
फि	य	घ	फि
१३	१४	१५	१६
की	ले	र	र

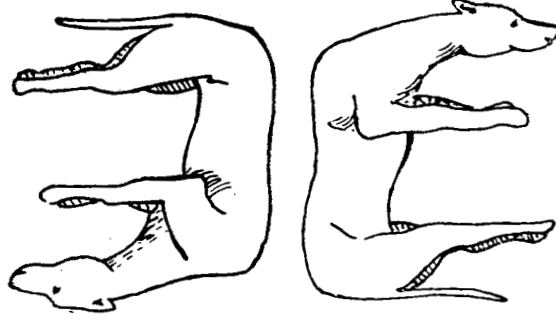
२

१	२	३	४
व	र	ई	ज
५	६	७	८
ध्या	ये	कुं	ज
९	१०	११	१२
र	फि	रा	भा
१३	१४	१५	१६
उ	धी	सू	यी
१७	१८	१९	२०
री	त	क	न

प्रस्तुत दोन्ही चौकटीत एक एक सर्वविश्रुत म्हण गोवली आहे. कुठल्याही चौकोनापासून प्रारंभ केला की त्या लगतच्या नसणाऱ्या इतर चौकोनांत पुढील अक्षर सापडणार नाही. अर्थात कडेचे चौकोन सोडून, इतर कुठल्याही मधल्या चौकोनात अधिकात अधिक आठ लगतचे चौकोन असू शकतात. उदा. ७ या चौकोनाला चार वाजूचे चार (६, ३, ८, ११ हे चौकोन) नि चौकोनाच्या कोपऱ्यांना लागून असणारे चार (२, ४, १२, १० हे चौकोन) असे मिळून एकूण आठ लगतचे चौकोन येतील. म्हणीचा प्रारंभ कोणत्या चौकोनापासून आहे तेही शोधून काढावयाचे नि नंतर लगतच्या चौकोनात शोधित शोधित म्हण जमवीत जाऊन, दोन्ही म्हणी शोधून काढावयाच्या आहेत.

९ (वेळ : भरपूर)

वरील चित्रात दोन मेंगळट कुत्री दाखविली आहेत. आता तुम्ही या चित्रात कोठल्याही ठिकाणी कशाही चार रेघा अशा प्रकारे मारा, की ही कुत्री मेंगळटपणा टाकून भरभाव धावू लागतील.

१० (वेळ : अर्धे मिनिट)

सात मीटर उंचीच्या शिडीवरून एक माणूस खाली फरशीवर पडला, परंतु त्याला काहीसुद्धा लागले नाही, दुखले नाही, खरचटले नाही, मुरगळले नाही. किंवा मुका मारही लागला नाही. कारण सांगू शकता तुम्ही ?

११ (वेळ : दोन मिनिटे)

“एक्याऐंशी दीडे साडेएकविसाशे” असे आपण पाढ्यांच्या भाषेत म्हणतो. म्हणजे १२१॥ ला पाढ्यांच्या भाषेत ‘साडेएकविसाशे’ असे म्हणतात. आता प्रश्न असा, की १९९॥ ही संख्या पाढ्यांच्या भाषेत कशी म्हणाल ते सांगा. प्रत्यक्ष पाढ्यात ते येतात की न येतात हा प्रश्न येथे महत्त्वाचा नाही; तर पाढ्यांच्या भाषेत कसे म्हणाल हा प्रश्न आहे आणि याचे उत्तर ‘पावणे दोनशे’ हे खासच नव्हे. कारण पावणे दोनशे म्हणजे १७५ होतात.

१२ (वेळ : अर्धे मिनिट)

“नाईक, बंदी कोठडीतून पळाला !” द्वारपाल सांगू लागला.

“मूर्खा, तो पळेलच कुठून; हवेसाठी असणाऱ्या खिडकीला जरी गज नसले तरी ती इतकी उंच आहे की त्या ठिकाणी चढता येणे एखाद्या अड्डल दरोडे-खोराच्या बापालासुद्धा अशक्य आहे. तुझी फूस तर नव्हती ना त्याला ?” नाईकाने विचारले.

“भलतंच नाईकसाहेब ! आणि आपण स्वतःच आपल्या हातांनी कोठडीला कुलूप लावून किल्ल्या आपल्या स्वतःच्याच कनवटीला लावल्यावर मग हे शक्य तरी कसे आहे ?”

“हो, तेही खरंच आहे म्हणा ! पण काय रे ? या किल्ल्या घे नि कोठडी उघड पाहू.”

“जी हुजूर !” म्हणून द्वारपालाने कोठडी उघडली.

“दिसतंय का कोठे काही ?”

“हो. हा पाहा नाईक, या कोपऱ्यात किती खोल खड्डा खणला आहे तो ! आणि हे पाहा माती उकरण्याचे त्याचे हत्यार इथेच पडले आहे !”

“अस्सं ! आता खड्ड्यात उतरून पाहा पाहू, पण थांब ! नकोच, मीच पाहतो उतरून.” असे म्हणत नाईक स्वतःच खड्ड्यात उतरले नि त्यांनी खड्ड्याची बारकाईने तपासणी केली. परंतु खड्डा जरी खोल होता तरी त्याला दुसऱ्या बाजूला तोंड नव्हते आणि तो दुसरीकडून कोणी बुजवला असल्याचाही पुरावा नव्हता. कारण खड्ड्याच्या आतील टोकाची माती इतर भूमी-प्रमाणेच अगदी घट्ट असल्यामुळे तिकडून बंदी पळून जाण्याची कल्पना शक्य कोटीतील नव्हतीच हे निश्चित !

मग बंदी पळाला कसा ?

१३ (वेळ : प्रत्येकी एक मिनिट)

‘पाहुणा, पै-पाहुणा’ यामधल्या ‘पै’चा वापर आपल्याला परिचित आहे. पण नाण्यांची सध्याची दशमान पद्धती येण्यापूर्वी आपल्याकडे ‘पै’ हे नाणे वापरात होते. एका रुपयाच्या १९२ पया येत. आता प्रश्न असा की एकपासून नऊपर्यंतचे सर्व आकडे एकेकदाच उपयोगात आणून रुपये आणि पै मध्ये सर्वांत मोठी संख्या कोणती लिहिता येईल ते विचारपूर्वक सांगा. सोळा आण्यांचा एक रुपया हे सर्वश्रुत आहेच !

तसेच हेच आकडे पुनश्च वापरून रु. आ. पै. मध्ये सर्वांत छोटी संख्या किती लिहिता येईल ते सांगा. नीट विचार करा हं! दिलेल्या वेळात तुमची दोन्ही उत्तरे बरोबर येतील तर तुम्हांला खरोखरच धन्यवाद द्यावयास हवेत.

१४ (वेळ : एक मिनिट)

दोन खेडवळ माणसे रस्त्याने चालली होती. सहज गमतीने विचारपूस करता असे समजले, की त्यांपैकी एकजण दुसऱ्याचा मुलगा आहे. परंतु दुसरा माणूस पहिल्याचा बाप मात्र नाही. पुनर्विवाहामुळे सावत्र बापाची शक्यता मनात डोकावत असली तरी त्याचा संदर्भ येथे लागत नाही. कारण समजा पुनर्विवाहामुळे जरी ' सावत्र ' झाला तरी तो बाप असतोच की मुलाचा ! मग आमच्या प्रश्नाचा उलगडा करता आता ?

१५ (वेळ : एक मिनिट)

१२, २३, ३४, ४५, ५६ यातील कोणता एक क्रमांक इतरांपेक्षा वेगळ्या प्रकारचा आहे ? सोपे नव्हे हं !

१६ (वेळ : एक मिनिट)

दोन प्रवासी रस्त्याच्या कडेला झाडाखाली दुपारच्या वेळी आपापली शिदोरी सोडून बसले. त्यांपैकी अन्याबाजकळ ५ भाकरी होत्या नि ग्यानबाजकळ ३ भाकरी होत्या. खाण्यास आरंभ करणार तोच तिसरे वजावा नावाचे त्यांच्याच गावचे आणखी एक प्रवासी तेथे आले. तेव्हा दोघांनी मिळून असलेली शिदोरी सारखी वाटून खाल्ली. खाणे झाल्यावर वजावाने इतर दोघांना मिळून ८० पैसे दिले; नि ' वाटून घ्या ' असे सांगून तो आपल्या कामाला निघून गेला. त्यानंतर हे ऐशी पैसे परस्परान्त कसे वाटावयाचे याविषयी अन्याबा नि ग्यानबात तंटा निर्माण झाला. अन्याबा म्हणाले, ' मी पन्नास पैसे नि तू तीस पैसे ' अशी वाटणी करणे हेच योग्य. कारण माझ्या भाकरी पाच होत्या नि तुझ्या तीन होत्या. ग्यानबा म्हणाला, ' छे छे, आपल्या दोघांचा त्याला उपयोग झाला आहे तेव्हा दोघांनी सारखे म्हणजे ४०-४० पैसे वाटून घ्यायला हवेत हेच इष्ट !'

तुम्हाला काय वाटते ?

१७ (वेळ : तीन मिनिटे)

आजच

पैसे

हवेत

प्रत्येक अक्षराजागी एकेक आकडा घालून वजावाकी पुरी करा.

१८ (वेळ : पाच मिनिट)

चटकन सांगा ! साडे सात रुपयांचा तेरा सव्वीसांश किती होईल ?

१९ (वेळ : दीड मिनिट)

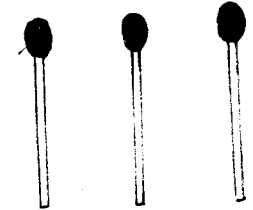
माझ्या काकाला जर मी मामा म्हणत असलो तर माझ्या आईशी माझे नाते काय ?

२० (वेळ : दीड मिनिट)

गिरणीत १००० नोकर कामाला होते. त्यांनी मिळून गणपती-उत्सव करण्याचे ठरविले, परंतु प्रत्येकाने वर्गणी द्यावीच असे बंधन नव्हते. पुरुषांपैकी निम्म्या पुरुषांनी प्रत्येकी ५० पैसे दिले नि एकतृतीयांश स्त्रियांनी प्रत्येकी ७५ पैसे दिले; तर एकूण वर्गणी किती जमली ? (उत्तरापुरेशी सामग्री आहे हं)

२१ (वेळ : अर्धे मिनिट)

पांढरे लांब अंगरखे नि काळी पागोटी घालणारी मंडळी तुम्हांस ठाऊक आहेत हं, त्यांनाच काड्यापेटीतील काड्या म्हणतात बरं ! तीन काड्या सोबत दर्शविल्या-प्रमाणे आम्ही मांडल्या आहेत. आता प्रश्न असा, की मधल्या काडीला हात न लावता, वा इतर कशाने स्पर्श न करता, वा फुंकर न मारता तिला मध्यापासून दूर करता येईल का तुम्हांला ? वेळेकडे ध्यान असू द्या हं मात्र !

२२

(वेळ : अर्धे मिनिट)

एका काठीच्या मध्यावर २४ किलो वजनाची एक गुळाची ढेप दोरीने

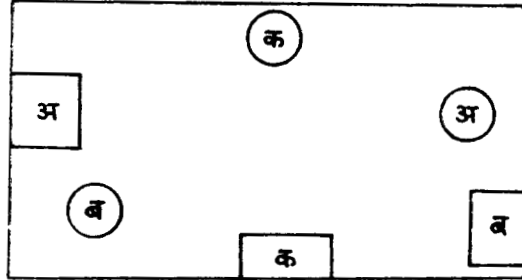
बांधली आहे; आणि काठीची दोन टोके कामकरी आपापल्या खांद्यांवर घेऊन ते ओझे वहात आहेत. तर प्रत्येकाच्या खांद्यावर किती किती वजन येईल ?

२३ (वेळ : दोन मिनिटे)

छोट्या अलकाने पत्याच्या डावातील बदामाची पाने वेगळी काढली. त्यानंतर त्यापैकी चित्रे वेगळी काढली नि नंतर आम्ही गप्पा मारीत होतो तेथे येऊन तिने प्रत्येकाला त्या दहा पानांपैकी दोन दोन पाने वाटली आणि दोन तिच्या हातात उरली. त्यानंतर प्रत्येकाची पाने उघडावयास सांगून ती पाहात ती एकेकास म्हणाली, 'पाहू कुणाला किती ठिपके मिळाले एकंदर ? हं भाऊला अकरा, बहिनीला सात, ताईला पाच नि दादा तुम्हांला चौदा. शायास ! शेवटच्याने जिंकली.' आता कोणाला काय काय पाने आली होती हे दिलेल्या वेळात तुम्ही सांगितले तर तुम्ही जिंकलीत ! वाटते तितके सहज येणारे नव्हे हं !

२४ (वेळ : पाऊण मिनिट)

अभ्यंकर, ववरे नि करंजगावकर अशी तिघांची तीन घरे आहेत एका जागेत ! आणि त्या जागेच्या चारी बाजूला भिंतीचा कोट बांधलेला आहे. प्रत्येकाच्या घरासमोर त्या त्या माणसाच्या नावाची विहीर दर्शविली आहे. आता प्रश्न असा की, या तिघांनाही आपापल्या विहिरीचे पाणी आणावयाचे

आहे, परंतु त्यात तिघांनीही असा नियम केला की, कोणीही एकमेकांचा मार्ग

न ओलांडता आपले काम करावे. तर साध्य होणे कधी तरी शक्य होईल का ? असल्यास 'हो' म्हणा, नसल्यास 'नाही' म्हणा.

२५ (वेळ : एक मिनिट)

एका देशातील अर्थमंत्र्याने अंदाजपत्रकासंबंधी लोकसभेत भाषण करताना सांगितले, की पुढील वर्षी आपल्याला साधारणतः ३,२६,५०,००,००० रुपये खर्च येईल. हा त्याचा अंदाज १,९०,००,००० रुपयांनी चुकला. म्हणजे १,९०,००,००० रुपये अधिक खर्च करावा लागला. आता प्रश्न असा, त्याच्या अंदाजात कितपत चूक झाली ? (१) खूपच ? (२) का अपेक्षित ? (३) का बेताची ? (४) का थोडीशी ? (५) का अगदीच थोडी ?

२६ (वेळ : अर्ध मिनिट)

एका पिठाच्या गिरणीचा धनी दळावयाच्या प्रत्येक किलोमागे १०० ग्रॅम पीठ दळणावळ म्हणून काढून घेतो. दळणाचे मग वेगळे पैसे तो घेत नाही. आमच्या गळ्याने काल त्या गिरणीवाल्याकडून एक किलो दळलेले पीठ घरी आणले; तर त्या दिवशी आम्ही घरून दळणासाठी किती धान्य दिले होते ? या ठिकाणी दळण्यामुळे पीठ वजनात मुळीच कमी होत नाही, असे धरावयाचे.

२७ (वेळ : तीन मिनिटे)

“आणि मी म्हणालो किंवा नाही,” या वाक्याचे, कोठलीही आवश्यक चिन्हे वेगवेगळ्या प्रकारे वापरून एकंदर किती वेगवेगळे अर्थ होतात ते सांगा. उदा. खालील दोन अर्थ पाहा.

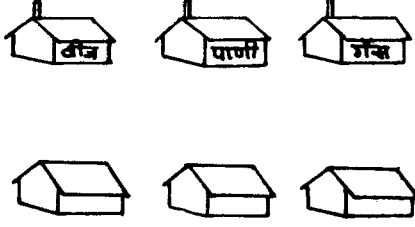
आणि 'मी' म्हणालो किंवा नाही ? (मी किंवा इतर कोणी हे म्हटले ते मुख्य सांगा.) — दुसऱ्यास प्रश्नार्थक.

आणि मी म्हणालो किंवा नाही ? (माझे मलाच नीट आठवत नाही.) — स्वगत संभ्रम.

२८ (वेळ : दोन मिनिटे)

खालच्या ओळीत दर्शविलेल्या प्रत्येक घराला वीज, पाणी नि गॅस यांचा

वेगवेगळ्या नळ्या टाकून (भूमीखालून अर्थातच) पुरवठा करावयाचा आहे. अर्थात प्रत्येक पुरवठागृहापासून दरेक घराला वेगळी नळी टाकावयाची आहे; परंतु या नळ्यांपैकी एकही नळी एकमेकींवरून जाता कामा नये. कारण त्यामुळे दुसऱ्यावर अनिष्ट परिणाम होण्याचा संभव आहे. तर या नळ्या कशा प्रकारे टाकता येतील ?

२९

(वेळ : एक मिनिट)

श्यामजवळ जेवढे रुपये आहेत तेवढीच २५ पैशांची नाणी आनंदाजवळ आहेत नि आपल्या जवळच्या रकमेचा पाऊण हिस्सा जर श्यामने आनंदाला दिला तर आनंदाजवळ श्यामइतके रुपये होतील नि श्यामजवळ आनंदाइतकी पंचवीस पैशांची नाणी उरतील. दोघांजवळ एकूण साडेसात रुपये असले तर प्रत्येकाजवळ आता काय आहे ?

३०

(वेळ : प्रत्येकी अर्धे मिनिट)

अशी कोणती गोष्ट आहे ?

(ब) अशी कोणती गोष्ट आहे की जी खायला मिळाली असता वाढते पण पाणी प्याल्याबरोबर मरते.

(हु) अशी कोणती गोष्ट आहे की, ती रमाकांताला आरंभीच मिळाली तर त्याचा भाऊ विभाकर याच्या सर्वांत शेवटीच हाती आली. त्याची बहीण सरस्वती हिला दुसऱ्या वेळी वाट्याला आली तर धाकटा भाऊ कुमार याला तिसऱ्या वेळी वाट्याला आली; नि रमाकांताचे मित्र डॉ. धारकर यांनी ती दोन वेळा पैदा केली; नि डॉ. धारकरांचे मेहुणे श्री. करमरकर यांनी ती तीन वेळा मिळवून आणली.

(रं) असे कोणते निवाऱ्याचे घर आहे, की जे पडले असता आतील कुणाला मुळीसुद्धा दुखापत होत नाही ?

(गी) असा कोण आहे की ज्याच्या टोपीच्या आतला घेर सर्वांत अधिक असतो ?

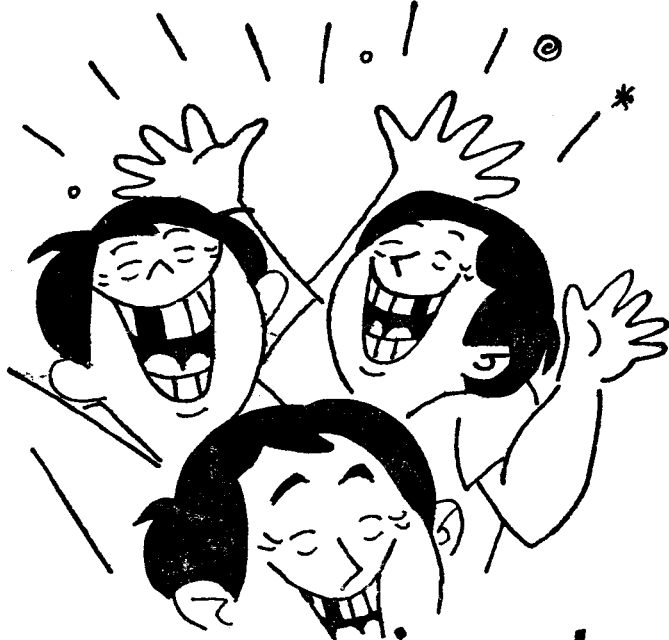
(भा) अशी कोणती जागा आहे की ज्या ठिकाणी जोरात फेकलेला चेंडू दुसऱ्या कशावरही न आदळता वा उलट उशी न घेताही परत आपल्याकडे येतो ?

(ग) अशी कोणती गोष्ट आहे, की जी आठवड्यातून एकदा येते आणि पंधरवड्यातूनही एकदाच येते; इतकेच काय पण वर्षातूनही एकदाच येते नि इतके असूनही महिन्यातून मात्र एकदाही येत नाही !

(ती) अशी कोणती गोष्ट आहे की जी कुऱ्याच्या शेपटीच्या शेवटी असते ? (शेपटीचे टोक किंवा केस नव्हेत हं !)

(न) असा दिवस कोणता आहे की ज्या दिवशी बायका सर्वांत कमी बोलतात ?

हसाल बरं का !

चित्ते प्रसन्ने भुवनं प्रसन्नं चित्ते विषण्णे भुवनं विषण्णम् ।
अतोभिलाषो यदि ते सुखे स्याच्चित्तप्रसादे प्रथमं यतस्व ॥

अर्थ : चित्ताच्या टायी प्रसन्नता असेल तर सर्व जग प्रसन्न वाटते; नि चित्ताच्या टायी विषण्णता असेल तर सर्व जग विषण्ण वाटते. म्हणून ज्यांना सुखाची इच्छा आहे त्यांनी मन उल्लसित ठेवण्याचा प्रथम यत्न करावा.

मनमोकळेपणाने पोटभर हसा म्हणजे तुम्ही पुष्ट व्हाल. विनोदाने अंत-रंगाची कळी उमलून आनंदभराने जे सहज हसू येते, त्याने आयुष्याचा एक दिवस वाढतो.

— स्टर्न

सुमन : अग सुनंदा, मागच्या खेपेला पाऊस पडत होता म्हणून आमच्या-कडून जाताना छत्री नेलीस ती देतेस का ?

सुनंदा : हो, पण आता काय करणार ! मघाशीच माझी एक मैत्रीण ती छत्री घेऊन गेली.

सुमन : असंच का ? अग पण मला ती माझ्यासाठी नको होती. ही बघ जिच्याकडून ती छत्री मी आणली ती माझी मैत्रीण सुमती. ती माझ्याकडे सांगत आली की छत्रीची मालकीण 'सुधा साने' हिला ती परत हवी आहे, आणि छत्री मागण्याचे मुख्य कारण की 'सुधा साने'च्या बहिणीने तिला भेट म्हणून ती दिली असल्याने तिला ती परत हवी आहे.

सुनंदा : (सुमतीस) कोण ? सुधा साने ? मला माहित आहे ती चांगली ! पण 'सुधा साने'ला बहीण नाही, मग हे कसे काय ?

सुमती : अहो, मी पण सुधाला तेच विचारले तेव्हा ती म्हणते, बहीण नसेना का, पण माझ्या छत्रीच्या मुठीवर 'प्रिय भगिनीस सप्रेम भेट' असे कोरले आहे ना !

*

पाच वर्षांच्या बेबीने आपल्याच बरोवरीचे छत्रीला विचारले, "काग छवे, पण राणीसाहेबांना वाळ होणार आहे हे त्यांना कसे समजले ?" यावर काय प्रश्न तरी विचारते आहे अशा मुद्रेने छत्री उत्तर करते, "अग त्यात काय ? त्यांना सुद्धा वर्तमानपत्रात वाचूनच ते कळलेले असणार, दुसरे काय !"

*

प्रेक्षक : हे आहे तरी कशाचे चित्र ? काही दिसत नाही इथे तर !

चित्रकार : वा ! अहो गवत खाणाऱ्या गाईचे आहे ते !

प्रेक्षक : मग गवत तरी कुठे दिसते आहे ?

चित्रकार : ते तर गाईने खाऊन टाकले.

प्रेक्षक : गाय तरी कुठे आहे मग ? तीही दिसत नाही ?

चित्रकार : सद्गृहस्था, गवत खाऊन झाल्यावर तशीच तिथे थांबायला गाय काय मूर्ख आहे ?

*

"माफ करा हं, पण येथे एखादा पोलिस दिसला का तुम्हांला ? आणि

आसपास कुठे पोलिसचौकी तरी आहे का ? ”

“ चौकी तर खूपच दूर आहे आणि पोलिस इकडे कधीच येत नाही. ”

“ असं का ? मग मुकाट्याने तुमचं पैशाचं पाकीट काढा पाहू. ”

★

“ आई, बाहेर एक म्हातारा माणूस ओरडतो आहे त्याला थोडे पैसे देऊ मी ? ”

“ हो दे, पण तो का ओरडतो आहे ? ”

“ तो म्हणतो आहे, ‘ आईस्कीम, कुलपी मलई ? ’ ”

★

वैद्य : बाई जरा जीभ संबंध बाहेर काढा पाहू. मला पाहू दे.

बाई : आता काय सांगणार बाई ! अहो डॉक्टर, ती एका बाजूला चिकटली आहे हे कसं ठाऊक नाही तुम्हांला ?

★

गुंडोपंत बोळकंडीत वळले तोच त्यांना पुढील आर्जवी स्वर ऐकू आला.
‘ कृपा करून एखादा पैसा असला तर थोडा वेळ देता का आम्हांला ? ’

“ हत्तेच्या, घ्या की पण कशासाठी हो ? ” गुंडोपंत

“ त्याचं असं झालं, तुमचं सोन्याचं घड्याळ कोणी घ्यावयाचं नि पैशाचं पाकीट कोणी घ्यावयाचं यासाठी ओलीसुकी करून ठरवू आम्ही. ”

★

मीरा मोठी गोड नि गुटगुटीत मुलगी होती. तिचे बोलणेही मोठे छान होते. हे सर्व पाहून तिची मावशी खूप होऊन म्हणाली, “ मीरा, मला एक पापा देतेस ? मी तुला दहा पैसे देईन खाऊला ! ”

“ तर तर ! नुसतं एरंडेल प्यायचं असलं तरी आई मला याच्या दुप्पट पैसे देते; मग दहा पैशाला कोण देईल पापा तुम्हांला ? ”

★

“ विनायकराव आहेत का घरी ? ” सदाशिवरावांनी गड्याला विचारले.

“ हां त्यांनी सांगितले आहे की कुणी आलं तर घरात नाहीत म्हणून सांग. ”

“ बरं तर ! मग त्यांना एवढेच सांग की मी त्यांच्याकडे आलो नव्हतो बरेच बरं झालं म्हणून. ”

“ माझ्यासारख्या लाकडी पाय लावलेल्या पांगळ्याला काही मदत करता का साहेब ? भिकारी लंगडत येत म्हणाला.

“ छे: छे:, माझ्याजवळ सुटे लाकडी पाय बाळगीत नसतो मी कधीच. ”

★

एक म्हातान्या आजीबाई म्हणाल्या, “ माझी स्मरणशक्ती अद्याप अगदी उत्तम स्थितीत आहे. फक्त तीन गोष्टी माझ्या स्मरणात राहात नाहीत. एक म्हणजे माणसांची नावे, दुसरे त्यांचे चेहरे, नि तिसरं काय बरं ? आता आठवतच नाही मेलं ! ”

★

“ मी आज रेल्वे कंपनीला बनवलं. ”

“ कसे काय बुवा ? ”

“ मी रिटर्न तिकीट काढलं नि गेलोच नाही मुळी ! ”

★

“ बाळ, अरे एवढा कशात गढला आहेस ? ” – आई.

“ आई, मी चित्र काढतो आहे ” – बाळ

“ कुणाचे ? ” – आई.

“ देवाचे ” – बाळ.

“ तुला ते शक्य नाही. अद्याप देवाला कुणीही पाहिलं नाही नि तो कसा दिसतो ते कोणाला कळलेलं नाही ” – आई.

“ पण आता त्यांना कळेल माझं पाहून ! ” बाळ विश्वासाने म्हणाला.

★

रमाकाकू : (पांगळ्यास) हा घे पैसा तुला. पण हे बघ, आहे त्यात देवाचे उपकार मान. पांगळा असण्यापेक्षा आंधळा होण्यात किती तरी अधिक त्रास आहे.

पांगळा : हं, खरंच बाईसाहेब. पूर्वी मी जेव्हा ‘ आंधळा ’ म्हणून भीक मागत होतो तेव्हा लोक खुशाल न चालणारी नाणी माझ्या हातावर टाकून असत. आता तसं काही होत नाही निदान !

★

आई : (हट्टी यमीस) यमे, तू असा हट्टीपणा केलास तर तुझी मुलं याहून हट्टी बनतील.

यमी : हो का ! आई, मग तू आपला हट्ट आधी सोड म्हणजे मग माझा हट्टीपणाच उरणार नाही शिळक.

*

बाबा : बाळ्या, मांजराची शेपटी ओढू नको म्हणून कितीदा सांगितलं ? आता ऐकलं नाहीस तर ठोकून.

बाळ्या : बाबा, मी कुठे ? तेच ओढते आहे सारखं; मी फक्त नुसती धरून ठेवली आहे.

*

“ अरे नानू, तुझ्या आईला एक बाळ झालं आहे ते पाहिलंस का ? ” वडिलांनी नानूला विचारलं.

“ हत्तेच्या ! एकच का ? बंड्याच्या चंपी कुत्रीला तर सात बाळं झाली आहेत परवा ! ” बाळ उत्तरला.

*

एका आचाऱ्यावर घरात प्रवेश करून कोट चोरण्याचा यत्न केल्याचा आरोप ठेवून खटला भरला होता. आरोपीच्या वकिलाने आपला मुद्दा मांडला. “ खरोखरी पाहता आमच्या अशिलाने फक्त उजवा पाय आत टाकून कोटाला हात घालण्याचा विचार केला होता. प्रत्यक्ष हात घातला गेलाच नाही, तेव्हा शिक्षाच द्यावयाची तर न्यायालयाने ती उजव्या पायाला द्यावी. ”

न्यायाधीश उद्गारले, “ ठीक ठीक, मी फक्त उजव्याच पायाला दोन महिने सश्रम कारावासाची शिक्षा देतो. ती आता कशी भोगावी ते आरोपीने ठरवावे. उजव्या पायाला मात्र कारागृहात जविक लागेल. ”

“ अगदी बरोबर न्याय ! ” वकील उद्गारले, नि घाईघाईने आरोपीचा बसविलेला उजवा लाकडी पाय सोडविण्यास ते साहाय्य करू लागले.

*

सरकारी अधिकारी दुकानात आले. त्यांच्या तोंडात एक लठ्ठ चिरूट होता. त्यांनी दुकानदाराला सरकारी कामासाठी लागणाऱ्या अनेक प्रकारच्या मालाची भरगच्च मागणी केली. त्यामुळे कुतूहल होऊन दुकानदार त्यांना प्रसन्न करण्या-

साठी काय करावे याचा विचार करीत असता त्याला कल्पना सुचली नि पलीकडच्या दुकानातून एक चिरुटाचा डबा आणून त्याने अधिकाऱ्याला नजर केला.

“ तुम्ही कितीही मनापासून नि सदिच्छेने तो मला दिला असलात तरी मला नियमाप्रमाणे स्वीकार करता येणार नाही. ” अधिकारी म्हणाले.

दुकानदार विचारात पडला. इतक्यात त्याला एक कल्पना सुचली आणि तो म्हणाला, “ साहेब, हा डबा माझ्या दुकानात आता निष्कारण पडून राहिल त्यापेक्षा तो मी दहा पैशाला विकत देतो. ”

अधिकारीमान डोलवीत म्हणाले, “ हं, आता ठीक; पण एवढ्या किंमतीला एकच्या एवजी चार डबे मिळतील तर मी घेईन. ”

*

नुकत्याच जन्मलेल्या बाळासंबंधी त्याकडे पाहत बायकांत चर्चा चालली होती.

“ गुलामाचे डोळे अगदी हुवेहुवे आईसारखे आहेत. ” एक बाई म्हणाल्या.

“ आणि बाकी नाक नि कपाळ थेट वडिलांसारखे आहे अगदी. ” दुसऱ्या एक बाई म्हणाल्या.

आमच्या चिंगीला पटलेली गोष्ट बोलण्यावाचून राहणे अशक्य होऊन ती म्हणाली, “ हो; आणि दात किती म्हातान्या आजोबासारखे आहेत पण. ”

*

बोलपटगृहात मध्यंतर संपल्यानंतर -

“ माफ करा हं, पण मघाशी जाता जाता तुमच्या पायावर पाय पडला का माझा ? ” एका बाईने विचारले.

माफी मागितलीच पाहिजे अशी चर्चा करीत तो उद्गारला, “ हो आणि तुम्ही... ”

“ हो हो मीच माझी जागा परत सापडावी म्हणून युक्ती केली होती ती ! ”

*

“ तुम्हाला शाळेत यायला उशीर का झाला ? ”

“ तुम्हाला ठाऊक आहे त्याचे कारण ! ”

“ मला ? ”

“हो, मी शालेत यायच्या आधीच ती चालू झाली की !”

*

अहो हा सुधारणेचा सारा खेळखंडोबा नि त्रास आहे. मला ठाऊक आहे, की पॅसिफिक महासागरात असे एक बेट आहे, की जेथे माणसांना पिळणारे कर नाहीत, बेकारी नाही, गुन्हे नाहीत, जुलूम नाहीत, वर्गकलह नाही. भिकारी नाहीत, गोंगाट नाही, वाहनांचा गजबजाट नाही, फिर्यादीअर्यादी नाहीत, भांडणे नाहीत, नि कोर्टकचेऱ्या पण नाहीत. मुळीच आणि खरंच, सांगावयाच राहिलं, रहिवासी पण नाहीत.

*

हिंदुस्थान पाहण्यासाठी म्हणून आलेल्या मॅकेंझी नावाच्या एका युरो-पियन प्रवाशाने लिहिले आहे, ‘हिंदुस्थानातील लोक खुशाल जमिनीचा मुका घेतात (साष्टांग नमस्कार), मांडीचे टेबल करून लिहितात, जेवण झाल्या-वर रक्त ओकतात (विडा खाणे) नि बैलाच्या सांगण्यानुसार वागतात (नंदी बैल.)’

*

बहुरंगी करमणूक भाग १, २, व ३ ही स्वतंत्र पुस्तके आहेत. म्हणजेच आधीचा भाग वाचल्याशिवाय पुढचा भाग वाचू नये असे अजिबात नाही. एवढेच नव्हे तर यातील कोणत्याही पुस्तकाचे कोणतेही पान उघडून वाचायला सुरुवात केली तरी वाचकाला तोच आनंद मिळेल.

चुकू नका बरं का !

केल्याने देशाटन, पंडित-मैत्री, सभेत संचार
शास्त्रग्रंथ-विलोकन, मनुजा चातुर्य येतसे फार ॥ -सुभाषित

तुमच्या बहुश्रुतपणाची कसोटी !!
सत्य की असत्य ते सांगा !!

- (१) हिंदुस्थानच्या लोकसत्ताक राज्याचा अध्यक्ष आणि अमेरिकेच्या लोकसत्ताक राज्याचा अध्यक्ष यांची निवड अगदी सारख्याच पद्धतीने केली जाते.
- (२) सिंहाचे हृदय शरीराच्या मानाने सर्वांत लहान असते.
- (३) जपानी मूल जन्मल्याबरोबर एक वर्षाचे झाले असे घरतात.
- (४) मंगळाला सूर्यप्रदक्षिणा करण्यास ३६५ च दिवस लागतात.
- (५) धातूचा पत्रा अत्यंत पातळ केला तर तो पारदर्शक होईल.

- (६) आपल्या हाताची नखे एका वर्षात १८ ते २० सें. मी. वाढतात.
- (७) कासवाच्या पाठीप्रमाणे रंग असणारी सर्व मांजरे बोके असतात.
- (८) ताजी फळे त्याच फळाच्या रसात बुडवून ठेवली असता अधिक काळ टिकतात.
- (९) प्रत्येक १९ वर्षांनी पुन्हा त्याच वारी पौर्णिमा येते.
- (१०) साखरेची शुद्धता ठरविण्यास ती जाळून पाहावी. शुद्ध असेल तर राख उरणार नाही.
- (११) प्राण्यांच्या सर्व जातींत फक्त मनुष्य आणि मुंग्या याच जाती महायुद्धे खेळतात.
- (१२) पक्षी अन्नाचे चर्वण चांगले व्हावे म्हणून छोटे छोटे दगड गिळतात.
- (१३) डस खुषीत आला म्हणजे तोंडाने गुं गुं असा आवाज करतो.
- (१४) निरंतर थंडगार असणाऱ्या, उष्णतेचा लवलेश नसणाऱ्या शेगडी-वर स्वयंपाक करणे शक्य आहे. इतकेच नव्हे, प्रत्यक्ष बर्फाच्या मध्यभागी ठेवलेला मांसाचा तुकडा बर्फ अजिबात न वितळविताही उत्तम प्रकारे शिजविता येतो.
- (१५) व्हेल मासा सस्तन प्राणी असून त्याचे दूध थेट गाईच्या दुधासारखे लागते.
- (१६) ब्रेडकाचे कातडे अत्यंत ठिसूळ असते.
- (१७) हिमालय पर्वत हा पृथ्वीच्या पोटातील हालचालीमुळे अद्यापिही वाढत असणारा असा एक पर्वत आहे.
- (१८) निग्रो लोकांत सर्वांत अधिक टक्कल असणारे लोक सापडतात.
- (१९) डोक्याचे केस हिवाळ्यात अधिक आणि उन्हाळ्यात कमी वाढतात.
- (२०) विजेचा डायनॅमो नवी शक्ती निर्माण करतो.
- (२१) गांढूळ एका वर्षात साधारणतः २५ टन माती उकरते.
- (२२) सुंदर पंख असणारे नि सुंदर दिसणारे पक्षी सगळ्यांत कमी असतात.
- (२३) माणसाच्या हृदयाचे सामान्यतः प्रतिदिनी एक लक्ष ठोके पडतात.
- (२४) हत्ती हा प्राणी बारा बारा तास झोप घेतो नि वय वाढेल तसा तो आणखी झोपाळू होत जातो.
- (२५) मांजर भिजले तर त्याचे केस लवकर मुळीच वाळत नाहीत नि म्हणून

ते पाण्याचा संपर्क टाळते.

(२६) आकाशात साधारणतः एक अब्ज साठ कोटी तारे असून त्यांपैकी शेषवशाचे साध्या डोळ्यांना दिसतात नि दुर्बिणीतूनही फक्त हजार दीड हजार दिसू शकतात.

(२७) पडघम वाजताना त्याचा जो घडघड असा सारखा आवाज चालतो तो वाहेरच्या बाजूला बांधलेल्या बकऱ्यांच्या आतड्यांच्या दोऱ्यामुळे होय.

(२८) दिंड्या-पताका घेऊन महाराष्ट्रात वैष्णवजन आज साडेसातशे वर्षे तरी आषाढी एकादशीला पंढरीच्या वारीला जात आहेत.

(२९) काम करणाऱ्या मधमाश्यांत कोणीही नर नसतात.

(३०) जगात सर्वांत उंच माणसाची जात, जर्मन ईस्ट आफ्रिका म्हणून पूर्वी ओळखल्या जाणाऱ्या प्रदेशातील रौंडा नि उरुंडी या जिऱ्यांत असून, त्या जातीत साधारणतः पुरुषाची उंची २५० सें. मी. नि स्त्रीची १८० सें. मी. असते.

(३१) शार्क नावाच्या माशाला दातांच्या प्रत्येकी सहा रांगा असतात नि आवश्यकतेप्रमाणे त्या तो मागेपुढे करून उपयोगात आणतो.

(३२) कावळा, हत्ती, गिधाड नि पोपट प्रत्येकी साधारणतः १०० वर्षे जगतात; सुसर ३०० ते ४०० वर्षे आणि अस्वल नि घोडा प्रत्येकी २० वर्षे जगतात.

(३३) सूर्य पृथ्वीच्या ३००० पट मोठा आहे.

(३४) चिऱ्याला माणसाचा सहवास अत्यंत प्रिय वाटतो.

(३५) गाईच्या पोटाला खिडकीप्रमाणे चौकोनी भोक पाडून तिच्या पचनक्रियेचा चित्रपट घेतला आहे.

(३६) दात घासण्याच्या ब्रशाचा शोध विल्यम अँडिस या कैद्याने इ. स. १७८० मध्ये लावला.

(३७) पुस्तकाचा सतत ६ महिने वापर केल्यास त्याची जाडी १५ टक्क्यांनी वाढते.

(३८) उंदराच्या एका जोडीपासून ३ वर्षांत ३५ कोटी उंदीर निपजतात.

(३९) ६ अब्ज ४० कोटी अंगठ्यांच्या टशात एकही टसा दुसऱ्यासारखा आढळला नाही.

(४०) चिंपाझी, ओरॅंगओटॅंग नि गोरिला यांपैकी गोरिला नि माणूस यांमध्ये सर्वांत अधिक साम्य असते.

(४१) ससा पळताना आधी मागील पाय टाकतो.

(४२) जगात जन्माला येणाऱ्या दर सहा मुलांमागे एक हिंदुस्थानात जन्माला येते.

(४३) कढत बर्फ शोधण्यात आले आहे.

(४४) कोंबडी वेगवेगळ्या रंगांची हवी ती अंडी घालणे शक्य आहे.

(४५) अंजीर हा शब्द मूळचा गुजराथी आहे.

(४६) पाण्यात टाकले असता बुडून मरतात असे मासे आहेत.

(४७) समुद्रातील सुसरी, नदीतील सुसरी इतक्याही मोठ्या नसतात.

(४८) समुद्रसपाटीपासून सहा हजार मीटर उंचीवर हिमालयात तिबेटच्या सरहद्दीवर शाकाहारी लोकांची एक जात असून त्यांपैकी बहुतेक सर्व शंभर सव्वाशे वर्षांच्या वर जगतात. वयाच्या ८० व्या वर्षी त्यांतील कित्येक लग्न करतात; नि त्यांपैकी फारच अत्यल्प दुःखी-कष्टी वा रोगी आढळतात.

(४९) कुत्र्याची कर्णेंद्रिये माणसाइतकी तीक्ष्ण नसतात.

(५०) माणसाचे डोळे नि दुर्बीण यांतील दृष्टितत्त्व भिन्न आहे.

(५१) प्लूटो हाच सूर्यमालेतील अगदी अलीकडल्यांतील अलीकडे सापडलेला ग्रह होय.

(५२) सुसरीच्या नाकपुडीपासून डोक्यापर्यंत जितके अंतर असते, त्याच्या बरोबर बारा पट तिची लांबी असते.

(५३) गरुडान्या डोक्यावर केस नसतात.

(५४) आपल्या शरीरातील रक्त १ दिवसात २७० कि. मी. धावते.

(५५) माकडाला एकदा दारू पाजून झिंगवले असता फिरून चुकूनसुद्धा ते दारूला स्पर्श करीत नाही.

(५६) अर्धा किलो टंगस्टन धातूपासून सुमारे ३१०० कि. मी. लांब तार निघते.

(५७) शिकंदरने जग जिंकल्यावर आता जिंकावयाला काही उरले नाही म्हणून तो रडला.

(५८) आसाममध्ये डोक्यांतून येणारे अश्रू साठवून ठेवण्याची चाल असून

ज्याला औषधाने गुण येत नाही अशा रोग्याला त्या पाण्याने उतार पडतो अशी समजूत रूढ आहे.

(५९) ' दिव्याखाली अंधेर ' या म्हणीप्रमाणे जंतुनाशक पेनिसिलीनमध्येही माणसाला निरुपद्रवी पण एक प्रकारचे जंतू राहू शकतात.

(६०) मासे पाळून त्यांच्याकडून इतर मासे पकडता येतात.

(६१) पाण्यात विजेचा प्रकाश सोडल्यावर मासे अत्यंत तिरस्कारपूर्वक तेथून निघून जातात.

(६२) एका खोलीतील हवेचे पृथक्करण केल्यास साधारणतः १२ अब्ज धूलिकण आणि अर्धा लक्ष जंतू नि एक किलो वाष्पगत पाणी आढळते.

(६३) जगात प्रत्येक मिनिटाला २३० माणसे (सरासरी) जन्माला येतात.

(६४) घशात अडकलेला पदार्थ, कानात जोरात फुंकले असता निघतो.

(६५) चीनमध्ये पुष्कळ घड्याळात काटे स्थिर राहतात आणि घड्याळांच्या तक्कड्या फिरतात.

(६६) १ ते ९ आकडे नि शून्य, ही अंकपद्धती आणि बीजगणित या दोहींचा उगम हिंदुस्थानात झालेला असून, हिंदूंकडून त्या अरबांनी घेतल्या व तेथून त्या युरोपमध्ये पसरल्या.

(६७) दुर्बिणीच्या साहाय्याने ६४ हजार कि. मी. दूर असलेल्या मेणवत्तीचाही प्रकाश दिसू शकतो.

(६८) पृथ्वीचे वय सुमारे ३५ लक्ष वर्षे इतके आहे.

(६९) डोक्यावरील १ चौरस सेंटीमीटरात साधारणतः दीडशे केस असतात.

(७०) माती नसतानाही झाडे उत्तम प्रकारे वाढवता येतात.

(७१) सर्वच तारे प्रकाशत नाहीत. आकाशात काही काळ्या रंगाचे तारे आहेत.

(७२) लंडनमध्ये जशा जमिनीखालून आगगाड्या आहेत तशा इतरत्र कोठेच नाहीत.

(७३) ॲम्स्टरडॅम येथे ३०० हून अधिक पूल आहेत.

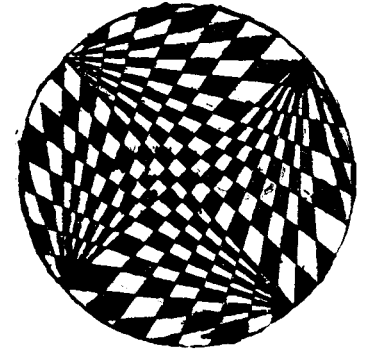
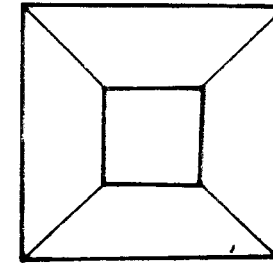
(७४) पृथ्वीवर दोन मीटर उंच उडी मारू शकणारा छोकरा चंद्रावर गेला तर केवळ अर्धाच मीटर उंच उडी मारू शकेल.

(७५) चिमण्या कधीकधी ताशी १६० किलोमीटर वेगाने जातात.

- (७६) मनुष्याच्या शरीरात २०६ हाडे आहेत.
 (७७) विषारी सापांना त्यांचे स्वतःचे विष बाधत नाही.
 (७८) जगातील उपलब्ध असा कोळशाचा साठा ७,००,००,००,०००.०० टन आहे असा अंदाज आहे.
 (७९) हिंदुस्थान, जगात 'बुद्धिबळाचे उगमस्थान व माहेरघर' म्हणून विख्यात आहे.
 (८०) सर्व जंतू अपायकारक असतात.
 (८१) समुद्रात कोटे कोटे मधूनच संपूर्ण गोडे पाणी निसर्गतःच आढळते.
 (८२) आईसलॅन्ड या देशात सैन्यच ठेवलेले नाही.
 (८३) डाव्या कुशीवर झोपल्यावर हृदयावर ताण पडतो.
 (८४) जेवण झाल्यावर घेतलेली डुलकी लाभदायक असते.
 (८५) उन्हाळ्यातही वाऱ्याचा झोत अंगावर घेऊन झोपू नये.
 (८६) झोपण्यापूर्वी गरम पेय घेण्याने झोप स्वस्थ येते.
 (८७) झोप लागल्यानंतर दोन तासांनी खरी गाढ झोप लागते.
 (८८) पाठीवर उताणे निजल्याने स्वप्ने पडतात.
 (८९) नेहमीपेक्षा कमी झोप घेतल्याने दुसऱ्या दिवशीच्या कामात नेहमी-पेक्षा अधिक वेळ लागतो.
 (९०) जागरणाने राहून गेलेली झोप भरून काढण्यास पुढच्या अनेक रात्री अधिक झोप घ्यावी लागते.
 (९१) मानसिक त्रास झाल्यास झोप लवकर लागत नाही.
 (९२) ज्यांना कमी झोप पुरते ते अधिक उत्साही नि तरतरीत असतात.
 (९३) 'निद्रानाशा'च्या रोगात 'या झोप न येण्यामुळे उद्या काय होईल' असा चित्तेचा विचारच इतर अपायपेक्षा खरा घातक असतो.
 (९४) चांगली झोप येण्यास शय्या अति मृदू किंवा अति कठीणही नसावी.
 (९५) लवकर उठणारे बहुधा निरोगी असतात.

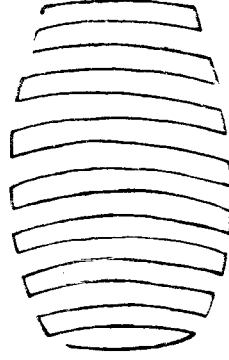
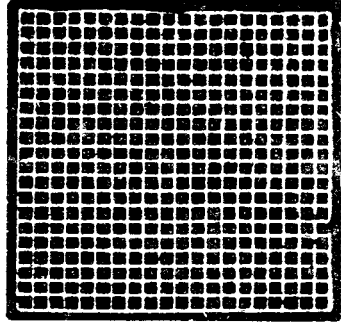

पुस्तक उलट करून आता हेच चित्र पाहा.

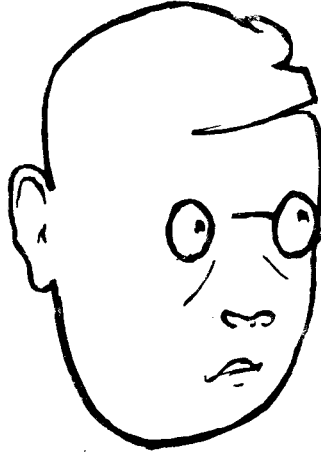

हे चौकोनी नरसाले कोणत्या बाजूने दिसते आहे? मोठ्या तोंडाकडून की नळीकडून?

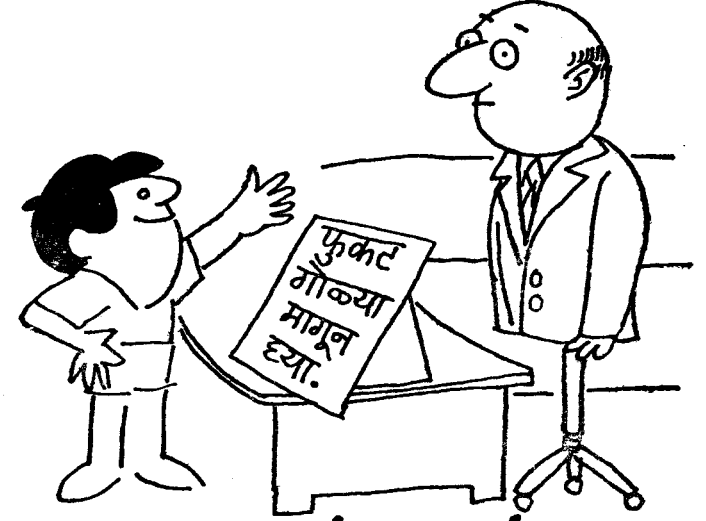
या चित्राकडे सारखे टक लावून पाहता राहिल्यास त्यातील तुकड्यांची रचना अनेक प्रकाराने पालटत असल्याचे आढळून येईल.

हे चित्र डोळ्यासमोर दोन इंच लांब धरून पाहा. किती रेषा मिळून ही आकृती पांढऱ्या रेषा आता काळ्या दिसू लागतील. झाली आहे ते सांगता ?

उलटीकडून एक चित्र ! सुलटीकडून दुसरे चित्र !

फसाल बरं का !

यस्य त्वेतानि सर्वाणि संग्रहीतानि भारत ।
यद्बलानां बलं श्रेष्ठं, तत्प्रज्ञाबलमुच्यते ॥

महाभारत ५।३७।५५

अर्थ : हे भारता, ज्या बलाच्या योगाने सर्व बलांचा संग्रह करता येतो त्या बलातील श्रेष्ठ अशा बलाला 'बुद्धि' बल असे म्हणतात.

बुद्धिने सर्वहि होते—रामदासांची स्फु. प्रकरणे १।७

लोकामध्ये बुद्धिविण कामा नये । बुद्धिचा उपाय सर्वत्रांसी ॥

—रामदासांची कविता, ओव्या पृ. १३२

३१

(वेळ : एक मिनिट)

समजा तुमच्याजवळ भरपूर संपत्ती आहे. आणि तुमच्या डॉक्टरने तुम्हांला सांगितले, “ आता तुम्ही फक्त चारच महिने जगणार आहात.” तर त्यानंतर निकडीची म्हणून तुम्ही कोणती गोष्ट कराल ?

३२ (वेळ : एक मिनिट)

सतीश देवधरने आपल्या कोटाच्या खिशात हात घालून काही नाणी खुळ-खुळविली, “ कितीरे नाणी आहेत सतीश ? कशाकशाची आहेत ? ” त्याची बहीण सुशीला हिने त्याच्या वरखाली होणाऱ्या खिशातल्या हाताकडे दृष्टी टाकित विचारले.

“ हे पाहा, माझ्या खिशात तीन सोडून बाकी सर्व रुपये आहेत, तीन सोडून बाकी सर्व ५० पैशांची नाणी आहेत- ”

“ म्हणजे कसे रे ? ” सुशीला म्हणाली.

“ थांब ना. अजून कुठे संपले आहे ? मधे नको बोलू ! पुन्हा सांगतो ऐक हं ! माझ्या खिशात तीन सोडून बाकी सर्व रुपये आहेत, तीन सोडून बाकी सर्व ५० पैशांची नाणी आहेत, तीन सोडून बाकी सर्व २५ पैशांची नाणी आहेत आणि तीन सोडून बाकी सर्व ५ पैशांची नाणी आहेत.”

“ असं रे काय करतोस ? सांग ना ? ” सुशीलेला काहीच उमज न झाल्याने तिने पुन्हा विचारले.

सुशीलेला उत्तर देता येईल तुम्हाला ?

३३ (वेळ : एक मिनिट)

गेल्या महायुद्धाच्या वेळी सुरेश कृष्ण नावाचा एक वैमानिक गस्त घालण्याच्या कामगिरीवर होता. त्याची कामाची पाळी संपत असल्याकारणाने, “ सुदैवाने एकही जपानी विमान आज माझ्या आढळण्यात आले नाही. ” असे मनात म्हणत, विमानतळाकडे परतण्याच्या विचारात तो होता. आणि काय आश्चर्य ! दगाआडून अचानक एक जपानी विमान एकदम नजीक आले आणि त्यातील लोकांनी त्याला गोळी घालून ठार केले नि तो विमानासह खाली कोसळला. विमान खाली पडलेले पाहून आपले लोक तिकडे धावले, परंतु तो पूर्वीच गतप्राण झालेला आढळला.

वरील वृत्तान्तात काही असंबद्धता वा चूक आहे काय ? असल्यास ‘ हो ’ म्हणा, नसल्यास ‘ नाही ’ म्हणा.

३४ (वेळ : प्रत्येकी पाऊण मिनिट)

(अ) नेहमीच्या मोजण्यात, एकापुढे एक ओळीने येणारे असे पाच

क्रमांक सांगा की पहिल्याच्या दीडपट शेवटचा क्रमांक येईल.

(ब) पाच रुपये दोघांत वाटा. अट अशी की एकाला दुसऱ्यापेक्षा दीड रुपया अधिक मिळेल.

३५ (वेळ : दोन मिनिटे)

घोड्याच्या शर्यतीत आमच्या माहितीचे तीन घोडे पळाले. त्यांची नावे रत्नू, राजा आणि पड्या अशी असून, या तिन्ही घोड्यांच्या धन्यांची नावे श्री. करपे, श्री. चिवटे, श्री. दाढे अशी आहेत. परंतु कोणत्या घोड्याचा कोण धनी हे ठाऊक नाही आणि तेच पुढील विधानांवरून तुम्हांला हुडकून काढावयाचे आहे.

(१) शर्यतीच्या अगदी आरंभालाच रत्नूचा पाय दुखावला आणि तो पडला. (२) श्री. दाढे यांचा घोडा पांढरा नि विटकरी रंगाचा असून, त्याचे वय चार वर्षे आहे. (३) ‘ राजा ’ घोड्याने आतापर्यंत रु. १०,००० मिळवून दिले आहेत. (४) श्री. चिवटे यांच्या घोड्याने पुष्कळदा जिंकली असली तरी चिवट्यांना या वेळी खूपच नुकसान आले. (५) ज्या घोड्याने जिंकली त्याचा रंग काळा आहे. (६) श्री. करपे यांचा घोडा आज प्रथमच शर्यतीत म्हणून पळाला.

३६ (वेळ : अर्धे मिनिट)

गेली तीस एक वर्षे पुस्तकविक्रीचा धंदा करणारा एक पुस्तकविक्रेता म्हणतो, “ इतकी वर्षे झाली पण कोणत्याही प्रसंगी आणि कोणालाही भेट देण्याजोगं ‘ बहुरंगी करमणूक ’ सारखं दुसरं पुस्तक मला तरी अजून आढळलेलं नाही. म्हणून मी काय करतो माहीत आहे ? बहुरंगी करमणूक भाग १ च्या ४ प्रती मी जेव्हा प्रत्येकी दहा रुपयाला विकतो तेव्हा माझ्या आत्तेष्टांपैकी कुणाला तरी भेट द्यायला त्याची एक प्रत मी बाजूला काढून ठेवतो. पैशाच्या दृष्टीने मला हा व्यवहार ना फायदा ना तोटा असाच पडतो. अर्थात ज्याला ते पुस्तक भेट मिळते त्याच्याकडून पुरेपूर धन्यवाद मिळतात तो मात्र निश्चितच फायदा ! ” तर आता आमचा प्रश्न असा की दुकानदार बहुरंगी करमणूक (भाग १) काय किंमतीला विकत घेतो ?

३७

(वेळ : एक मिनिट)

विनायकराव कामधंद्यात नेहमी गढलेले असावयाचे. एकदा वेळात वेळ काढून त्यांनी १५ दिवस विश्रांतीसाठी आपल्या गावी जाण्याचे ठरविले; अर्थात जाताना “ माझी पत्रे येतील ती मात्र तात्काळ पत्ता बदलून पाठवून दे ” असे त्यांनी आपल्या कारकुनास वजावले; दोन दिवसांत जी काय पत्रे आली ती पाठविण्यास कारकून पाहू लागला तो विनायकरावांच्या पत्राच्या पेटीला कुलूप नि किळी तर गेली विनायकरावांजवळ ! लगेच पत्र लिहून कारकुनाने विनायकरावांना तसे कळविले. पत्र पोहोचताच विनायकरावांच्या ध्यानात सर्व प्रकार आला. स्वतःला मनात तत्संबंधी दोष देतादेताच विनायकरावांनी किल्ल्यांच्या जुडग्यात असणारी पत्राच्या पेटीच्या कुलुपाची इवलीशी किळी काढली नि “ आता पत्रे पाठविण्यास विलंब लावू नको.” अशा अर्थाचे पत्र त्यास लिहून व ते पत्र नि किळी पाकिटात नीट घालून व वर पत्ता लिहून नि तिकीट चिकटवून त्यांनी ते कारकुनाकडे पाठवून दिले; विनायकराव पाच-सात दिवसांनंतर परत आले ते कारकुनावर चडफडतच. कारण सांगता तुम्ही ?

३८

(वेळ : पाऊण मिनिट)

एका डझनात १० पैसेवाली १२ तिकिटे येतात; तर २० पैसेवाली किती येतील ?

३९

(वेळ : दीड मिनिट)

असे कोणते दोन पूर्णांक आहेत की ज्यांचा गुणाकार ५९ येईल ? लवकर सांगा हं मात्र !

४०

(वेळ : पाव मिनिट)

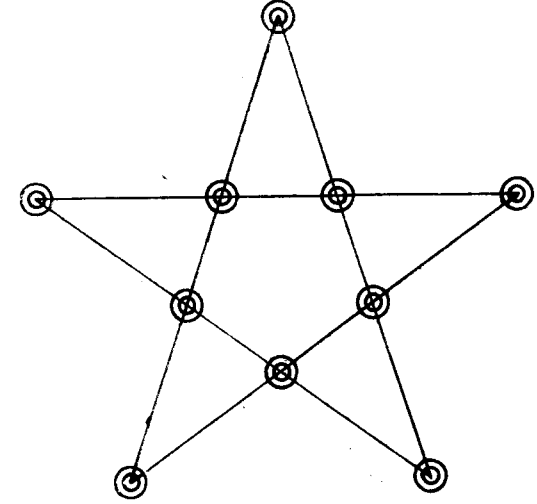
पाच रुपये मिळविणे नि पाच रुपये घालविणे यात फरक कितीसा ?

४१

(वेळ : चार मिनिट)

सोबत एक पंचकोनी तारा काढला आहे. त्यात प्रत्येक दोन रेषा ज्या ठिकाणी एकत्र आल्या आहेत, त्या प्रत्येक बिंदूवर चित्रात दर्शविल्याप्रमाणे एक

एक नाणे ठेवले आहे. आता प्रश्न असा की, कुठल्याही एका नाण्यापासून आरंभ करून (दर एक नाण्यावर एक अंक मोजून) एक, दोन, तीन याप्रमाणे केवळ सरळ रेषेत मोजत जाऊन फक्त तिसरे नाणे उचलावयाचे अशा क्रमाने कोठल्याही नाण्यापासून आरंभ करून तिसरे नाणे उचलता येईल. मात्र ज्या ठिकाणी नाणे एकवार उचलते जाऊन जागा रिकामी होईल त्या ठिकाणापासून नंतर पुनश्च मोजण्यास आरंभ मात्र तुम्हांला करता येणार नाही. मोजण्यात

मधल्या जागी नाणे नसले तरी मात्र चालेल. अशा अटीनुसार वागून फक्त एक नाणे बाकी ठेवून (शेवटी ते उरणारच) इतर सर्व नाणी उचलून दाखवा. प्रस्तुत ताऱ्याची आकृती मोठ्या प्रमाणात दुसऱ्या कागदावर काढून त्यावर प्रत्यक्ष नाणी ठेवून प्रयत्न केल्यास अधिक सोपे जाईल.

४२

(वेळ : अर्धे मिनिट)

एका सरकारी अधिकाऱ्याने तुरुंगाला भेट दिली. त्या वेळी एक कोठडी उघडून तिच्यातील तीन कैद्यांना त्याने वातचीत करण्यास बाहेर बोलावले. सहजच ते तिथेही त्याच्या भोवताली उभे राहून बोलू लागले. बोलता बोलता सहज त्याने त्यांपैकी एकाकडे वळून विचारले, 'तुला स्वतःसंबंधी काही सांगावयाचे आहे काय?' यावर दुसऱ्याने उत्तर दिले, 'माझ्या मते मी अपराधी नाही.' त्यावर 'मी तुला विचारले नव्हते' असे त्याकडे वळून अधिकारी रागावून म्हणाला, तेव्हा तिसरा कैदी चाचरत चाचरत म्हणाला, 'नाही साहेब, मी तर एक शब्द सुद्धा बोललो नाही.'

या सर्व घटनेचा उलगडा करील अशी काही गोष्ट तुम्ही शोधून काढाल काय? कैद्यांपैकी कोणीच उर्मट वा वेडाखुळा नव्हता.

४३

(वेळ : अर्धे मिनिट)

वसंतराव नि गोपाळराव यांची घरे अगदी समोरासमोर आहेत, नि त्यांच्यात बरोबर ४०० मीटर अंतर आहे. सायंकाळी वसंतरावांना त्यांच्या दारात पाहून गोविंदराव त्यांच्याकडे जाण्यास निघाले. ते पाहून वसंतरावही अगदी त्याच क्षणी 'तुम्ही कशाला? मीच येतो!' म्हणत त्यांच्याकडे निघाले. त्याच वेळी वसंतरावांचा कुत्रा टिप्या हाही धावत निघाला. तो धावत गोविंदरावापर्यंत गेला. गोविंदरावांना भेटल्यावर तात्काळ परत फिरला नि त्याच गतीने परत वसंतरावांकडे आला. पुन्हा वसंतरावांना भेटल्यावर तात्काळ परत वळून त्याच गतीने गोविंदरावांकडे धावत गेला. असे दोघेजण प्रत्यक्ष भेटेपर्यंत तो करीत राहिला. आता, गोविंदराव जर मिनिटाला २५ मीटर गतीने चालले असले व वसंतराव जर मिनिटाला १५ मीटर गतीने चालले असले नि कुत्रा मिनिटाला ३५ मीटर जात असला, तर प्रश्न असा की दोघांची भेट घालीतोपर्यंत कुत्रा एकूण उलटसुलट मिळून किती अंतर धावला असेल? कुत्र्याला वळायला लागणारा वेळ अत्यल्प म्हणून सोडून घावयाचा आहे.

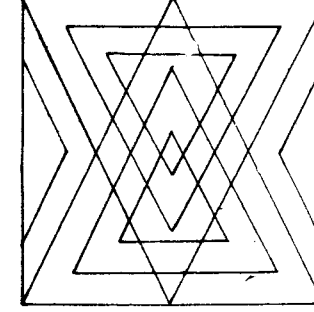
४४

(वेळ : दीड मिनिट)

सोबतच्या आकृतीत एकूण किती त्रिकोण आहेत? न चुकता, न घसरता सांगा हं!

४५

(वेळ : अर्धे मिनिट)

एका खोलीत डोके (शिर) नसणारा जिवंत माणूस केव्हा असू शकेल ?

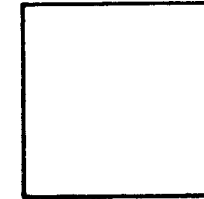
४६

(वेळ : दोन मिनिटे)

अडीच रुपयाला २५ वस्तू आणल्या. पैकी कागद १० पैशांना २; पेन्सिली प्रत्येकी २५ पैसे, टाक १० पैशाला १; आणि पेन्सिलीला टोक करण्याचे यंत्र प्रत्येकी ५० पैसे; तर कोणकोणत्या वस्तू किती आणल्या ?

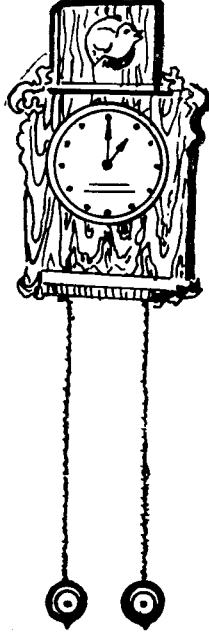
४७

(वेळ : एक मिनिट)

सोबत १ मीटर x १ मीटर अशी एक खिडकी दाखविली आहे. आता हीच खिडकी पुनश्च अशा प्रकारे घडवा, की खिडकीचे क्षेत्रफळ तेच (म्हणजे एक चौरस मीटरच) राहायला हवे. आकारही तोच (चौरस) राहायला हवा, आणि तरीही तिची उंची आहे यापेक्षा निदान चाळीस टक्के तरी वाढायला

हवी. कोणतेही नवीन लाकूड वापरावयाचे नाही हा मुद्दाही आहेच.

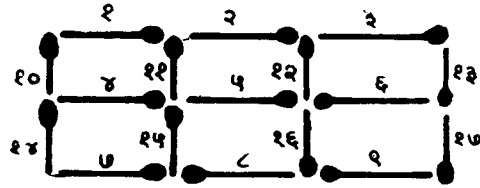
४८ (वेळ : एक मिनिट)

एका घड्याळावर एक लाकडी पक्षी बसविला आहे; आणि त्यात अशी व्यवस्था केली आहे की, ज्या ज्या वेळी घड्याळात एक वा अधिक टोले पडलेले तो ऐकतो, त्या त्या वेळी, तो तितक्या वेळा तोंड बाहेर काढून 'कुहूकुहू' असा आवाज करतो. तर आता प्रश्न असा की एकूण चौवीस तासांत तो एकंदर किती वेळा 'कुहूकुहू' करतो ? अर्ध्या तासाचा एक टोला पडतोच हे विसरणे फायदेशीर होणार नाहीच !

४९ (वेळ : एक मिनिट)

कुठल्याही १९ गोष्टींत आम्ही चौघेजण असतो. परंतु तरीही २० मध्ये मात्र आम्हा दोघांनाच कसे बसे राहता येते. ७० मध्ये आम्ही तिघेजण कसेतरी मावतो. कारण आम्हांपैकी तिघांना पुरेल इतकीच जेमतेम जागा तेथे आम्हाला सापडते. परंतु २९च्या आत मात्र आमची पाच जणांची सहज सोय होते. तर आम्ही कोणत्या जातीचे आहोत ते सांगता तुम्ही?

५० (वेळ : दोन मिनिटे)

यांपैकी कोणत्याही पाच काड्या उचला नि सध्या असलेल्या ६ चौकोनांपैकी तीन चौकोन पूर्णपणे नाहीसे करा. याचा अर्थ

५१ (वेळ : अर्धे मिनिट)

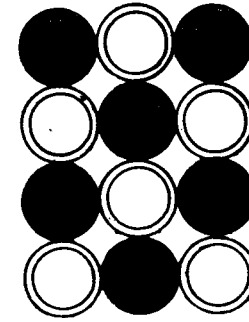
एका गावातील पथिकाश्रमात बारा प्रवासी उतरण्यासाठी आले नि प्रत्येकाने 'आपल्याला स्वतंत्र खोली हवी, त्यात दुसरे कोणी नको,' अशी मागणी केली;

पण पथिकाश्रमात एकूण अकराच खोल्या होत्या. परंतु व्यवस्थापक चलाख असल्याने, तो त्यांपैकी पहिल्या दोघा प्रवाशांना (दोघे भाऊ असल्याचे ताडून) म्हणाला, 'काही थोडा काळ आपण एका खोलीत राहता का ? थोड्याच वेळात मी तुम्हाला वेगळ्या खोल्या देईन.' त्यांनी या म्हणण्यास रुकार दिला. अर्थात पहिल्या दोन प्रवाशांना त्याने एकच खोली दिली. नंतर तिसऱ्या प्रवाशास दुसरी खोली, चवथ्या प्रवाशास तिसरी खोली, पाचव्या प्रवाशास चवथी खोली, सहाव्यास पाचवी खोली, सातव्यास सहावी खोली, आठव्यास सातवी खोली, नवव्यास आठवी खोली, दहाव्यास नववी नि अकराव्यास दहावी खोली दिली. अर्थात अकरावी खोली उरली. तेव्हा मग पहिल्या खोलीत जे दोघे प्रवासी होते त्यांपैकी एकाला त्याने बोलावून घेतले नि त्याला ही अकरावी खोली दिली आणि अशा प्रकारे युक्तीने सर्वांचे समाधान केले, त्याकरिता कोणीही त्याच्या बुद्धीची प्रशंसाच करील ! नाही का ?

५२ (वेळ : दीड मिनिट)

शिकवून तयार केलेली काही कुत्री कुंपणावरून एकामागून एक उड्या मारण्यात पटाईत होती. १० कुत्र्यांना एकामागून एक अशा उड्या टाकण्यास जर १० मिनिटे लागली तर तशाच २० कुत्र्यांना त्याचप्रमाणे एकामागून एक उड्या मारण्यास एकूण किती वेळ लागेल ? गणितापुरती कुत्र्यात समानता आहे.

५३ (वेळ : दीड मिनिट)

सोबतच्या चित्रात बारा नाणी उलटसुलट करून ठेवलेली आहेत. चित्रांपैकी ज्या ठिकाणी दुहेरी वतुळ आहे ते सुलट नाणे समजावे आणि उरलेली नाणी उलटी ठेवली आहेत असे धरावे. आता प्रश्न असा, की या बारा नाण्यांपैकी केवळ एकाच नाण्याला स्पर्श करून, हीच नाण्यांची योजना अशा प्रकारे आणून दाखवा की, वरून पहिल्या नि तिसऱ्या ओळीत सर्व उलटी नाणी येतील आणि दुसऱ्या नि चवथ्या ओळीत सर्व सुलट नाणी येतील. प्रत्यक्ष पैसे, रुपये वा अधेल्या घेऊन कोडे सोडवून पाहा.

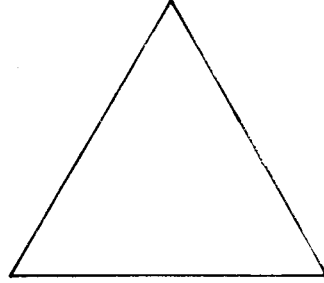
५४ (वेळ : एक मिनिट)

- (अ) अशी कोणती संख्या आहे की जी तिच्यात असणाऱ्या आकड्यांच्या बेरजेच्या दहापट होईल ?
- (आ) अशी कोणती दोन अंकी संख्या आहे की, जी तिच्यात असणाऱ्या आकड्यांच्या गुणाकाराच्या दुप्पट येईल ?
- (इ) अशी कोणती संख्या आहे की, जी तिच्यात असणाऱ्या आकड्यांच्या बेरजेच्या तिप्पट येईल ?

५५ (वेळ : अर्धे मिनिट)

गंपू म्हणतो की, 'वर्तुळाला दोन बाजू असतात.' मला काही उमजत नाही ते ! तुम्ही सांगता ?

५६ (वेळ : अर्धे मिनिट)

वरील त्रिकोणाचे (समभुजत्रिकोण) असे चार भाग कापा की ते जुळविले असता त्यांचा नेमका चौरस तयार होईल.

५७ (वेळ : एक मिनिट)

मोटार चालविण्याचा ज्यांचा धंदा आहे असा एक मोटार-ड्रायव्हर रस्त्याने जात असता उजवीकडे हात न दाखविता वळला व रस्त्याच्या वर मध्यभागी हिरव्याऐवजी तांबडा कंदील असतानाही तसाच पुढे गेला आणि त्यानंतर सरळ रस्त्याच्या उजव्या बाजूनेच जात राहिला तर त्याने एकंदर किती कायद्यांचा भंग केला ?

५८ (वेळ : एक मिनिट)

जयंतराव पटवर्धन यांनी आपल्या गावाहून जिल्ह्याच्या गावी जाण्यासाठी म्हणून एक मोटार भाड्याने ३० रु. ला ठरविली. त्या दोन गावांतील अंतर १५ कि. मी. होते. बरोबर अर्ध्या वाटेवर त्यांचा एक मित्र भगवंतराव यांचे घर होते; आणि जाता जाता जेव्हा भगवंतरावांच्या घराशी जयंतरावांची मोटार आली त्या वेळी भगवंतरावही जिल्ह्याच्या गावी जाण्यासाठी नेहमीच्या भाड्याच्या गाडीची ताटकळत वाट पाहत होते. अर्थात भगवंतरावांना पाहून जयंतरावांनी मोटार थांबविली; नि ओळखीचे असल्याने भगवंतराव जयंतरावांच्याच बरोबर गाडीत बसून जिल्ह्याच्या गावी गेले. आणि त्यांच्या परतण्याच्या वेळी आपले काम उरकून घेऊन, त्यांच्याबरोबर मोटारीतून परत आपल्या घरी उतरले. आता प्रश्न असा निघाला, की या प्रवासाप्रीत्यर्थ भगवंतरावांनी जयंतरावांना एकूण किती पैसे द्यावयाचे ? तुम्ही निर्णय सांगा. कारण कोणी म्हणतात, एवीतेवी भगवंतराव जिल्ह्याच्या गावी जाणारच होते आणि त्यांना वाटेत जयंतराव भेटल्याने त्यांची मोठीच सोय झाली. तेव्हा त्यांनी प्रत्येकजण जितके कि. मी. गेला त्या किलोमीटरच्या हिशोबाने पैसे द्यावे म्हणजे जयंतरावांचा प्रवास एकूण $१५ + १५ = ३०$ किलोमीटरचा होणार नि भगवंतरावांचा एकूण $७॥ + ७॥ = १५$ किलोमीटरचा होणार. अर्थात त्यांनी निम्मे पैसे म्हणजे १५ रु. जयंतरावांना द्यावे. कोणी म्हणतात, एवीतेवी जयंतराव जिल्ह्याच्या गावी जाणारच होते नि परतही येणार होते तेव्हा त्यांनी भगवंतरावांकडून काहीच न घेतले तरी चालेल, कारण भगवंतराव भेटते वा न भेटते तरी जयंतरावांना ३० रु. खर्चाचे लागणारच होते. कोणी म्हणतात, जयंतरावांची मोटार अर्ध्यापर्यंत तर आलीच होती. तेव्हा त्यांचे साडेसात रुपये गेलेच. कारण भगवंतराव वाटेत भेटतील हे तोपर्यंत त्यांच्या ध्यानीमनीही नव्हते. तसेच एकदा अर्ध्या वाटेवर येऊन ठेपल्यावर पुढे न गेले तरी त्यांना परत त्यांच्या गावी जावे लागलेच असते. तेव्हा तेही साडेसात रुपये काही झाले तरी जाणारच. म्हणजे दोघांनी जेवढा प्रवास जोडीने केला त्याकरिता होणारा खर्च एकूण $३० - १५ = १५$ रुपये. अर्थात या पंधरापैकी निम्मे म्हणजे फक्त साडेसात रुपये तेवढे भगवंतरावांनी द्यावे. यानंतर कोणी असे सुचवितात की,

जयंतरावांचा एकूण प्रवास ३० कि.मी., भगवंतरावांचा एकूण प्रवास १५ कि.मी. दोहोंची बेरीज करा नि $\frac{३०}{२} = १५$ भाग म्हणजे $३० \times \frac{१५}{३०} = १५$ रु. जयंतरावांनी द्यावे नि $\frac{१५}{२}$ भाग म्हणजे $३० \times \frac{१५}{२} = १०$ रु. भगवंतरावांनी द्यावे. आणखी कोणी म्हणतात, की नेहमीच्या भाड्याच्या मोटारीचा दर रु. ६ भगवंतरावांनी द्यावा; पण त्याबर इतरांच्या शंका अशा येतात की, मग वेळ नि सुखासीन प्रवास याचा जो लाभ त्यांना झाला त्याचा काही भाग विचारात घ्यायला नको का? तुमचा निर्णय आता सांगा पाहू ?

५९ (वेळ : प्रत्येकी तीन मिनिटे)

(अ) $८ + ८ + ८ = २४$ येतात. आता हेच चोवीस उत्तर आठवाचून इतर कोठलेही तीन सारखेच आकडे वापरून नि कोठलीही गणितातली चिन्हे वापरून आणून दाखवा.

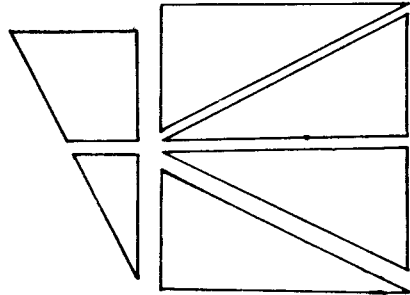
(आ) वरीलप्रमाणेच पाच ' नऊ ' चे आकडे घ्या नि लागतील ती गणित चिन्हे वापरून उत्तर दहा काढून दाखवा.

(इ) पाच ' तीन ' चे आकडे नि जरूर पडतील ती गणितचिन्हे घेऊन उत्तर शंभर काढून दाखवा.

(उ) ' आठ ' चे आठ आकडे घेऊन व हवी ती गणितचिन्हे वापरून उत्तर हजार काढून दाखवा.

(ए) ' एका ' चे सहा आकडे व पाहिजेत ती गणितचिन्हे वापरून उत्तर बारा काढून दाखवा.

६० (वेळ : दोन मिनिटे)

सोबतच्या चित्रात पाच सारखे त्रिकोण दर्शविले आहेत. यांपैकी फक्त एका (डावीकडील) त्रिकोणाचे उंचीच्या निम्न्यावर कापून दोन भाग केले आहेत. याप्रमाणे पुस्तकावर पारदर्शक कागद ठेवून त्या

प्रमाणे सारख्या मापाचे त्रिकोण कापून घ्या नि ते अशा प्रकारे जुळवा की, त्याचा नेमका एक चौरस बनून राहील.

६१ (वेळ : एक मिनिट)

अशी कोणती गोष्ट आहे ?

(ब) अशी कोणती गोष्ट आहे, की जी सभ्य मनुष्य कधी उसनी घेत नाही, पण दुसऱ्याकडून मिळालीच, तर तात्काळ परत केल्याबिना ठेवीत नाही ?

(हु) असा कोणता खात्रीलायक मार्ग आहे, की ज्यामुळे ' शतायुषी ' होता येते ?

(रं) अशी कोणती गोष्ट आहे, की जी संपूर्णपणे तुमच्या स्वतःच्या मालकीची असूनही, तुमच्यापेक्षा तिचा इतरच अधिक वारंवार उपयोग करतात ?

(गी) असा कोणता खुळा आहे, की ज्याचे खूळ गेले तरीही तो खुळाच राहतो.

(भा) असे कोणते कारण आहे, की ज्यामुळे काही घोड्यांना जितके पुढील बाजूचे तितकेच मागील बाजूचेही दिसते ?

(ग) असा कोणता मार्ग आहे, की ज्यामुळे घरात येणारे नळाचे पाणी अजिवात बंद पडेल ?

(ती) अशी कोणती गोष्ट आहे, की चाळीस वर्षांचे झाल्यानंतर तुम्ही नक्की तिथे जाल ?

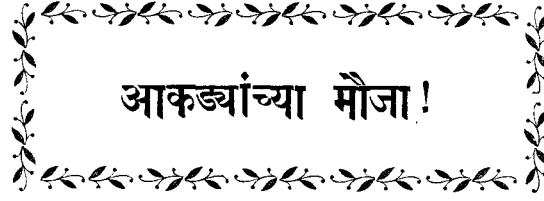
(न) असा कोणता प्रश्न आहे, की ज्याचे उत्तर कधीही ' हो ' म्हणून दिले जाणार नाही ?

*

तुम्हाला ठाऊक नाही, कुठल्याही प्रश्नाला दोन बाजू असतात : एक आपली आणि दुसरी चुकीची.

*

“ भरभराट कोणाला स्वस्थ राहू देत नाही - हो सांगायचं राहिलंच दुसऱ्या माणसाची हं ! ”

आकड्यांच्या मौजा!

ज्ञानं च लोके यदिहास्ति किञ्चित् ।
संख्यागतं तच्च महान् महात्मन् ॥ -महाभारत

अर्थ : हे महात्मा, या जगात जर काही ज्ञान असेल तर त्यापैकी पुष्कळसे
आकड्यानेच भरलेले आहे.

१

$$\begin{array}{lll} ३ \times ३७ = १११. & १२ \times ३७ = ४४४. & २१ \times ३७ = ७७७. \\ ६ \times ३७ = २२२. & १५ \times ३७ = ५५५. & २४ \times ३७ = ८८८. \\ ९ \times ३७ = ३३३. & १८ \times ३७ = ६६६. & २७ \times ३७ = ९९९. \end{array}$$

२

$$\begin{array}{ll} ५६ - ४५ = ११. & ५५६ - ४४४५ = ११११. \\ ५५६ - ४४५ = १११. & ५५५६ - ४४४४५ = १११११. \end{array}$$

३

$$\begin{array}{ll} ७^० - ४^० = ३३. & ५५७^० - ५५४^० = ३३३३. \\ ५७^० - ५४^० = ३३३. & ५५५७^० - ५५५४^० = ३३३३३. \\ & ५५५५७^० - ५५५५४^० = ३३३३३३. \end{array}$$

४

$$\begin{array}{ll} ८^० - ३^० = ५५. & ५५८^० - ५५३^० = ५५५५. \\ ५८^० - ५३^० = ५५५. & ५५५८^० - ५५५३^० = ५५५५५. \\ & ५५५५८^० - ५५५५४^० = ५५५५५५. \end{array}$$

५

$$\begin{array}{ll} ९^० - २^० = ७७ & ५५९^० - ५५२^० = ७७७७ \\ ५९^० - ५२^० = ७७७ & ५५५९^० - ५५५२^० = ७७७७७ \\ & ५५५५९^० - ५५५५२^० = ७७७७७७ \end{array}$$

६

$$\begin{array}{ll} ९ \times ९ = ८१ & ९९९ \times ९९९ = ९९८००१ \\ ९९ \times ९९ = ९८०१ & ९९९९ \times ९९९९ = ९९९८०००१ \\ & ९९९९९ \times ९९९९९ = ९९९९८००००१ \end{array}$$

७

$$\begin{array}{ll} १६^० - ०^० = १२१ & ५६१^० - ५५०^० = १२२२१ \\ ६१^० - ५०^० = १२२१ & ५५६१^० - ५५५०^० = १२२२२१ \\ & ५५५६१^० - ५५५५०^० = १२२२२२१ \end{array}$$

८

$$\begin{array}{ll} १२^० - १^० = १४३ & ५६२^० - ५४९^० = १४४४३ \\ ६२^० - ४९^० = १४४३ & ५५६२^० - ५५४९^० = १४४४४३ \\ & ५५५६२^० - ५५५४९^० = १४४४४४३ \end{array}$$

९

$$\begin{array}{ll} १६^० - ५^० & = २३१ \\ ६६^० - ४५^० & = २३३१ \\ ५६६^० - ५४५^० & = २३३३१ \\ ५५६६^० - ५५४५^० & = २३३३३१ \\ ५५५६६^० - ५५५४५^० & = २३३३३३१ \end{array}$$

१०

$$\begin{array}{ll} ६७^० - ४४^० = २५५३ & ५५६७^० - ५५४४^० = २५५५५३ \\ ५६७^० - ५४४^० = २५५५३ & ५५५६७^० - ५५५५४^० = २५५५५५३ \end{array}$$

११

पुढील समीकरणात दोन्ही बाजूस तेच आकडे आहेत.

२ × ८७१४ = १७४२८	२ × ८७४१ = १७४८२
३ × ५१ = १५३	३ × ४१२८ = १२३८४
३ × ७१२५ = २१३७५	३ × ७२५१ = २१७५३
३ × ४२८१ = १२८४३	६ × २१ = १२६
६ × २५४१ = १५२४६	८ × ६५२१ = ५२१६८
९ × ७४६१ = ६७१४९	१४ × ९२६ = १२९६४
१५ × ९३ = १३९५	२४ × ६५१ = १५६२४
४२ × ६७८ = २८४७६	५१ × २४६ = १२५४६
५७ × ८३४ = ४७५३८	६५ × २८१ = १८२६५
६५ × ९८३ = ६३८९५	७२ × ९३६ = ६७३९२
७५ × २३१ = १७३२५	७८ × ६२४ = ४८६७२
८६ × २५१ = २१५८६	८७ × ४३५ = ३७८४५

१२

(अ) एक ते नऊ आकडे प्रत्येकी एकच वेळी वापरून पुढील समीकरणे बनविली आहेत.

७ × ६५८ = १४ × ३२९	९ × ६५४ = १८ × ३२७
२३ × १५८ = ७९ × ४६	२३ × १७४ = ५८ × ६९
३२ × १७४ = ९६ × ५८	४८ × १५९ = ७६३२

(आ) आता शून्य ते नऊ प्रत्येकी एकदा वापरून

२ × ३४८५ = ६९७० × १	४६ × ७१५ = ३२८९०
६४ × ९१५ = ७३२ × ८०	७८ × ३४५ = २६९१०
२७ × ५९४ = १६०३८	६३ × ९२७ = ५८४०१

१३

१ ते ९ हे सर्वच्या सर्व आकडे समीकरणाच्या दोन्ही बाजूस प्रत्येकी एकेकदाच पुढील समीकरणात वापरले आहेत :

४५८ + ३२१ - ६७९ = २५७ + १६९ - ३४८
५१२४९८७६ × ३ = १५३७४९६२८
८७४५२३१ × ९६ = ८३९५४२१७६
१६५८३७४२ × ९ = १४९२५३६७८
३२५४७८९१ × ६ = १९५२८७३४६
९८७४५२३१ × ६ = ५९२४७१३८६
८९७४५३२१ × ६ = ५३८४७१९२६

१४

१ ते ९ आकडे प्रत्येकी एक वेळ वापरून $\frac{१}{३}$ ते $\frac{९}{९}$ हे अपूर्णांक झाले आहेत.

$$\frac{६७२९}{१३४५८} = \text{एक द्वितीयांश}, \frac{५८२३}{१७४६९} = \text{एक तृतीयांश} = \frac{५८३२}{१७४९६}$$

$$\frac{३९४२}{१५७६८} = \text{एक चतुर्थांश}$$

$$\frac{२६९७}{१३४८५} = \text{एक पंचमांश} = \frac{२७६९}{१३८७५} = \frac{२९७३}{१४८६५} = \frac{३७२९}{१८६४५}$$

$$\frac{२९४३}{१७६५८} = \text{एक षष्ठांश} \quad \frac{२३९४}{१६७५८} = \text{एक सप्तमांश}$$

$$\frac{३१८७}{२५४९६} = \text{एक अष्टमांश} \quad \frac{६३८१}{५७४२९} = \text{एक नवमांश}$$

१५

त्याच क्रमाने दोन्ही बाजूला तेच आकडे (एक बाजूला घन वा घनमूल

$$१५३ = १^३ + ५^३ + ३^३ \quad ३७१ = ३^३ + ७^३ + १^३$$

$$४०७ = ४^३ + ०^३ + ७^३ \quad ५१२ = (५+१+२)^३$$

$$४९१३ = (४+९+१+३)^३ \quad ५८३२ = (५+८+३+२)^३$$

$$१७५७६ = (१+७+५+७+६)^३$$

$$१९६८३ = (१+९+६+८+३)^३$$

१६

१७८,४५१,३६२ यात उलट क्रमाने हीच संख्या उणे करता
 - २६३,१५४,८७२ पुन्हा सर्व तेच आकडे घेतात.
 ७१५,२९६,४८३

अशाच प्रकारच्या पुढील सर्व संख्या आहेत.

९५४; ५८९२३; ६०२७३; ६०७३२; ६९७२३; ७०२५४;
 ७६९४१; ८९६०४; ९६७३२; ६१०७८३२; २९०४५६१;
 ८१७२३९६; ८७९४०३५; ५१६७४२९८३; ७१८९४६५३२;
 ९८७६५४३२१

१७

एक ते नऊ आकडे 'वर्ग' या सदरात.

९ = तीनचा वर्ग

८१ = नऊचा वर्ग

३२४ = अठराचा वर्ग.

५७६ = चौवीसचा वर्ग

एक ते नऊ आकडे सर्व एकत्र 'वर्ग' या सदरात.

१३९,८५४,२७६ = अकरा सहस्र आठशे सव्वीसचा वर्ग.

९२३,१८७,४५६ = तीन सहस्र तीनशे ब्यायशीचा वर्ग.

१८

$३^० + ४^० = ५^०$ आता प्रत्येक आकड्यांची दुप्पट करून पुन्हा वर्ग करून
 नि अधिक चिन्ह तसेच ठेवून $६^० + ८^० = १०^०$ तसेच (पुन्हा दुप्पट)
 $१२^० + १६^० = २०^०$ आणि तसेच (पुन्हा दुप्पट) $२४^० + ३२^० = ४०^०$
 थोड्या फरकाने याच चालीवर $२०^० + १५^० = २५^० = २४^० + ७^०$ व $१०^०$
 $+ ११^० + १२^० = १३^० + १४^० = ३६५$.

१९

$३२^० - ३१^० = ६३ = १२^० - ९^० = ६३ = ८^० - १^०$

$१२९^० - १२७^० = ५१२ = ६६^० - ६२^० = ३६^० - २८^० =$

$२४^० - ८^० = ५१२$.

$११३^० - ११२^० = २२५ = १५^० = ३९^० - ३६^० = २५^० - २०^० =$

$१७^० - ८^०$.

२०

दोन्ही बाजूंना तेच आकडे आणि शिवाय त्याच क्रमाने
 $(३० + २५) \times (३० + २५) = ३०२५$.
 $(९८ + ०१) \times (९८ + ०१) = ९८०१$.
 $(२० + २५) \times (२० + २५) = २०२५$.

२१

उलटापालट अथवा आकड्यांचा उलटा क्रम.

$२१७८ \times ४ = ८७१२$.

$२१९७८ \times ४ = ८७९१२$.

$२१९९७८ \times ४ = ८७९९१२$ आणि असेच पुढे.

तसेच $१०८९ \times ९ = ९८०१$

$१०९८९ \times ९ = ९८९०१$

$१०९९८९ \times ९ = ९८९९०१$ आणि असेच पुढे

२२

$२६१८ \times ११ = २८७९८$

आता २६१८ क्रमाने उलट करून ११ ने गुणल्यास फक्त वरील २८७९८ चा
 क्रम उलट करा.

म्हणजेच $८१६२ \times ११ = ८९७८२$

तसेच $२६३५४२ \times ११ = २८९८९६२$

आता उलट करून वरीलप्रमाणे म्हणजेच $२४५३६२ \times ११ = २६९८९८२$

२३

डोक्यावरून उतरून शेजारी येऊन बसतात ५ आणि २

$२^५ \times ९^२ = २५९२$

२४

० ते ९ आकडे एकदाच वापरून उत्तर नेमके एकच.

$\frac{३५}{७०} + \frac{१४८}{२९६} = १$

१, ३, ५, ७, ९ हे विषम अंक एका बाजूस नि २, ४, ६, ८ हे सम अंक दुसऱ्या बाजूस.

$$७९ + ५\frac{३}{५} = ८४\frac{३}{५}$$

$$१ + ३ + ७ + \frac{३}{५} = २ + ४ + ६ + ०.८ \text{ (आठदशांश)}$$

२५

४१०९६ यास ८३ ने गुणिले असता ८ आणि ३ पूर्वीच्या संख्येच्या दोन बाजूला जाऊन बसतात. $४१०९६ \times ८३ = ३४१०९६८$

२६

तेच आकडे चाकात बसविल्याप्रमाणे पुन्हा पुन्हा—

(अ) ४२८५७१ याला ३ ने गुणिले असता उत्तरात पुन्हा नेमके तेच आकडे एकाच गोल साखळीत बसविल्याप्रमाणे पुनश्च येतात.

$४२८५७१ \times ३ = १२८५७१४$ थोडक्यात म्हणजे साखळीतील ४ चा दुवा या बाजूकडून त्या बाजूस सरकतो इतकेच. तसेच एकाच गोल साखळीत

$$(आ) १५३८४६ \times ४ = ६१५३८४$$

$$(इ) २३०७६९ \times ४ = ९२३०७६$$

$$(उ) ०७६९२३ \times ४ = ३०७६९२$$

$$(ए) १४२८५७ \times ३ = ४२८५७१$$

$$(ऐ) ३,५२९,४११,७६४,७०५,८८२ \times ३ =$$

$$५२९,४११,७६४,७०५,८८२,३$$

$$(ओ) २१७३,९१३,०४३,४७८,२६०,८६९,५६५ \times \frac{५}{३} =$$

$$१७३,९१३,०४३,४७८,२६०,८६९,५६५२$$

$$(औ) ४२१,०५२,६३१,५७८,९४७,३६८ \times २ =$$

$$८४२,१०५,२,६३१,५७८,९४७,३६$$

$$(अं) १४२८५७ \times ५ = ७१४२८५$$

२७

खाली दिलेल्या संख्येच्या लांबलचक साखळीला १ ते १० पर्यंत कशानेही गुणिले तरी पुनश्च तीच साखळी बहुतांशी जशीच्या तशीच निराळ्या प्रकाराने येते, फक्त एक शून्य या साखळीत घुसून मध्ये कोठेतरी येते.

$$\text{संख्या : } ५६२,३१५,७८९,४७३,६८४,२१०$$

$$\text{उदाहरणार्थ (१) } ५६२,३१५,७८९,४७३,६८४,२१० \times ४ =$$

$$२१०,५२६,३१५,७८९,४७३,६८४,०$$

$$(२) ५६२,३१५,७८९,४७३,६८४,२१० \times ७ =$$

$$३,६८४,२१०,५२६,३१५,७८९,४७०$$

$$(३) ५६२,३१५,७८९,४७३,६८४,२१० \times ९ =$$

$$४७३,६८४,२१०,५२६,३१५,७८९,०$$

२८

७) २८ (१३

$$\begin{array}{r} ७ \\ १ \\ + २ \\ \hline २१ \\ २१ \\ \hline ०० \\ १३ \\ \hline \times ७ \\ \hline २१ \\ + ७ \\ \hline २८ \end{array}$$

गणितातील कसरत वा
आकड्यांची लटपट

(ही प्रत्यक्ष करून दाखविण्यात मौज येते.)

(अ) २८ ला सातने भागून उत्तर १३ येते. कसे ते पाहा. प्रथम एकच भाग दिला नि दशम स्थानाचे दोन तसेच खाली घेतले. मग तीनचा भाग दिला.

(आ) १३ ला ७ ने गुणून २८ येतात. प्रथम उजवी-कडच्या पहिल्या तीनाला ७ ने गुणिले नि त्याचे उत्तर २१ मांडले. नंतर उरलेल्या एकाला गुणले नि दोहोंची बेरीज केली की झाले उत्तर तयार !

(इ) $\frac{३६}{६६}$ यात बरती आणि खाली सारखाच असलेला आकडा संक्षेपा-सारखा जरी आपण उडवून टाकला तरी उत्तर तेच येते.

$$\text{महणजेच } \frac{२६}{६५} = \frac{२६}{५ \times १३} = \frac{२}{५}$$

$$\text{तसेच } \frac{१६}{६४} = \frac{१६}{४ \times १६} = \frac{१}{४}$$

$$\text{तसेच } \frac{१९}{९५} = \frac{१९}{५ \times १९} = \frac{१}{५}$$

$$\text{तसेच } \frac{४९}{९८} = \frac{४९}{२ \times ४९} = \frac{१}{२}$$

२९

संख्येच्या आकड्यांचा बेरजेला ११ ने गुणिले व संख्येत मिळविले की तेच आकडे उलट क्रमाने येतात.

$$१६२ + (१ + ६ + २) \times ११ = २६१$$

$$२४३ + (२ + ४ + ३) \times ११ = ३४२$$

$$३२४ + (३ + २ + ४) \times ११ = ४२३$$

$$४०५ + (४ + ० + ५) \times ११ = ५०४$$

$$५६७ + (५ + ६ + ७) \times ११ = ७६५$$

$$६४८ + (६ + ४ + ८) \times ११ = ८४६$$

$$७२९ + (७ + २ + ९) \times ११ = ९२७$$

३०

$१०८९ = (३३)^२$ आता हेच संख्येतील आकडे उलट क्रमाने लिहिता
 $९८०१ = (३१)^२$

३१

१ पासून १०० पर्यंत सर्व आकडे.

१०	१२	१३	७	५	९६	४	९८	९९	१ = ५०५
११	१९	१८	८४	८५	८६	८७	१३	१२	९० = ५०५
७१	२९	२८	७७	७६	७५	२४	२३	२२	८० = ५०५
७०	६२	६३	३७	३६	३५	३४	६८	६९	३१ = ५०५
४१	५२	५३	४४	४६	४५	४७	५८	५९	६० = ५०५
५१	४२	४३	५४	५६	५५	५७	४८	४९	५० = ५०५
४०	३२	३३	६७	६५	६६	६४	३८	३९	६१ = ५०५
३०	७९	७८	२७	२६	२५	७४	७३	७२	२१ = ५०५
८१	८९	८८	१४	१५	१६	१७	८३	८२	२० = ५०५
१००	९	८	९४	९५	६	९७	३	२	९१ = ५०५
५०५	५०५	५०५	५०५	५०५	५०५	५०५	५०५	५०५	५०५

३२

आपल्याकडे दशमान परिमाणे घेण्यापूर्वी चार शोरांची पायली, बारा पायल्यांचा मण नि वीस मणांची खंडी असे. समजा १२ खंडी, १२ मण, ८ पायली यांचे शेर करायचे आहेत. ओळीने हे सर्व आकडे फक्त एकापुढे एक लिहून भागेल पाहा.

१२ खंडी, १२ मण, ८ पायली = १२, १२, ८ शेर.

३३

$$४३२९८ \times १११ = (४ + ३) (४ + ३ + २) (३ + २ + ९) \\ \times (२ + ९ \times ८) \times (९ + ८).$$

३४

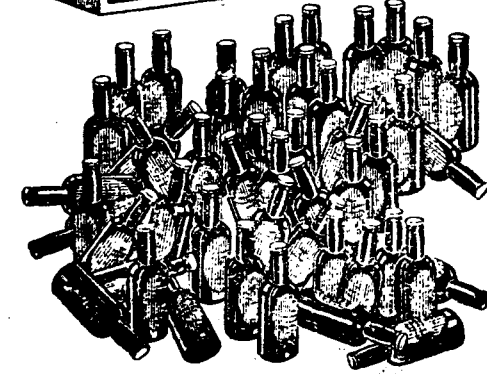
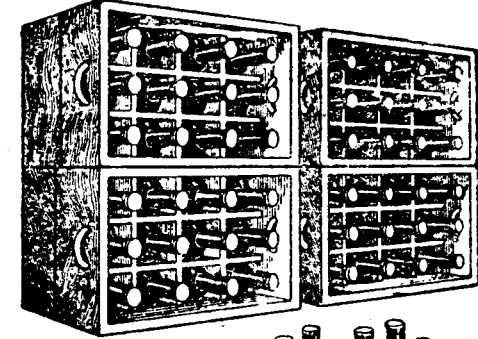
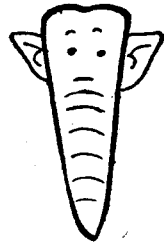
(१२)^० = १४४ आता डावीकडील संख्या क्रमाने उलट करून येणाऱ्या संख्येचा वर्ग म्हणजेच उजवीकडील उलट क्रमाने लिहिलेली संख्या.

(१२)^० = १४४ आणि (२१)^० = ४४१.
 तसेच (१३)^० = १६९ आणि (३१)^० = ९६१.
 (१०२)^० = १०४०४ आणि (२०१)^० = ४०४०१.
 (१०३)^० = १०६०९ आणि (३०१)^० = ९०६०१.
 (११२)^० = १२५४४ आणि (२११)^० = ४४५२१.
 (११३)^० = १२७६९ आणि (३११)^० = ९६७२१.
 (१२२)^० = १४८८४ आणि (२२१)^० = ४८८४१.

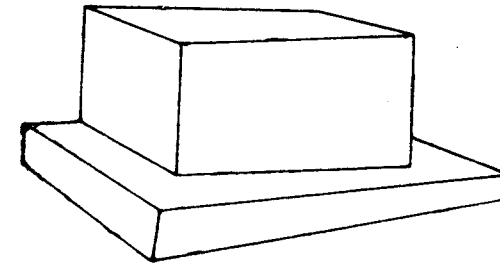
३५

अजिबात अवयव न पडणारा उपलब्ध असा मोठ्यात मोठा आकडा (ल्युकस याने १८७७ साली शोधला).

२^{१२७} - १ = १७०, १४१, १४३, ४६०, ४६९, २३१, ७३१, ६८७, ३०३, ७१५, ८८४, १०५, ७२७.

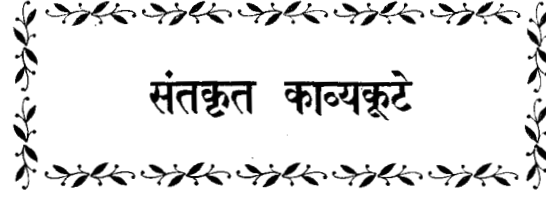
वरती कपाटात कप्प्या-कप्प्यांत नीट रचून ठेवलेल्या त्यांपेक्षा खाली अस्ताव्यस्त पडलेल्या बाटल्या कितीने अधिक आहेत ?

वरच्या ठोक-
ळ्याच्या दिसणाऱ्या
तीन उभ्या कडांपैकी
(डावीकडची, मधली
की उजवीकडची)
सर्वांत अधिक उंच
कोणती ?

संतकृत काव्यकूटे

आत्मनः परितोषाय कवेः काव्यं तथापि तत् ।
स्वामिनो देहलीदीप सममन्योपकारकम् ॥ —मुकुंदराय

अर्थ : कवी स्वतःच्या आनंदासाठी काव्य करतो; परंतु स्वतःच्या दिण्डीत लावलेल्या दिव्याचा दुसऱ्यास जसा उपयोग होतो, तसेच कवीचे काव्य इतरांना आनंद देते.

रिंगणाचे खोडी बांधिल्या हत्ती । मुंगीने पर्वता गिळियले ।
तृणाने धेनु साठविली पोटी । गगनासि गोष्टी सांगतसे ।
संतूच्या पटाने विणिल्या साळी । पानाने तांबोळी गिळियेला ।
ज्ञानदेव म्हणे कळवा वृत्तात । पोथीने पंडित वाचयेला ।

*

मुंगीने मेदिनी धरियेलि माथा, वायुची बांधिली मोट ।
सशाने सिंह फाडूनि खादला, तिळाने फोडली लाट ॥
शीताने सूर्य बांधिला पायी, चंद्रासि झोवला ताप ।
गाथीने व्याघ्र फाडियेला तेणे, वेडके गिळिला साप ॥
वाळूची वेंटी थोड्याने विणिली, तोंडाळ झाले मुके ।
पांगुळ चढला गिरिच्या माथा, गगनी फोडिले टाके ॥
बांझेच्या पुत्राने उदीम केला, कूपाने खाल्ले शेत ।
स्त्रीविणे पुरुष बाळक व्याला; पुरला त्याचा अंत ॥
मुक्ताबाई म्हणे गुरुपुत्रा आम्ही, बांधिली गगनी वाट ।
सकळ ब्रह्मांडे घेऊनि हाती, भरला त्याचा घोट ॥

*

आंबिया जांबळे लागली रे भाई, चिंचेला बोरे आली रे ।
वडाचे देठी पिकली चारे, पिंपळाला केळी अपार रे ।
नवल देखिले, नवल देखिले मृगजळाचे डोही ।
जिथे मी देखिले तिथे म्या ऐकले आप आपणामाजी पाही रे ।
हात्ती आणि मेंढी संग्राम झाला, तेथे अजगर खावया आला रे ।
हरिणाच्या पाडसा चित्ता भ्याला, शेळीने सर्पा गिळिला रे ।
द्राक्षमंडपी सेवाया रे भाई पानोपानी लागली कोल्ही रे ।
अहर्निशि जागता, निजपंथ टाकता, चांगावटेश्वर गाई रे ।

*

कुंभारासी, मडके घडी । पाथरवटासी, दगड फोडी ।
लाकूड तोडी कुन्हाडीला । वाकस ताशी, सुताराला
पाटा वाटी, सुगरणिला । तेल देईल फोडणीला ।
शेते कुणवी वेटाळला । नांगर ओढितो बैलाला ।
मेंढ्या वळतो धनगराला । आंगडे शिवते शिंप्याला ।
कापड विकते चाट्यासी । पोथी वाचे पंडितासी ।
पाणी म्हणे लागली तहान । मज पावावे जीवन ।
बैल घातला गोणीत । वाणि बैसला तराजूत ।
दुकाने विकियला वाणी । बैल उंटावरी घालूनी ।
जिनावर घातले घोडे । जित्यासाठी मेला रडे ।
श्वानापाठी ससा लागे । गाईपोटी वाघ जन्मे ।
देव पूजी पाषाणासी । ऐसी परी झाली जनासी ।
जग चाले उफराटे । खऱ्यांसही म्हणते खोटे ।
त्यांसी न कळे विचार । पडला मायेचा अंधार ।
गरुडासी सर्प गिळी । ऊस चरकासी पिळी ।
हरि म्हणे ऐसे झाले । जग उफराटे चाले ॥

*

खंडेराया तुज करते नवसू । मरु दे रे सासू, खंडेराया
सासू मेल्यावर तुटेल आसरा । मरु दे सासरा, खंडेराया

सासरा मेलिया होईल आनंद । मरु दे नणंद, खंडेराया
नणंद मरता होईन मोकळी । गळा घालीन झोळी भंडाराची
जनी म्हणे खंडया अवघे मरु दे । एकटी राहू दे पायापाशी ॥

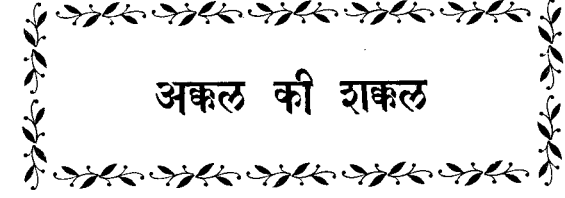
★

सत्वर पाव गे मला । भवानिआई, रोडगा वाहिन तुला
सासरा माझा गावी गेला । तिकडेच खपवी त्याला
सासू माझी जाच करती । लवकर निर्दाळी तिला
जाऊ माझी फाडफाड बोलती । बोटकी कर गे तिला
नणंदेचं पोरगं किरकिर करते । खरूज होऊ दे त्याला
दादला मारून आहुति देईन । मोकळी कर गे मला
एका जनार्दनी सगळेच जाऊ दे । एकटीच राहू दे मला ॥

★

शेवटच्या दोन काव्यांची गुरुकिल्ली

प्रपंच भ्रतार, श्वशुर अहंकार
तृष्णा जावा थोर, गांजिताती
अविद्या नणंद, क्रोध तोचि दीर ॥

शकलवाज शब्दकोश

शिष्टाचार : कंटाळा येऊन जांभया देऊ लागल्या असता त्या तोंड मिटून
घायला शिकणे.

झाड : एका ठिकाणी वर्षेच्या वर्षे उभी राहणारी, परंतु एखादी बाई मोटार
चालवू लागली असता, एकदम तिच्या मोटारपुढे उडी घेणारी गोष्ट.

सार्वजनिक काम : सुखाचा जीव निष्कारण दुःखात घालणे.

स्मरण : आपण एखाद्याला सांगत असलेल्या गोष्टींपैकी बारीकसारीक भागही
बिनचूक आठवणे, परंतु याच माणसाला आपण हीच गोष्ट कितव्यांदा
ऐकवत आहोत हे मात्र न आठवणे.

मित्र : आपल्याला काही गरज असली म्हणजे त्याकरिता जो अगदी जवळचा
वाटतो; नि त्याला काही गरज असली की जो खूप दूरचा वाटतो असा
प्राणी.

चिनय, शालीनपणा : दोंगीपणाची सभ्य आवृत्ती.

शांततेचा काळ : दोन युद्धांच्या मध्ये फसवणुकीसाठी काढलेला काळ.

साखर : जी गोष्ट लाडवात घातली नाही तर तो लाडू न खाता आपण थूः थूः
करून थुंकून टाकू.

- लुच्च्या** : ज्याच्यात कुठलीच उणीव न सापडल्याकारणाने आपल्याला त्याचा कुठल्याच प्रकारे लाभ घेता येत नाही तो.
- सत्य** : जे सापडायला नको असते नि तरी आपल्याला सापडतेच.
- खी मोटारडायव्हर** : जिने मोटारीतून हात बाहेर काढला म्हणजे इतरांनी समजावे, की ती आता उजवीकडे वळणार आहे, किंवा डावीकडे वळणार आहे, किंवा थांबणार आहे किंवा हात परत आत घेऊन तशीच पुढे जाणार आहे !
- निराशावादी** : 'हे का ते ?' असे विचारले असता जो दोन्ही दुःखे ओढवली असे धरून दोन्ही दुःखांत ती येण्यापूर्वीच चूर राहतो तो.
- फोटोग्राफर** : कुरूपालाही सौंदर्यखाणी बनविणारा.
- संधिसाधू** : संधी म्हणजे तडजोड घडवून आणणारा साधू माणूस.
- लेखन** : चांगले कोरे कागद घेऊन त्याची 'रही' बनविणे.
- भाड्याचा मोटार प्रवास** : पैसे देऊन गचके विकत घेणे.
- दडनिश्रय** : दुसऱ्याच्या वावतीत आपण ज्याला 'हट्टीपणा' म्हणू अशी आपल्यातील गोष्ट.
- दन्तवैद्य** : स्वतःच्या दातांना चावायला मिळावे म्हणून दुसऱ्याचे दात धरणारा.
- धोबी** : पैसे घेऊन कपडे हरविणारा नि तेही न जमले तर त्यावर जाळीदार नक्षीकाम करणारा.
- कंबरपट्टा** : दुर्दैवाने इच्छा नसताना आटोक्याबाहेर जात चाललेली परिस्थिती आटोक्यात आणण्याचा यत्न.
- काटकसर** : पैसा नासायचा कसा याची आगाऊ डोकेफोड.
- छत्री** : एकाचा आसरा, दोघांचे तुषारस्नान, तिघांचे भिजून न भिजल्याचे समाधान.
- उद्या** : आजचे श्रम वाचविण्याचा हमखास नि सोपा उपाय.
- फुरसतीचा वेळ** : जो कधीच कुणाला मिळतो असे वाटत नाही.
- सामान्य मनुष्य** : ज्या सदरात आपण येतो असे कधीच कोणाला वाटत नाही.
- धंदेवाईक** : धंद्याच्या वेळी जो गप्पा मारतो नि गप्पांच्या वेळी ज्याला धंदा आटवतो.

- सदसद्विवेकबुद्धी** : एखादी गोष्ट केल्यावर मग ती करावयाला नको होती असा सुज्ञ विचार.
- फिरता प्रचारक** : ऑफिस नि घर यांना आलटून पालटून भेटी देणारा.
- सहल** : खूप खाण्यासाठी, खूप लांब जाऊन, आणखी खूप वेळ घालवावयाचा.
- जाहिरात** : आतापर्यंतच्या आयुष्यात कधीही न मिळालेली गोष्ट जणू आता मिळणार असे वाचणाराला नुसते वाटायला लावणे.
- फुलकोबी** : (कॉलीफलावर) : १९ व्या शतकातील कोबीची, २० व्या शतकातील, कॉलेज-शिक्षण घेऊन सुधारलेली सुशिक्षित आवृत्ती.
- गुन्हेगार** : गुन्हा करणाऱ्या अनेकांपैकी चुकून सापडलेला एखादा विचारा.
- वक्तृत्व** : असंबद्ध पण उभे राहून नि ओरडून बोलणे.
- जुगार** : खिसा रिकामा करण्यासाठी आणखी पैसे देणे.
- वेळेवर हजर होणे** : इतर लोक किती उशिरा येतात याचा बरोबर अंदाज करून त्याप्रमाणे वागणे.
- आळशी, निरुद्योगी तत्त्वज्ञानाचा पाया** : या डासांचेच पाहा ना ! कशाला कामाला लागला ? कामाला लागला नसता तर कशाला चपराक मिळाली असती त्याला ? तात्पर्य—कामात राम नाहीच.
- मला आवडणारा माणूस** : जे वाटते ते निर्भोडपणे बोलणारा ! खरंच आणखी सांगायचं राहिलं; ते म्हणजे जेव्हा त्याचा माझ्याशी मतभेद नसतो तेव्हा !

फसाल बरं का !

नित्यं बुद्धिमतोऽव्यर्थः स्वल्पकोऽपि विवर्धते

— महाभारत १२।१३९।८९

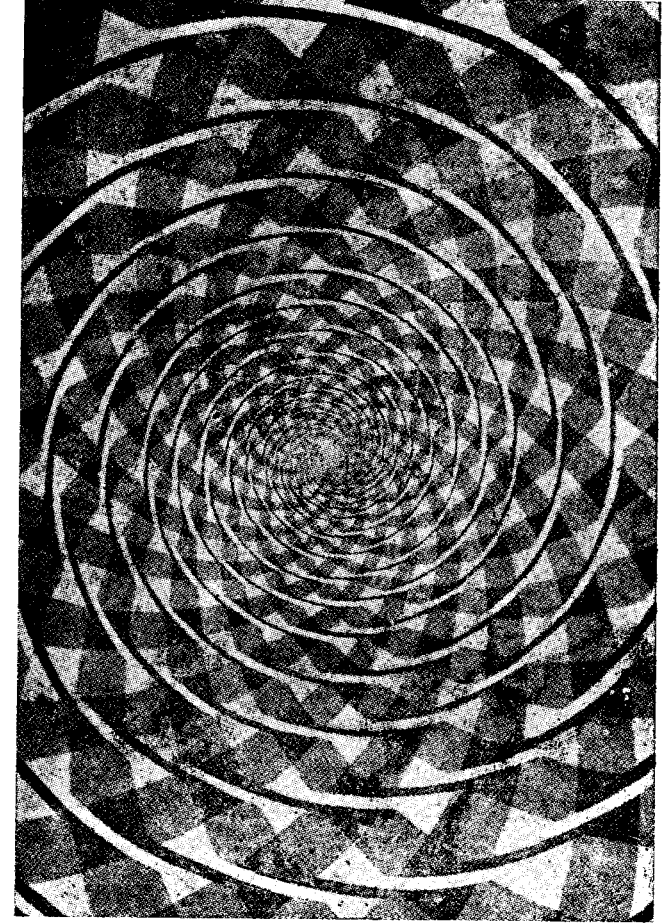
अर्थ : बुद्धिमान पुरुषाजवळ असणारी कुठलीही गोष्ट आरंभाला थोडी असली तरी नेहमी वाढत राहते.

बुद्धिचिना माणूस कच्चे । श्रीसमर्थ रामदास, दासबोध १५।१।१५

इहलोकपरलोकीहि । बुद्धियोगचि पाहिजे ।

आणीक नलगे काही । बुद्धि रघुनायका ॥

— रामदासांची कविता, स्फु. प्रकरणे १।२२ व २३।१९

एखादी दोरी तिच्या टोकाभोवती गुंडाळीत नेल्यास वाढत जाणाऱ्या वेगळ्या-प्रमाणेच वरील चित्र भासण्याचा संभव आहे, परंतु वस्तुतः वरील चित्रातील सर्व वर्तुळे आपापल्यापरी पूर्ण झालेली असून सर्व एकाच केंद्रापासून निघालेली आहेत. प्रत्यक्ष वर्तुळ तपासून पाहा.

६२

(वेळ : अर्धे मिनिट)

एका राहुटीत (छोऱ्या तंबूत) काही माणसे झोपली आहेत; ती अशा प्रकारे, की दोन शेजारशेजारच्या माणसांचे पाय एकमेकांच्या उलट दिशेकडे येत आहेत. आणखी स्पष्टीकरण करावयाचे तर असे की, कुठल्याही झोपलेल्या माणसाचे डोके ज्या दिशेकडे असेल त्याच दिशेकडे त्याच्या शेजारी निजलेल्या माणसाचे पाय आहेत. आता याप्रमाणे तंबूत निजलेल्या या माणसाकडे दृष्टी टाकता, पश्चिम दिशेकडे दोनदोन पायवाल्या अशा एकूण तीन जोड्या दिसत आहेत नि पूर्वेकडे तीन जणांची डोकी दिसत आहेत. तर तंबूमध्ये एकंदर किती माणसे निदानपक्षी झोपली आहेत ?

६३

(वेळ : एक मिनिट)

अंग आणि वंग या दोन्ही देशांत ज्या वेळी प्रत्येकी स्वतंत्र राज्य होते त्या वेळची गोष्ट आहे. अंग देशाचे चलनी नाणे रुपया या नावाने प्रचलित असून वंग देशाच्या चलनी नाण्यालाही रुपया असेच नाव होते. दोन्ही देशांत रुपया हेच नाणे आणि दोन्ही रुपयांत चांदीचे प्रमाण सारखेच असल्याने, दोन्ही देशांच्या चलनांचा विनिमयाचा भाव सारखाच होता. याचाच अर्थ वंगदेशीय रुपये अंगदेशात सर्रासपणे चालत नि त्या रुपयांना अंगदेशीय रुपयाइतकेच मोल असे. दहा रुपयांच्या अंगदेशीय मुद्रिकेबद्दल जसे अंगदेशीय दहा रुपये मिळत तसेच वंगदेशीय दहा रुपयेही मिळत. तीच गोष्ट वंगदेशीय दहा रुपयांच्या मुद्रिकांचीही होती. थोडक्यात म्हणजे कोठल्याही देशातील नाण्यांची, मुद्रिकांची किंमत दोन्ही देशांत सारखीच लेखली जाई. आणि तोपर्यंत सर्वच कारभार ठीक चालला होता.

परंतु काही कारणाने दोन देशांतील मित्रभाव नष्ट झाला आणि वंगदेशाने असे प्रगट पत्रक काढले, की यापुढे, अंगदेशीय दहा रुपयांचे मोल वंगदेशीय नऊ रुपयेच आम्ही करू. अर्थात टोल्यास टोला हाणण्याच्या हेतूने अंगदेशानेही असे प्रगट केले, की आम्हीही वंगदेशाच्या दहा रुपयांची किंमत आमच्या देशात अंगदेशीय नऊ रुपयेच करू. या प्रकरणाने सरसीमेवर राहणाऱ्या एका माणसाच्या सुपीक डोक्यात एक कल्पना स्फुरली. तो वंग देशाचा रहिवासी होता. वंगदेशीय दहा रुपयांची मुद्रिका घेऊन एकदा तो आपल्याच वंग-

देशातील उपहारग्रहात गेला नि तिथे त्याने एक रुपया मोलाचे दूध प्राशन केले. अर्थात त्याला दहा रुपयांपैकी नऊ रुपये परत मिळाले. ते स्वतःच्या देशातील नऊ रुपये घेऊन त्याने त्या ऐवजी बाजारात अंगदेशीय दहा रुपयांची मुद्रिका, सरकारी पत्रकानुसार, पैदा केली. नंतर ही अंगदेशीय दहा रुपयांची मुद्रिका घेऊन तो उठून आपल्या देशाची सीमा ओलांडून पलीकडच्या अंग देशात गेला. तेथे पुनः उपाहारग्रहात त्याने ती मुद्रिका देऊन एक रुपया मोलाचे दुग्धपान केले आणि परत मिळालेल्या अंगदेशीय नऊ रुपयांच्या बदली तेथील सरकारी पत्रकानुसार, परत एक वंगदेशीय दहा रुपयांची मुद्रिका घेऊन तो परत आपल्या घरी आला. आणि अशाच प्रकारे त्याने एक महिनाभर दुग्धपान केले तरी त्याची मूळची वंगदेशीय दहा रुपयांची शिल्लक शेवटी त्याच्याजवळ जशीच्या तशीच राहिली. याचाच अर्थ दुधासाठी त्याची पैही खर्च झाली नाही. मग दुधासाठी पैसे कोणाचे गेले ?

६४ (वेळ : प्रत्येकी अर्धे मिनिट)

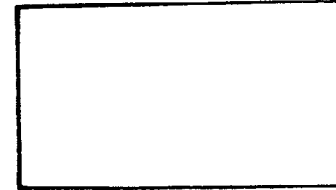
(अ) एक माणूस प्रत्येक महिन्यात प्रत्येक दिवशी एक कोट घालतो तर एका वर्षासाठी त्याच्याजवळ किती कोट असावयास पाहिजेत ?

(१ वर्ष = ३६५ दिवस)

(आ) शकुंतलाजवळ एक पिठाची पिशवी आहे. अलकाजवळही नेमक्या शकुंतलेच्या पिशवीएवढ्या तीन पिशव्या आहेत आणि तरीही शकुंतला ओझ्या-संबंधाने कुरकुरते आहे असे का ?

६५

(वेळ : तीन मिनिटे)

१६ सें. मी.

आमच्याजवळ ९ सें. मी. × १६ सें. मी. असा एक कापडाचा तुकडा आहे. या तुकड्याचे दोन तुकडे अशा प्रकारे करा की, ते जोडल्यावर १२ सें. मी. × १२ सें. मी. असा एक चौरस तयार होईल.

६६

(वेळ : दीड मिनिट)

तीन गुलहौशी प्रवासी देश पाहण्याच्या इच्छेने प्रवासाला निघाले. एक लेणे पाहण्याच्या उद्देशाने त्यांनी एका खेडेगावातील ' पथिकाश्रमात ' मुक्काम केला. सहज गप्पा ठोकित बसले असताना त्यांना एका गावठी कंपनीच्या नाटकाच्या जाहिरातीची पाटी वाजत जाताना दिसली आणि त्यावरून मजा म्हणून त्यांनी त्या नाटकाला जाण्याचे निश्चित करून पथिकाश्रमाच्या नोकराला हाक मारून सांगितले, ' हे पहा, आजच्या या नाटकाची सर्वांत पुढच्या रांगेची तीन तिकिटे काढून आण.' आणि जाहिरातीत लिहिल्याप्रमाणे प्रत्येकाने दहा रुपयांची एक एक नोट काढून नोकराच्या हाती दिली. आज्ञेप्रमाणे नोकर नाट्यगृहात गेला नि त्याने सर्वांत पुढच्या रांगेची दहा रुपयेवाली तीन तिकिटे सांगितली. ही मागणी ऐकून तिकिट विक्रावयास असणारा नाटक कंपनीचा मालक आश्चर्यचकित होऊन त्याजकडे पाहात म्हणाला, " आज कंपनी निघाल्यापासून एकदम एकाच वेळी सर्वांत पुढची तीन तिकिटे अद्यापपर्यंत खपली नाहीत कधी! आमची रोजची कमाई म्हणजे फार तर दहा वारा रुपये! आज आमचा मोठाच धनयोग दिसतो आहे. तेव्हा आमच्या या आश्रयदात्या रसिक प्रेक्षकांना मी तीन तिकिटे फक्त पंचवीस रुपयांस देतो. " असे म्हणून त्याने तीन तिकिटे नि उरलेले पाच रुपये परत दिले. पथिकाश्रमाच्या नोकराने सरळपणे सर्व वर्तमान सांगून तीन तिकिटे नि परत दिलेले पाच रुपये तिघा प्रवाशांना परत दिले. तेव्हा त्या प्रवाशांपैकी एकाने खुषीने त्यांतील दोन रुपये नोकरास ' चिरीमिरी ' म्हणून दिले नि उरलेल्या तीन रुपयांपैकी एकेक रुपया प्रत्येकाने आपापल्या खिशात परत टाकला. त्यानंतर क्षणभराने त्यांपैकी एका प्रवाशाला पुनश्च हिशेब करून पाहण्याची लहर आली नि स्वतःच्या मनाशी काही पुटपुटत ताळा करून तो उद्गारला, " तरी मला वाटलेच की यात कुठेतरी गळत असावी म्हणून. तुम्हीच पाहाना हिशेब करून. आपण प्रत्येकाने दहा दहा रुपये दिले. म्हणजे एकूण तीस रुपयांचा हिशेब हवा बरोबर? आता दहांपैकी प्रत्येकाला एकेक रुपया मिळाला म्हणजे प्रत्येकाचे नऊ नऊ रुपये खर्च झाले. नऊ त्रीक सत्तावीस. अधिक दोन रु. नोकराला चिरीमिरी. म्हणजेसत्तावीस नि दोन एकोणतीस झाले फक्त आणि मग आणखी एक रुपया कोटे गेला? काही कळत नाही बुवा! " तुम्हांला जर कळले तर पाहा!

६७

(वेळ : एक मिनिट)

सहा मुलांनी २४ नारिंगे आपापसांत वाटून घेतली. श्यामला आनंदाच्या दुप्पट मिळाली. शोभा नि अलका यांना मिळून जितकी मिळाली तितकी एकट्या अरुणला मिळाली. कोणालाही चार मिळाली नाहीत तर शकुन्तलाच्या वाट्याला किती आली?

६८

(वेळ : दोन मिनिटे)

खालील वाक्यांत प्रत्येकी एक याप्रमाणे काही पशुपक्ष्यांची नावे आहेत ती हुडकून काढा :

- (१) लांब वा आखूड ते सांगा की पण ?
- (२) बघू कसले चित्र आहे ते ?
- (३) तुला यासाठी प्रहरभर तरी पुरेल की आणखी लागेल ?
- (४) सूनवाई, ताक घुसळतेस की नुसतीच बडबडतेस ?
- (५) संत तुकाराम का कुठे खवा विकत होता ?
- (६) सुखासुखी मरतात लेकाचे !

६९

(वेळ : दीड मिनिट)

काही मंडळी एका विश्रांतिगृहात गेली. सर्वांचे मिळून एकूण ८ रु. बिल झाले. सर्वांनी बिलाचे सारखे पैसे वाटून घ्यावयाचे ठरले होते, परंतु त्यांपैकी दोघांनी डोळा चुकवून सूबाच्या केल्याने उरलेल्या प्रत्येकाला वीस वीस पैसे अधिक भरावे लागले. पळून गेलेल्यांकडून मागून वसुली करून घेतले असे धरले तरी आमचा प्रश्न हा आहे, की आरंभी किती मंडळी विश्रांतिगृहात गेली होती? उत्तरापुरेशी सामग्री आहे हं !

७०

(वेळ : दीड मिनिट)

पुण्याहून एक नि मुंबईहून एक अशा एकाच वेळी दोन मोटारगाड्या सुटल्या. दोघांची गाठ पडल्या वेळेपासून बरोबर एक तासाने पुण्याची मोटार

मुंबईला पोहोचली नि गाठ पडल्यानंतर मुंबईची मोटार ४ तासांनी पुण्याला पोहोचली तर दोन्ही गाड्यांच्या गतीचे परस्परांशी प्रमाण काय असेल ते तुम्ही सांगू शकता का पाहा ?

७१ (वेळ : दीड मिनिट)

श्री. चिरमुले आपल्या ग्रंथशाळेत रात्री ९ वाजता मरून पडलेले आढळले. त्यांच्या मृत्यूची वार्ता पोलिसाकडे रात्रीचा पहारेकरी गणू याने कळविली. आणि या पहारेकऱ्याविना अन्य कोणीच आसपास असल्याचे तपासाअंती आढळून न आल्याने पोलिस अधिकाऱ्याने त्यास काही प्रश्न विचारले. ते पुढे दिले आहेत :

अधिकारी : चिरमुले मेल्याचे तुला प्रथमतः केव्हा कळले ?

गणू : मी त्यांच्या दाराच्या वाजूने जात असता मी त्यांना खुर्चीवर बसलेले पाहिले; मी पाहतो आहे तोच त्यांनी पिस्तुलाचा घोडा ओढून स्वतःच्या डोक्यात गोळी मारून घेतली.

अधिकारी : मग तू काय केलेस ?

गणू : मी धावत जाऊन घरात आणखी कोण असेल तर त्यांना कळवावं म्हणून दारावरची घंटा वाजवली, पण बराच वेळ घंटा वाजूनही कोणी दार उघडण्यास आले नाही.

अधिकारी : मग तू आत कसा गेलास ?

गणू : एखादी खिडकी उघडी मिळेल तर पाहावे म्हणून मी घराभोवती हिंडलो. मागच्या वाजूची एक खिडकी सुदैवाने उघडी सापडली त्यातून मी आत गेलो.

अधिकारी : ती खिडकी मग तू लावून घेतलीस का ?

गणू : नाही. मी ती उघडीच ठेवली.

अधिकारी : मग पुढे काय केलेस ?

गणू : मी कसा तरी ग्रंथशाळेत पोहोचलो.

अधिकारी : त्या वेळी तू पोलिस चौकीवर टेलिफोन केलास ना ?

गणू : होय.

अधिकारी : टेलिफोन कुठे आहे हे तुला कसे कळले ?

गणू : ग्रंथशाळेचे दार उघडून मी दिवा लावला तेव्हा तो मला दिसला.

अधिकारी : तुझ्या कोटाचा खिसा कसा फाटला ?

गणू : चढताना खिडकीला अडकून फाटला.

अधिकारी : घरात कोणीच नव्हते तेव्हा घरातून कोणी बाहेर जाताना तुला दिसले नाही हे खरे ना ?

गणू : होय.

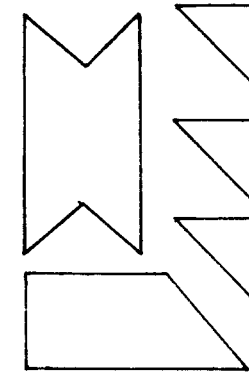
अधिकारी : चिरमुल्यांनी आत्महत्या का केली असावी ? तुझा काय अंदाज आहे ?

गणू : मला ते कसे कळणार साहेब ?

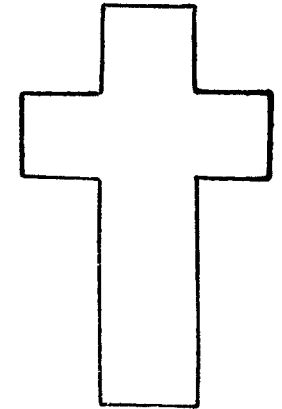
बरील सर्व घटनेनंतर अधिकाऱ्याने गणूलाच अटक केली, त्याचे कारण काय असावे ?

७२ (वेळ : दीड मिनिट)

आकृती एक मध्ये पाच तुकडे दाखविले आहेत त्याप्रमाणे दुसरे कागदाचे तुकडे कापून घ्या आणि ते जुळवून त्यांची आकृती २ प्रमाणे आकार असणारी आकृती तयार करा.

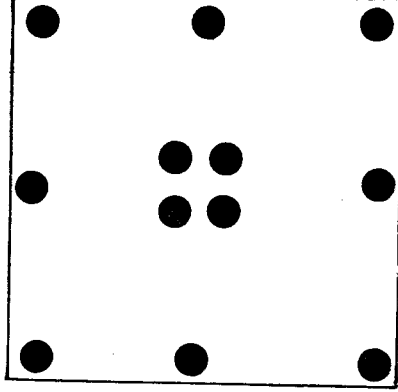
आकृती नं. १

आकृती नं. २

७३

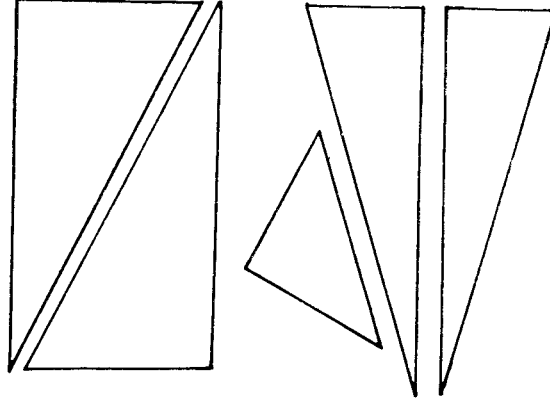

(वेळ : दीड मिनिट)

सोबतच्या चौकोनाचे चार सारख्याच क्षेत्र-फळाचे सारख्याच आकाराचे असे तुकडे पाडा, की कुठल्याही तुकड्याला काटकोना-शिवाय इतर कोन नसावेत आणि प्रत्येक तुकड्यात तीन काळे ठिपके यायलाच पाहिजेत. ठिपका कापला जाता कामा नये.

७४

(वेळ : पाच मिनिटे)

वरील आकृतीत पाच त्रिकोण दाखविले आहेत. त्याप्रमाणे दुसरे कागदाचे कापून घ्या नि ते तुकडे जुळवून त्यांचा एक चौरस तयार करा.

७५

(वेळ : एक मिनिट)

(अ) इंग्लंड कोळसा देते नि त्याच्या बदलात आम्ही त्याचे तितक्याच किंमतीचे लोखंड आयात करतो. या घडामोडीला अर्थशास्त्रात ' विनिमय ' असे म्हणतात. तुमचे काय म्हणणे आहे ?

(आ) ' मोटार घेऊन जा नि माधवरावांना माझी एवढी चिड्डी देऊन ये; व त्यांचे उत्तर घेऊन ये. त्यांनी आणखी काही काम सांगितले तरच दुसरीकडे जा नाही तर तसाच परत ये. तुला उगीचच मोटारीतून भटक्या मारायची सवय आहे. म्हणून बजावतो.' असे म्हणून सुरेशरावांनी चिड्डी ड्रायव्हरच्या हाती दिली. त्यानंतर त्यांनी मोटारमधील मोटार किती अंतर चालली हे दर्शविणाऱ्या घड्याळातील आकडे नीटपणे पाहिले नि एका कागदावर लिहिले १४५९२. नंतर ड्रायव्हरला ते म्हणाले, " हे पाहा तू परत येशील त्या वेळी हा आकड १४६०० च्या पुढे जाता कामा तये. कारण माधवरावांचे घर येथून बरोबर चार कि. मी. आहे."

' जी साहेब ' म्हणून ड्रायव्हर निघाला. त्याने चिड्डी पोहोचली केली. माधवरावांनी इतर काही काम सांगितले नाही. पण येताना नेहमीच्या वाटेपेक्षा वेगळे असे अर्धा कि. मी. अंतर अधिक जाऊन तो आपल्या एका मित्राला भेटून आला. परत येताना पुन्हा हे अर्धा कि. मी. अंतर अधिक जावे लागलेच. आणि हे एकूण कि. मी. भर अधिक अंतर जाऊनही शेवटी परत आला त्या वेळी अंतरमापक यंत्रात मात्र बरोबर १४६०० च आकडा आलेला होता. तो पाहून सुरेशराव खूष झाले. अंतरमापक यंत्राला हातही न लावता वा त्यात कुठल्याही प्रकारची दबळादबळ न करता मग हे ड्रायव्हरने कसे केले ?

७६

(वेळ : प्रत्येकी अर्धे मिनिट)

(अ) एक मनुष्य आपल्या घराच्या दारातून बाहेर पडताना त्याला असे आदळले, की त्याच्या डाव्या हाताला क्षितिजावर नुकतेच तांबडे फुटत आहे. सूर्य उगवल्यासून मावळेपर्यंत त्या दिवशी एकूण सात तास लागले. ज्या वेळी हा माणूस परत आला त्या वेळी त्याला आदळले की अद्यापिही सूर्य त्याच्या डाव्या हातालाच असून साधारणतः उगवून मावळेपर्यंतच्या अंतराच्या चवथा हिस्सा तो क्षितिजाच्यावर आहे तर हा मनुष्य किती वेळ घराबाहेर होता ?

(आ) रस्त्याने तो जात असताना एकसारखी वृष्टी चालू होती. त्याने वा इतरांनी छत्री उघडून डोक्यावर धरली नव्हती नि त्याच्याजवळ पावसाळी कोटही नव्हता. डोक्यावर टोपीसुद्धा नव्हती. पण अशा प्रकारे तो अर्धा किलो-मीटर गेला तरीसुद्धा तो भिजला नाही. बरे, रस्त्याच्या वरच्या वाजूस कुठल्याही प्रकारचे आच्छादन लावले नव्हते किंवा मांडवही घातला नव्हता हे निश्चित ! मग हे कसे घडले ?

७७ (वेळ : प्रत्येकी एक मिनिट)

खालील मालिकांपैकी पुढचे आकडे सांगा—

(अ) ११; १२; १४; १८; २६

(आ) ७७; ४९; ३६; १८

(इ) १९९; २१८; २२९; २४२

(उ) ४४६; ५३५; ६२४; ७१३

७८ (वेळ : एक मिनिट)

दोन व्यक्ती रस्त्यात एकमेकांना भेटल्या.

“ नमस्ते ! ओळखलं का ? ”— पहिली व्यक्ती.

“ नमस्ते ! न ओळखायला काय झालं ? खरंच, पण जवळजवळ वीस वर्षांनी भेट होते आहे आपली ! नाही ? तेव्हा आपण सर्व शाळकरी होतो, नाही ? ”— दुसरी व्यक्ती.

“ हो ना. आता काय जे ते आपल्या मार्गा लागले असतील. तुमचंही लग्न झालं असेल ? ”— पहिली व्यक्ती,

“ हो. वा, ही नव्हे का आमची आठ वर्षांची मुलगी—” जवळच असलेल्या मुलीकडे निर्देश करीत दुसरी व्यक्ती म्हणाली.

“ वा छान ! काय ग, तुझं नाव सांगतेस का आम्हाला ? ”—पहिली व्यक्ती.

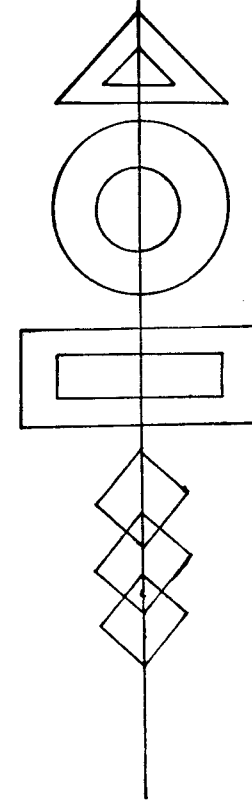
“ अं ? माझ्या आईच्या माहेरचे जे नाव तेच माझं नाव ”— मुलगी गमतीची चर्चा करीत म्हणाली.

“ अस्स ! म्हणजे तुझंही नाव इंदुमती आहे वाटतं ?— पहिली व्यक्ती.

“ हो ”— मुलगी उत्तरली.

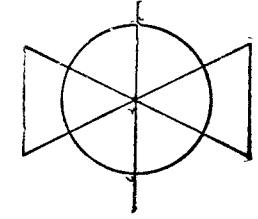
परंतु हा संवाद ऐकून आमच्या एका वाचकाने शंका काढली आहे की, वीस वर्षांनी झालेली शाळकरी मंडळीची भेट ही. दुसऱ्या व्यक्तीचे लग्न झाल्याचे आता प्रथमच निदर्शनास आले असताना, मुलीच्या आईच्या माहेरचे नाव दुसऱ्या व्यक्तीला कळणे कसे शक्य आहे ?

आता, एक तर तुम्हांला या वाचक मित्राशी सहमत तरी व्हायला हवे किंवा त्याचे समाधान तरी करावयास हवे.

७९

(वेळ : प्रत्येकी दोन मिनिटे)

सांबाच्या दोन्ही आकृती रेघेवरून रेघ पुन्हा न गिरविता नि एकदा चालू केलेला हात न उचलता काढण्याचा प्रयत्न करा.

८०

(वेळ : एक मिनिट)

अशी कोणती गोष्ट आहे, की तिचे दोन्ही शेवट जर आपण छोटले तर त्या-मुळे ती लहान न होता आणखी लांब होईल ?

८१

(वेळ : एक मिनिट)

एक मनुष्य एका खोलीत एकटाच असून कोणाशी तरी बोलतो आहे. खोलीचे दार बंद असून खोलीबाहेर किंवा आसपास इतर कोणीही नाही की ज्याच्याशी तो बोलेल. तो मनुष्य स्वगतही बोलत नाही किंवा वेडा खुळा पण नाही. एखाद्या नाटकातील संवाद किंवा इतर काही तो पाठही करीत नाही; किंवा एखाद्या व्याख्यानाची पूर्वतयारी पण करीत नाही; नि असे असून तो माणूस बोलतो आहे, हे खासच. तर मग. तो कुठे, काय करीत असेल हे तुम्ही सांगता ?

८२

(वेळ : एक मिनिट)

हिंदुस्थानातील एका गावी सूर्यास्ताच्या वेळेपेक्षा मध्यान्ह समयी (बरोबर बारा वाजता) सूर्य १६०० कि. मी. तरी अधिक जवळ असतो. तुम्हाला यासंबंधी शक्याशक्यांच्या दृष्टीने काही म्हणावयाचे आहे काय ? आणि हे जर शक्य असलेच तर त्या गावाचे नाव आठवून आम्हाला सांगता का ?

८३

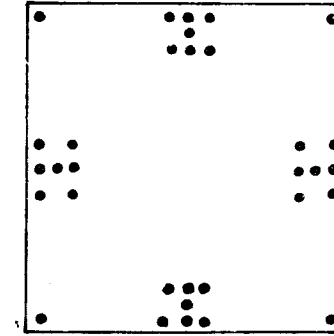
(वेळ : एक मिनिट)

एका दुकानदाराच्या घराशेजारी राहणारा एक मनुष्य त्या दुकानदाराच्या दुकानात गेला नि त्याने दुकानदाराला सुनावले, ' तुम्ही कायद्याविरुद्ध वर्तन करीत असल्याच्या अनेक कागाळ्या आमच्याकडे आल्या आहेत, तरी ध्यानात ठेवा, फिरून एखादी तक्रार आल्यास तुमची गय केली जाणार नाही.' सुदैवाने त्याचे हे भाषण ऐकणारा दुसरा कोणी जवळपास नव्हता. आपले बोलणे संपवून पहिला माणूस परत निघाला नि दुकानाची पायरी परत उतरत असतानाच दुसरा एक माणूस परत आला. त्याला दोघांच्या पूर्वीच्या संभाषणातील एक अक्षरही ऐकू गेले नव्हते, परंतु आत आल्याबरोबर त्याने दुकानदाराला पहिला प्रश्न केला, ' का पोलिसदादा कशासाठी आले होते ? ' आता सांगा की बोलण्यातील एक अक्षरही कळले नसताना त्याने हा प्रश्न कसा केला ? दुकानदाराचा पडलेला चेहरा हे उत्तर डोक्याज असले तरी बरोबर नव्हे मात्र.

८४

(वेळ : दोन मिनिट)

एका व्यापाऱ्याच्या गुदामात दारूच्या बाटल्या साठविलेल्या होत्या. एकंदर खोकी बाटल्यांच्या मानाने बरीच असल्याने तो व्यापारी दुकानातील प्रत्येक खोक्यात बाटल्या अशा विशिष्ट प्रकारे भरून ठेवी, की शेकडो खोक्यांपैकी कोठलीही चार-आठ खोकी नुसत्या दृष्टीने तपासून पाहता त्यात काही बाटल्या गहाळ झाल्या असल्यास त्याच्या तात्काळ लक्षात येई. बाटली खोक्यात लावून ठेवण्याची त्याची पद्धत सोबतच्या चित्रात दाखविल्याप्रमाणे होती. यावरून कुठल्याही खोक्यात प्रत्येक वाजूस असणाऱ्या बाटल्यांची बेरीज

नेमकी ९ येत असे. तेवढी गोष्ट तपासून पाहिली की कशात काही गफलत नाही हे तो ठरवीत असे. त्याची ही परीक्षणपद्धती त्याच्या एका चलाख नोकराच्या ध्यानात आली नि त्याने हुशारीने प्रत्येक खोक्यातील चार चार बाटल्या लांबविण्यास सुरुवात केली, आणि अशा प्रकारे त्याने दोन वेळा बाटल्या लांबविल्या

तर त्याला हे करणे कसे शक्य झाले ते सांगता येईल तुम्हांला ?

८५

(वेळ : एक मिनिट)

दोन गुणिले दोन बरोबर सहा कधी होतात ?

८६

(वेळ : दीड मिनिट)

(अ) " माझ्या मुलाचा बाप हा तुझ्या बापाचा एकुलता एक मुलगा " कोण कुणाला म्हणते आहे ?

(आ) ४५ चे असे चार तुकडे पाडा (अवयव नव्हेत) की पहिल्या भागातून दोन वजा करून दुसऱ्या भागात दोन मिळवून तिसऱ्या भागाला दोनने गुणून नि चवथ्याला दोनने भागून प्रत्येक वेळी तेच उत्तर येईल.

८७ (वेळ : अर्धे मिनट)

ज्या वेळी बहुतेक सगळे लोक झोपतात त्याच वेळी मला काम पडते. नव्हे, तेव्हाच माझ्या कामाला अगदी भर येतो. तर मी कोण ? रात्रीचा पहारेकरी मी नाहीच निश्चित !

८८ (वेळ : अर्धे मिनट)

शिजविलेले १२ बटाटे न कापता पाच जणांत सारखे कसे वाटाल ?

८९ (वेळ : एक मिनट)

एका गुप्तपोलिसापुढे खालील विचित्र हकिकतीचा उलगडा करण्याची पाळी आली.

एका रुग्णालयात स्वतः डॉक्टरांनीच काही भोसकाभोसकीचा प्रकार केला. जो रोगी भोसकला गेला त्याने मरताना फक्त एकच वाक्य उच्चारले. ठरलेल्या रकमेपेक्षा डॉक्टर मजजवळ जादा ५०० रुपयांची मागणी करू लागला नि मी नाही म्हणताच त्याने मला भोसकले.

रुग्णालयात डॉक्टरांपैकी डॉक्टर कानडे नि डॉक्टर पोफळे या दोनच व्यक्ती होत्या.

गुप्त पोलिसाने दोघाही डॉक्टरांना त्यांच्या न कळत पाहून घेतले नि तत्काळ डॉक्टर कानडे यांना अटक केली. काय कारण असेल याचे ?

९० (वेळ : एक मिनट)

२० गाई तीन कोंडवाड्यांत अशा प्रकारे ठेवा, की कुठल्याही कोंडवाड्यात विषम (समच्या उलट) गाई असणार नाहीत.

९१ (वेळ : प्रत्येकी एक मिनट)

अशी कोणती गोष्ट आहे ?

(व) अशी कोणती गोष्ट आहे, की जिला स्पर्श करता येत नाही, जिचा आवाज येत नाही आणि जी दिसतही नाही, इतकेच नव्हे तर तिला अस्तित्वही नसते असे असून तिला नाव आहे (कल्पनेतील भूत नव्हे हं !)

शी कोणती गोष्ट आहे की जिच्या आरंभी आणखी एक अक्षर

जोडले असता ती सूर्याच्या तोडीची किंवाहुना प्रतिसूर्य बनते ?

(रं) असा कोणता चार अक्षरी मराठी शब्द आहे, की त्याचा उच्चार आपण कधी बरोबर करीत नाही ?

(गी) अशी कोणती गोष्ट आहे, की जी नैसर्गिक असूनही, जगातील इतर कोणत्याही प्राणिमात्रात न आढळता केवळ माणसातच आढळते ? (बुद्धी वा भाषा ही उत्तरे योग्य नव्हेत. कारण उण्याअधिक प्रमाणात ती माणसावाचून इतर प्राणिमात्रात सापडतात.)

(भा) अशी कोणती बाजू आहे की ज्या बाजूला कपाचा कान असतो ?

(ग) अशी कोणती गोष्ट आहे, की “ काही पैसे गमावल्या ” पेक्षाही ती आणखी वाईट आहे ?

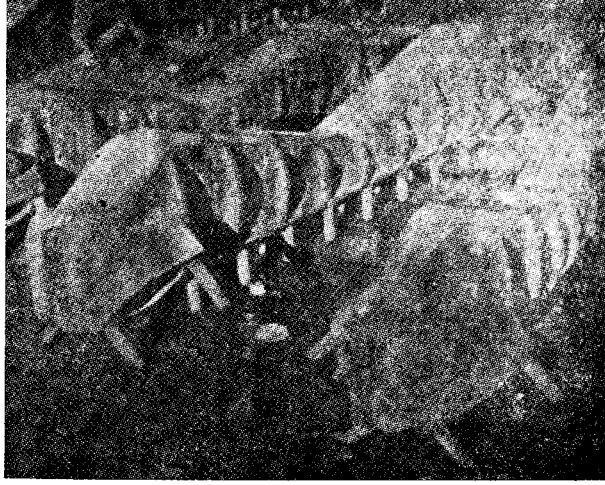
(ती) असे कोणते दोन जवळचे क्रमांक आहेत, की त्यांपैकी मोठ्याच्या एकषष्टांश लहानाच्या एकसप्तमांशाहून एकाने अधिक आहे ?

(न) अशी कोणती गोष्ट आहे, की ज्यात निश्चितपणे समाधान सापडेलच ?

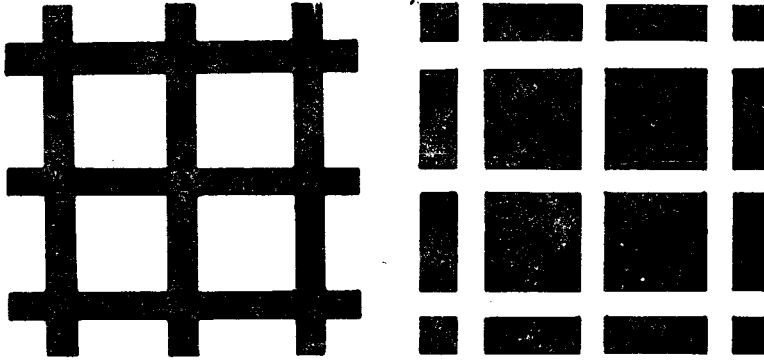

सांगा पाहू हा प्राणी ! कोण असावा डोळ्यांनी

बहुसंगी करमणूक
दृष्टिभ्रम

अनेक पायांचे हे प्राणी समुद्रात वास करतात की भूमीवर ?

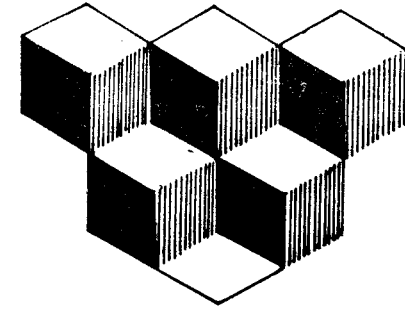
प्रथमतः डावीकडील आकृतीकडे टक लावून पाहा, आणि नंतर उजवी कडील आकृती पाहा. आता पांढऱ्या पट्ट्याच्या मध्यंतरी येणारे चौकोन स्वच्छ न दिसता पुष्कळच काळपट दिसतील.

दृष्टिभ्रम

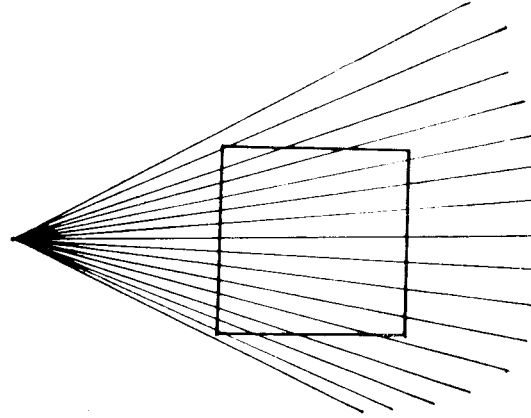

ही मुलगी काय करते आहे ?

(हाच कागद प्रकाशाकडे धरून मग पाहा म्हणजे कळेल.)

हे एकूण ठोकळे किती दिसतात ? आता पुस्तक उलट धरून पाहा. किती दिसतात ?

या चौरसाच्या समोरासमोरील रेषा समांतरच आहेत का ?

नीट सांगा बरं का !

तुमच्या अष्टपैलू ज्ञानाची चाचणी !

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते । महा. ६।२।३८

अर्थ : खरोखर या जगात ज्ञानाइतके पवित्र दुसरे काहीच नाही.

किती ?

- (व) समुद्राची अधिकत अधिक खोली किती ?
- (हु) मराठी भाषा बोलणाऱ्यांची संख्या किती ?
- (रं) शिवाजीनगर नि भांबुर्डा, आणि शेलारवाडी नि देहूरोड या रेल्वेच्या दोनदोन स्टेशनांमध्ये प्रत्येकी अंतर किती ?
- (गी) नेहमीच्या मोटारीला, आपल्याला दिसू शकतात अशी मोठी चाके किती ?
- (क) जगप्रसिद्ध ' नोबेल पारितोषके ' देतात किती आणि त्याची प्रत्येकी रक्कम किती ?
- (र) दहा ग्रॅम अत्तर काढावयाला साधारणतः गुलाबाची फुले लागतील किती ?
- (म) एका सरळ कोनात अंश किती ?
- (णू) १९४७ साली झालेल्या फाळणीने सध्याच्या पाकिस्तान व बांगला देश या देशांतून घरादाराला मुकून आपल्या देशात आलेल्या निर्वासितांची संख्या किती ?
- (क) चार घनमीटर विटांचे बांधकाम करायला साधारणतः नेहमीच्या विटा लागतात किती ?
- (भा) समुद्रावरील अगदी बारीक वाळूचे कण एका मुठीत येतील किती ?
- (ग) आगगाडीच्या लोहमार्गात मुख्यतः प्रकार किती ? नि प्रत्येकी रुळातील अंतर किती ?

- (ती) गाय, मोर नि डुक्कर यांची प्रत्येकी साधारणतः आयुर्मर्यादा किती ?
 (न) 'कप्तान' या सेनेतील अधिकाऱ्याच्या खांद्यावर 'तारे' किती ?

कोण ?

- (ब) नुसती फुलांची माळ पडल्यामुळे गतप्राण कोण झाले ?
 (हु) "मी तुमचा नोकर कधीच नव्हतो. माझ्या धन्याची मी अखेरपर्यंत एकनिष्ठेने सेवा केली म्हणून मी गुन्हेगार ठरू शकत नाही; दयेची याचना मी करीत नाही. तुम्हास हवे तर मला फाशी द्या. तुमच्या न्यायाच्या तमाशात भाग घेण्याची माझी इच्छा नाही." वरील उद्-
 गार काढणारी व्यक्ती कोण ?
 (रं) सिलोन, सयाम, कांगो, ट्रिपोलिटानिया, फोर्मोसा या देशांची सध्याची नावे कोणती ?
 (गी) कालिदासाच्या शाकुंतल नाटकाचे नुसते भाषांतर वाचून आनंदाने नाचू लागणारा प्रख्यात जर्मन मनुष्य कोण ?
 (क) पुढील शोध लावणारे कोण ? ते सांगा :-
 (१) पेनिसिलीन (२) तारायंत्र (३) छाती तपासण्याचा स्टेटोस्कोप
 (४) टेलिफोन (५) मशीनगन (६) वाफेचे इंजिन (७) सुरंगाची दारू
 (८) विजेचा दिवा (९) शिवण्याचे यंत्र (१०) यांत्रिक माग
 (११) क्ष किरण (१२) टाइपरायटर (१३) देवी टोचण्याची लस
 (१४) विमान (१५) सल्फानामाईड (१६) दुचाकी (१७) फाऊंटन पेन
 (१८) कॅमेरा (१९) फोनोग्राम (२०) रेडियम.
 (र) पुढील उद्गार काढणारे कोण ?

तपशील :

- (१) 'अटक नदीचे अलीकडे दक्षिण-समुद्रापावेतो हिंदूचे स्थान' तुरुकस्थान नव्हे.'
 (२) "वाळ सिंहाचे कोल्हाकुड्याचे नव्हे."
 (३) "माझ्या बांधवांनो, योग्य तो फेरफार करण्यास कंटाळून जुन्या चाली व परंपरागत संस्कार यांना नसते महत्त्व देऊ नका. तेणेकरून तुम्ही मनुष्यकोटीहून हीन ठराल. प्राचीन ऋषींचे

तुम्ही वंशज आहात हे मान्य; परंतु त्या कालात तुम्ही नाही. वाफेची यंत्रे, आगबोटी, तारायंत्रे तुमच्या आजूबाजूला पसरली आहेत. विसाव्या शतकातील युरोप-अमेरिकेशी तुम्हाला झगडा-वयाचे आहे; हे झुंजणे तुम्हास टाळता येणार नाही. नव्या ज्ञानाचे ग्रहण करून ते आत्मसात करावयाचे नसेल तर तुम्हीही पितृलोकात जाऊन राहा."

(४) "तुम्हासारखे कर्ते असता हिमालयापलीकडील किन्नरखिंडीचेही राज्य साधता येईल; मग या मसलतीचे काय अशक्य आहे ?"

(५) "नाचणीवरीची भाकरी खाऊ पण मोगलास दमास आणू."

(म) "वाळ गंगाधर" या नावाच्या तीन प्रसिद्ध व्यक्ती कोण ?

(णू) श्रेष्ठ कार्य करी तो श्रेष्ठ । कनिष्ठ कार्य करी कनिष्ठ । कर्मानुसार प्राणी नष्ट । अथवा भले ॥ हे सांगणारे कोण ?

(क) पुढील ग्रंथांचे कर्ते कोण ?

पत्री, रामविजय, भक्तिविजय, विवेकसिंधू, दोन मने, साष्टांग नमस्कार, रागिणी, मराठी गद्याचा इंग्रजी अवतार, उपेक्षितांचे अंतरंग सुखाचा मूलमंत्र.

(भा) समर्थ संप्रदाय नि समर्थ वाङ्मय हेच ज्यांनी जीवितकार्य ठरविले आहे अशी व्यक्ती कोण ?

(ग) की घेतले व्रत न हे आम्ही अंधतेने ।

लब्धप्रकाश इतिहास निसर्गमाने ।

जे दिव्य दाहक म्हणोनि असावयाचे ।

बुद्ध्याचि वाण धरिले करि हे सतीचे ॥

या काव्यपंक्ती रचणारे कोण ?

(ती) बनारस हिंदू विद्यापीठाची स्थापना करणारे प्रमुख कोण ?

(न) उपोषणाने प्राणत्याग करणारा भारतीय देशभक्त कोण ?

कोणते ?

(ब) अर्धे युरोपात नि अर्धे आशियात असणारे गाव कोणते ?

(हु) सर्वांत अधिक अंतर जाणारी हिंदुस्थानातील आगगाडी कोणती ?

- (रं) प्राचीन भारतीय वाङ्मयात अत्यंत मानलेला पक्षी कोणता ?
 (गी) हिंदुस्थानच्या राज्यघटनेत मान्यता दिलेले मूलभूत अधिकार कोणते ?
 (क) पंडित जवाहरलाल नेहरू, आपल्या देशाचे पंतप्रधान, यांनी जपानी मुलांसाठी पाठविलेली देणगी कोणती ?
 (र) लोखंड ज्यात तरंगेल असा द्रव पदार्थ कोणता ?
 (म) जगातील अधिकाधिक माल वाहतूक होणारे बंदर कोणते ?
 (णू) पुढील गोष्टींशी संबंधित असलेली आपल्या देशातील गावे कोणती ?
 (१) शाली, गालिचे, (२) जरीकाम, (३) रेशीम, (४) कौले, (५) संत्री, (६) लोकर, गरम कापड, (७) सफरचंद, (८) म्हैस, (९) चहा, (१०) सिमेंट, (११) कागद, (१२) कोळसा, (१३) पोलाद, लोखंडी माल, (१४) झब्बा, (१५) कातडी सामान, (१६) आंबे.
 (क) परदेश-प्रवासास निघताना पहिली आवश्यक गोष्ट काय करावी लागते ?
 (भा) पुढील नावाशी कोणत्या गोष्टी संबंधित आहेत ?
 (१) राजवाडे (२) भगीरथ (३) साठे (४) ध्यानचंद (५) तानसेन (६) सांब (७) धरुव (८) उदय शंकर (९) देवधर, नायडू (१०) कर्वे (११) मदन (१२) कर्ण (१३) पंडित पलुस्कर (४) सरदेसाई (१५) शंकराचार्य.
 (ग) सर्वांत लहान बोगदा कोणता ?
 (ती) भारतीय घटनेनुसार आकडे लिहिण्याची अधिकृत पद्धत कोणती ?
 (न) क्षेत्रफळाच्या मानाने सर्वांत अधिक लोकसंख्या असणारा देश कोणता ?

केव्हा कुठे ?

- (ब) “सत्यमेव जयते” हे स्वतंत्र भारताचे प्रतीकचिन्हातील आपले राष्ट्रीय व्रीदवाक्य कोठून घेतले आहे ?
 (हु) सर्वांत जुने नि मोठे झाड जगात कोठे आहे ?
 (रं) जगातील गावांपैकी उन्हाळ्यात उष्णतामापकाचा पारा सर्वांत अधिक कोठे पोहोचतो ?

- (गी) खालील नाणी कोठे चालतात ?
 (१) क्रोन, (२) मिलियन, (३) पौंड स्टर्लिंग, (४) डॉलर, (५) फ्रँक, (६) मार्क, (७) फ्लॉरिन, (८) अफघानी. (९) येन, (१०) दिनार, (११) पेसो, (१२) बेल्गा, (१३) रुबल, (१४) लिरा, (१५) रिआल, (१६) ड्राचमा.
 (क) हिंदुस्थानची नवी घटना, घटनासमितीने कधी मान्य केली नि त्यानुसार अध्यक्षांनी कारभार कधी हाती घेतला ?
 (र) आपल्या देशात रूढ असलेली नमस्कार करण्याची पद्धत कधीपासून प्रचारात आली ?
 (म) देहूची तुकोबाची पालखी नि ज्ञानेश्वराची पालखी त्या त्या ठिकाणाहून कधी निघते ? पंढरीला कधी पोहोचते ?
 (णू) पुढील व्यक्ती कोठे नि कोणत्या पुस्तकात आढळतील ?
 (१) बृहन्नडा, (२) काऊ, (३) डोलकाठी, (४) सावळ्या, (५) पाशा, (६) बाप्पा, (७) चंद्रावळ, (८) धेनुवल्लभ, (९) बारी, (१०) कालयवन, (११) बिंबा, (१२) ठकी, (१३) पांडुतात्या, (१४) उकिडवे, (१५) विजली.
 (क) ‘आपणच आपले मित्र, आपणच आपले शत्रू आहोत’ असे कोठे सांगितले आहे ?
 (भा) ‘मनाचा दबा’, ‘बुद्धीचे औषध’ ही अक्षरे कोठल्या ग्रंथालयावर खोदलेली होती ?
 (ग) सौंदर्याहून दिव्य, दिव्यतर तिचे ज्ञान सुंदर !
 त्या ज्ञानाहुनी जगात सुंदर, एकच परमेश्वर’
 या ओळी कोठे आल्या आहेत ?
 (ती) (१) एकमेकाला कुशल विचारताना “भात खाणे झाले ना ?” असे विचारण्याचा प्रघात कोठे प्रचलित आहे ? तसेच (२) आपले नाक चांगले गुबगुबीत आहे ना ? असे एकमेकांना कुशल विचारताना कोठे विचारतात ?
 (न) कदाचित पृथ्वी आपला गंध टाकील, जल द्रवतेचा व रसांचा त्याग करील, प्रकाश आपला गुण सोडील, हवेचा स्पर्शगुण नाहीसा होईल,

सूर्याचे तेज नष्ट होईल, अग्नीची उष्णता लयाला जाईल, चंद्राचे शीतल किरण संपतील, आकाशाचा ध्वनी उत्पत्ती करण्याचा गुण नाहीसा होईल, इंद्राचे सामर्थ्य नामशेष होईल किंवा प्रत्यक्ष न्याय-देवता आपला निःपक्षपातीपणा सोडील; परंतु मी सत्य सोडणार नाही. वरील वाक्य कोटे नि कधी आले आहे ?

कसे, कशासाठी ?

- (ब) हिऱ्याला पैलू कशासाठी पाडतात ? आणि कसे पाडतात ?
- (हु) शालिवाहन शक, विक्रम संवत् नि इसवी सन याचे एकमेकांत रूपांतर कसे कराल ?
- (रं) सौन्याच्या नाण्याचा पाऊस कधी, कोठे नि कशासाठी पडला ?
- (गी) निफाला टोकाशी चीर कशासाठी पाडतात ?
- (क) समुद्रावर लाटा तर चंद्राच्या आकर्षणामुळे येतात हे सर्वांना मान्य आहे; आणि समुद्रावर वादळ होते त्या वेळी आगबोटिवरील खलाशी समुद्रात तेल ओततात व त्यामुळे लाटांची खळबळ कमी होते हेही पुष्कळांना ठाऊक आहे. मग या तेलामुळे चंद्राचे आकर्षण कमी होते असे धरावयाचे काय ? नाही तर मग हे तेल कशासाठी ओततात ?
- (र) पोळीच्या कणकेत मोहन कशासाठी घालतात ?
- (म) सिंहाची जीभ अत्यंत खरखरीत असते, कशासाठी ?
- (णू) तुळशीला जीवनलता असे मानण्याचा प्रघात आहे. कशासाठी ?
- (क) सूर्यकमळ जसजसा सूर्य जाईल तसतसे त्याकडे तोंड वळविते. कशासाठी ?
- (भा) पॉलिश कागदाचा तुकडा टर्पेन्टाइनमध्ये बुडवून त्याने लोखंड कशासाठी घासतात ?
- (ग) इंजेक्शन देण्यापूर्वी आयोडिनचा वा स्परिटचा बोट्या कशासाठी फिरवतात ?
- (ती) रद्दी चिंध्यांचा उपयोग मुख्यतः कशासाठी करतात ?
- (न) चुलीवर ठेवावयाच्या भांड्याला राख कशासाठी लावतात ?

का आणि काय ?

- (ब) जेव्हा आपण चंद्राकडे पाहतो तेव्हा तेव्हा प्रत्येक वेळी आपल्याला तेच सशाचे वा हरणाचे चित्र दिसते, याचा अर्थ प्रत्येकवेळी चंद्राची तीच तीच बाजू आपल्याला दिसते; मग चंद्राची मागील बाजू आपल्याला कधीच का दिसत नाही ?
- (हु) पुण्यातील पेशव्यांच्या प्रख्यात शनिवारवाड्याला उत्तरेला दिह्नी दरवाजा आहे. पूर्वेला नि दक्षिणेलाही दरवाजे आहेत, परंतु पश्चिमेला अजिबात नाही असे का ?
- (रं) हिरा टेविता ऐरणी। त्याचे मोल पावे झणी। असे तुकारामबोवांनी म्हटले आहे. ही हिऱ्याची कसोटी शास्त्रोप दृष्ट्या खरी आहे काय ?
- (गी) सूर्य आणि चंद्र एकाच वेळी आकाशात दिसतात काय ?
- (क) एखाद्या संथ मोठ्या नदीत वा सरोवरात सूर्याचे प्रतिबिंब अगदी वर्तुळाकृतीच पडते काय ?
- (र) 'तू आपल्या वडिलांचा कितवा मुलगा' या वाक्याचे इंग्रजीत शब्दशः भाषांतर करता येईल काय ?
- (म) कृष्णराव वसुदेवराव यादव हे नाव तुमच्या परिचयाचे आहे काय ?
- (णू) दोन तासांत नेहमी १२० सेकंद असतात काय ?
- (क) कुत्र्याच्या शरीराचे नेहमीचे उष्णतामान ३८.३० से. असते काय ? (माणसाचे नेहमीचे उष्णतामान ३७० से. असते.)
- (भा) रेड्याप्रमाणे ज्याचे डोके आणि शिंगे आहेत, घोड्याप्रमाणे ज्याची शेपटी आणि आयाळ आहे नि हरिणाप्रमाणे ज्याचे पाय आहेत अशा प्रकारचा प्राणी आफ्रिकेत आहे काय ?
- (ग) चिनी लोक लिहिताना उजवीकडून डावीकडे लिहित जातात काय ?
- (ती) उकडलेल्या बटाट्यापेक्षा भाजलेले बटाटे अधिक लवकर पचतात काय ? की दोन्ही सारख्याच वेळात पचतात ?
- (न) उकडलेले पाणी बेचव लागण्याचे कारण काय ?

तुम्ही कसे आहात ?

तुमच्या स्वभावाच्या विविध छटांचा अचूक पडताळा तुमचा तुम्हालाच पाहता यावा यासाठी पुढील प्रश्न दिले आहेत. त्यांचा उपयोग करून आपण आपली परीक्षा घेऊन आपल्या स्वभावाचे पैलू पारखा. हे प्रश्न चारचौघांनी एकत्र बसून वाचण्याचे नाहीत—तर निवान्त वेळी स्वतःशीच अत्यंत प्रामाणिकपणे या सर्व प्रश्नांची उत्तरे वाचकांनी द्यावयाची आहेत. आपण खरोखरी कसे आहोत; नि सामान्यतः कोणत्या पातळीपर्यंत आपण प्रगती केली आहे याचे सम्यक् ज्ञान आपल्याला व्हावे असे वाटत असेल, तर अगदी मनापासून पुढील प्रश्नांची उत्तरे दिली गेली पाहिजेत.

“ मनुष्य स्वतःला फसवू शकत नाही ” असे एक अर्थपूर्ण वाक्य आहे. तुमची किंमत खरीखुरी किती आहे ? हे जर तुम्हांला अजमावयाचे असेल तर निःसंकोचपणे या चाचणी प्रश्नांचा उपयोग करून स्वतःचे आत्मपरीक्षण करा. प्रत्येक उत्तरापुढे त्याचे गुण दिले आहेत. एखादे उत्तर आपल्याला अधिक गुण मिळवून देईल. याचसाठी केवळ ते उत्तर आपले म्हणण्याचा मोह या ठिकाणी टाळायला हवा. दोषांची जर यथार्थ जाणीव झाली तरच प्रगतीच्या मार्गावर अधिकाधिक सुलभपणे अग्रेसर होता येईल. अन्यथा शंभरांपैकी शंभर गुण मिळवूनही प्रगतीच्या दृष्टीने तुम्ही आहात तेथेच राहाल; म्हणून उत्तरात सचोटी हवी, कारण हे परीक्षण तुम्हा स्वतःसाठीच आहे; आणि तुम्ही किती गुण मिळविले हे तुमच्यावाचून इतर कोणालाच कधीही ठाऊक होणार नाही.

(१) एखादे सुप्रसिद्ध ठिकाण (देवालय, किल्ला इ.) पाहण्यास तुम्ही गेला असता तेथे अनेक जणांनी आपली नावे भिंतीवर वा पटईवर लिहून अथवा कोरून ठेवलेली तुम्हांला आढळून आली. अशा वेळी तुमच्या मनात काय येईल ?

आपलेही नाव लिहिण्याची स्फूर्ती येईल (गुण ०). नावे लिहिणाऱ्याच्या बुद्धीची कीर्त करायची वाटेल (गुण १). खराब झालेली जागा पूर्ववत होणे शक्य आहे का, यासंबंधी विचार चाटू होईल.

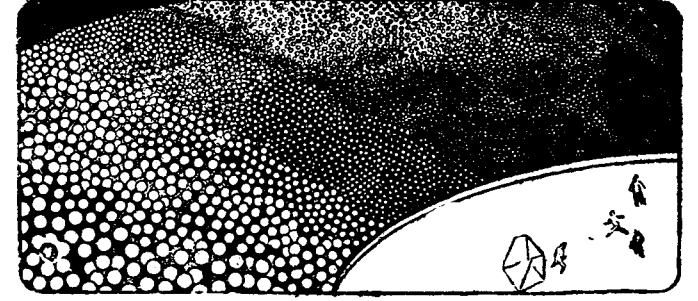
- (गुण २) महत्त्व न वाटल्याने मनात काहीच येणार नाही (गुण ०).
- (२) निर्मनुष्य रस्त्याने जात असता तुम्हाला पैशाचे एक पाकीट सापडले. त्यात सुमारे दीडशे रुपये असल्याचे, परंतु मालकाचा काहीच ठावठिकाणा नसल्याचे, तुम्हांला आढळले तर तुम्ही काय कराल ? पोलिस चौकीवर नेऊन वर्दी द्याल (२). हे धन आपले नाही या भावनेने त्याचे दान करून टाकाल (१). ‘ हरवल्याचा शोध ’ या सदरात जाहिरात देऊन मालक हुडकण्याचा यत्न कराल (२). वाच्यता न करता स्वतःसाठी खर्च करून टाकाल (०).
- (३) सुटीच्या दिवशी रिकामपणी पत्त्याचा बंगला बांधण्यात तुम्ही रमलात. पहिल्या सपाट्याला बंगला बांधून होत नाहीच. पुनः पुन्हा टासळणाऱ्या या बंगल्याच्या बाबतीत— बंगला एकदा तरी उभा राहीपर्यंत बांधीत राहाल (३). कंटाळून मध्येच हा उद्योग सोडून जाल (१). ‘ छे ! फार वारा येत आहे ! ’ अशासारखे काहीतरी निमित्त काढून निघून जाल (०).
- (४) सर्कशीतील तारेवरचा नाच पाहताना अगर् डोंबाऱ्याचे मूल दोरीला बांधून फिरविलेले पाहताना कोणाला इजा होईल या भीतीने तुम्ही वेचून होता का ? कधी कधी होतो (१). नेहमी होतो (२). कधीच होत नाही (०).
- (५) वर्गात एखादी रास्त शंका आली असता— घिटार्ईने उठून शिक्षकाला विचाराल (२). धीर न होऊन तसेच बसाल (०). दुसऱ्या कोणी ती विचारली असता, ‘ मला हेच अगदी विचारायचं होतं. ’ असे शेजाऱ्याजवळ कुजबुजाल (०).
- (६) तुम्हांला चांगल्या प्रकारे करता येणारे काही काम तुमचा मित्र स्वतः हासिने करीत बसला आहे अशा वेळी तुम्ही तेथे गेलात तर काय कराल ? तुमच्या परीने त्याला सुधारणा सुचवाल (२). त्याच्या हातून हळूहळू ते काम आपल्याला हाती घेऊन आपणच ते पुरे करून म्हणाल, “ बघ कसं छान केलं मी. ” (०). “ बघू तरी कितपत जमतं वेष्ट्याला ” असं मनात म्हणून नुसतंच पाहात राहाल (०).

- (७) गप्पागोष्टींना रंग चढावा म्हणून त्यात खोटेनाटे दडपून देण्याची इच्छा तुम्हांला अनावर होते काय ?
होय (०). नाही (२). कधी कधी होते (१).
- (८) एखादा नवीन धंदा करण्याचे अगर एखादा नवीन उपक्रम करण्याचे तुम्ही योजिले असता तुमच्या कर्तव्यगारीवर विसंबून किती लोक तुम्हाला आर्थिक वा इतर प्रकारची कितपत मदत मनापासून करतील ?
कोणीच नाही (०). क्वचित्त एखादा (१). अनेक (३).
- (९) वनभोजनासाठी वा सहलीसाठी आपण एखाद्या मनुष्यवस्तीहून दूर अशा ठिकाणी गेलो; परतताना जागेची पूर्ववत साफसफाई करून मग तेथून जावे असे एखाद्याने सुचविले असता तुम्ही काय कराल ?
मनापासून त्याला पाठिंबा द्याल (३). “ मोठे आले सांगणारे ! ” असे म्हणून त्याची टर उडवाल (०). “ इथे कोण वचायला येणार आहे ? ” अशी सोईस्कर समजूत करून घ्याल (०).
- (१०) प्रवासात अनोळखी माणसाशी संभाषण सुरू करणे आणि नंतर ते चालू ठेवणे तुम्हाला कितपत जमेल ?
अजिबात नाही (०). थोडेबहुत (१). हमखास (३).
- (११) तुम्हांला पूर्वीच ठाऊक असलेली काही गोष्ट कोणी तुम्हाला रंगात घेऊन सांगू लागला, तर अशा वेळी तुम्ही काय कराल ?
“ आहे ठाऊक ” असे म्हणून त्याला गप्प कराल (०). त्याचा विरस होऊ नये म्हणून शेवटपर्यंत उत्सुकता दाखवाल (३).
- (१२) समजा, गणेशोत्सवाची वर्गणी जमविण्याचे काम तुमच्याकडे आले. अशा प्रसंगी तुम्ही कितपत यशस्वी व्हाल ?
साफ जमणार नाही (०). चारचौघांतके जमेल (१). निश्चित पुष्कळच करून दाखवाल (३).
- (१३) एखाद्याने तुमची दुसऱ्याशी ओळख करून देताना ती नीट करून दिली नाही अशा वेळी तुम्ही :
ज्याने ओळख करून दिली त्याच्यासंबंधी मनात आढी धराल (०). “ कळेल कधी तरी ” असे म्हणून झालेली गोष्ट मनाला लावून न घेता पुढील संभाषणात मोकळेपणाने मिसळाल (२). काही

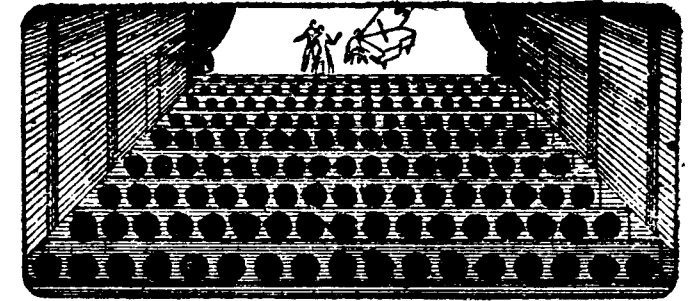
- तरी करून ओळखीत न आलेला तुमच्यासंबंधीचा महत्त्वाचा भाग नव्या माणसाला ऐकवाल (०).
- (१४) पत्न्याचा डाव रंगात आला असताना, तुमच्या विरुद्ध वाजूच्या गळ्याची पाने दिसत आहेत अशा वेळी तुम्ही काय कराल ?
“ तुझी पाने नीट सांभाळ : ” अशी त्याला सूचना द्याल (३).
“ चुकून दिसली ती दिसली ” असे म्हणून अधिक पाने पाहण्याचे टाळाल (१). “ त्याने गवाळेपणाने दाखवली तर आम्ही का पाहू नये ” अशा विचाराने दिसतील ती सर्व पाने पाहाल (०).
- (१५) गुडूप अंधाराची, किंवा उंच जागी गेले असता खाली उडी घेईन की काय याची, अथवा कुणाच्या घराला आग लावण्याची, वा स्वतःला वेड लागेल की काय याची, किंवा पुलावरून जाताना पूल पडेल की काय अशा प्रकारची विचित्र भीती तुम्हाला कधी वाटली आहे काय ?
होय (०). नाही (२).
- (१६) शाळा-कॉलेजच्या संमेलनात, इतरांप्रमाणे दांडग्या उत्साहाने आरंभी तुम्ही स्वयंसेवकाचे काम पत्करले, परंतु मुख्य कार्यक्रम पार पाडल्यानंतरही उरलेली क्षुल्लक कामे – जसे जागेची साफसफाई, आणलेले सामान परत करणे इत्यादी बाकी राहिली आहेत; अशा वेळी तुम्ही काय कराल ?
कर्तव्यबुद्धीने कामे पार पाडाल (३). दुसऱ्यावर टाकून निसटाल (०).
- (१७) एखादे छानपैकी गाणे ऐकताना, किंवा एखादे प्रेक्षणीय चित्र पाहताना अथवा एखादे रमणीय काव्य वाचताना तुम्हांला भोवतालच्या जगाचे विस्मरण पडते का ?
कधीच नाही (१). कधी कधी (२). पुष्कळदा (३).
- (१८) एखादे महत्त्वाचे पत्र वा लिखाण लिहिण्याची पाळी आली असता तुम्ही कसे वागाल ?
मनपसंत उतरेपर्यंत पुनः पुन्हा दुरुस्त कराल (३). एकदा होईल तसेच लिहून संपवाल (०) ढोबळ तेवढ्याच चुका सुधारून थांबाल (१).
- (१९) नाटकात कमी महत्त्वाची भूमिका-उदाहरणार्थ एखाद्या नोकराचे काम-तुमच्या वाट्याला आले, अशा वेळी तुम्ही कसे वागाल ?

- त्यापेक्षा भागच घेण्याचे टाळाल (०). क्वचित् कमीपणाचा विचार चाटून गेला तरी काम कराल (२)
- (२०) बसमध्ये कंडक्टरला तुम्ही तिकिटासाठी पन्नास पैसे दिलेत. त्याने तुम्ही रुपयाच दिला असे समजून चाळीस पैसे परत करण्याऐवजी नव्वद पैसे परत केले. अशा प्रसंगी तुम्ही कसे वागाल ? ते लक्षात घेऊनही पैसे स्विशात टाकाल (०). जास्त आलेले पैसे परत कराल (३).
- (२१) समजा, भारताच्या अध्यक्षशांशी अनपेक्षितपणे बोलण्याचा प्रसंग आला. अशा प्रसंगी तुमची काय स्थिती होईल ? भांबावून गेल्याने भाषणच सुचणार नाही (०). आत्मविश्वासाने बोलत राहाल (३).
- (२२) तुम्ही कामाला जात असता एक बैलगाडी चिखलात रुतलेली दिसल्याने मागून चाकाला नेट देऊन ती बाहेर निघण्यास मदत केलीत. मात्र हे गाडीवानाच्या ध्यानात आलेले नाही; परंतु हे करताना तुमच्या कपड्यांना बराचसा चिखल लागला व तसेच कामावर जाणे तर भाग पडले, तर आता तुम्हांला काय वाटेल ? कुठून या फंदात पडलो, धर्म करता कर्म उभे राहिले ! (१). काही. हरकत नाही; एक चांगले काम केल्याचे समाधान तर आहे (३).
- (२३) समजा, सार्वजनिक वाचनालयात तुम्ही बसला आहात. तुम्ही काय करता ते पाहण्यास आसपास कोणीही नाही. अशा वेळी तुम्हांला एका मासिकात सुंदर चित्र दिसले; या प्रसंगी तुम्ही काय कराल ? चित्र कापून लंपास कराल (०). चित्र घ्यावे असा मोह झाला असताही तो आवरून धराल (२). चित्र पळविण्याचा मोहच होणार नाही (३).
- (२४) एखादा चेंगट विमा एजंट अगर गळेपट्टू विक्रेता तुमच्या खनपटीस बसला आहे. अशा वेळी तुम्ही काय कराल ? निर्भीडपणे त्याला थांबवून निरोप द्याल (३). त्याला टाळण्यासाठी काहीतरी निमित्त शोधीत राहाल (१). निमित्त न सापडल्याने चर-फडत राहाल (०).

अंदाज करा पाहू !

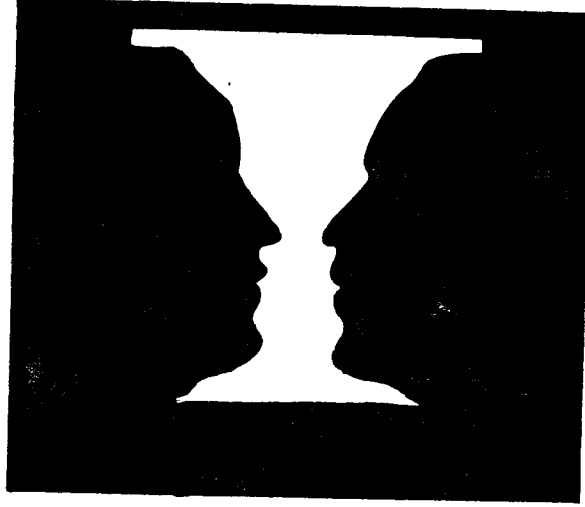

फुटबॉलचा सामना पाहणारे प्रेक्षक आहेत तरी किती ? अंदाज तर करा निदान !

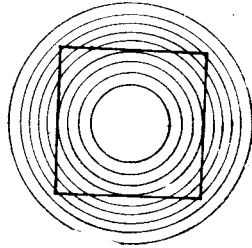

किती प्रेक्षकनाच पाहात आहेत ? फक्त पाहून चटकन सांगा हं !

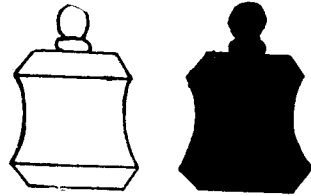
दृष्टिभ्रम
केवल दृष्टीनेच ओळखा.

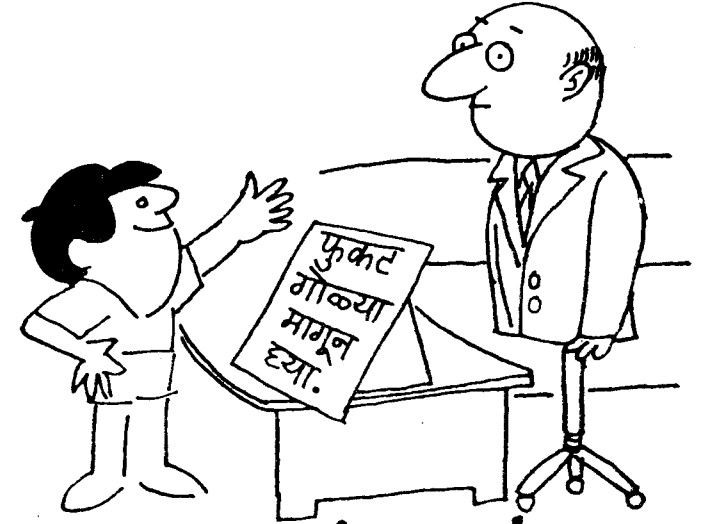
रेखीव आकाराचा हा पेला आहे का काळ्या रंगात समोरासमोर दोन चेहरे ?

या चौरसाच्या समोरासमोरील
रेषा समांतर आहेत का ?

दोहोंपैकी मोठे कोणते ?

फसाल बरं का !

सीमान्तं सर्वदुःखानां प्रज्ञामाद्यं विनाशयेत् ।

योगवासिष्ठ ५।१२।२७

अर्थ : मनुष्याने सर्व दुःखाची पराकाष्ठा अशा बुद्धिमांच्याचा नाश करावा

बुद्धीविणा प्राणी सकळ । ते ते अवघेची बाष्कळ ॥

श्रीसमर्थ रामदास, दास. १४।८।४६

घालूनि अकलेचे पवाड । रहावे ब्रह्मांडाहुनि जाड ।

मग कैचे आणिले द्राड । करंटेपण ॥

श्रीसमर्थ रामदास, दास. १२।९।२९

९

(वेळ : एक मिनिट)

“ बाळ्या, अरे आज तुझा वाढदिवस बाबा ! आज जेवायला काय तुझ्या आवडीचे काय करावयाचे ते सांग ? ” आजीबाई नातवाला म्हणाल्या.

“हो आज १ डिसेंबर नाही का? आजी, आज मला दहावे वर्ष लागणार, नऊ पुरी होऊन नाही का?”

“हो बरोबर!”

“वाढदिवस म्हणजे किती मजा! आजी तुम्हांला कितवे वर्ष आहे हो आता?”

“नुकतेच आता मला सत्तावन्नावे वर्ष लागले.”

“वा वा! मग तुमचे आतापर्यंत छप्पन्न वाढदिवस झाले असतील. हो ना? अर्थातच मुलांचे महिन्याचे वाढदिवस होतात ते सोडून मी म्हणतो.”

“अं हं! माझे फक्त चौदाच वाढदिवस झाले. आणि जेवढे वाढदिवस आले तेवढे सर्व साजरे केले गेले.

“खरं सांगा हं. वनवावनवी नको.”

“अगदी तुझ्या शपथ खरं!”

वाळ विचारू करू लागला. त्याचे समाधान तुम्ही करू शकाल?

९३

(वेळ : दीड मिनिट)

मधुकाकांनी मास्टर कृष्णराव फुलंब्रीकर यांच्या नव्या गाण्याची एक ध्वनिमुद्रिका आणली. नवीनच गाणे ऐकायला मिळत असल्याने प्रत्येकजण पुनः-पुन्हा ती ध्वनिमुद्रिका लावून गाण्याचा रसास्वाद घेत होता. त्यावरून तल्लख मधुकाकांच्या डोक्यात एक विचित्र कल्पना स्फुरली. मधुकाकांना जितके गाणे प्रिय तितकेच गणितही प्रिय होते. ह्या विचित्र नि परस्परविरोधी गुणसंगमानुसागचं ही कल्पना त्यांना स्फुरली होती. त्यांनी गाणे थांबविले नि ध्वनिमुद्रिकेवर जेथून कोरलेल्या गाण्याच्या खाचा चालू होतात त्या ठिकाणचा परीघ त्यांनी मापे घेऊन अचूकपणे काढला, तो ६९८ मि. मी. भरला. त्याचप्रमाणे ज्या ठिकाणी तबकडीवरील खाचा संपतात, त्याही ठिकाणचा परीघ त्यांनी अचूकपणे मापला. तो ३२४ मि. मी. भरला. त्यानंतर तबकडीवरील त्या दोन परिघांमध्ये असणाऱ्या एकूण खाचा त्यांनी बृहद्दृशेक भिंगाच्या साहाय्याने विनचूकपणे मोजल्या. एकंदर आतील नि बाहेरील खाचा धरूनसुद्धा एकूण दोनशे पंचवीस भरल्या. त्यानंतर प्रत्येकाला प्रश्न विचारण्यास त्यांनी आरंभ केला— “या ध्वनिमुद्रिकेची ही मी आताच घेतलेली मापे. गाण्याच्या खांचापैकी

बाहेरचा परीघ ६९८ मि. मी., आतील परीघ ३२४ मि. मी. नि आतील-बाहेरील सर्व मिळून खाचा एकंदर दोनशेपंचवीस. आता आमचा प्रश्न इतकाच, की समजा एकदा ध्वनिमुद्रिका चालू करून आपण संपविली. मापे सर्व ठाऊकच आहेत तुम्हाला! तर अदमासे आम्हाला उत्तर द्या, की नादनिर्मिती करणारी ही फोनोची सुई एकंदर किती अंतर गेली? हां, आम्हांला पुनश्च हे सांगावयाचे आहे की, अगदी विनचूक उत्तर. आम्हाला नको. कारण वेदोळ्याची लांबी काढणारी उच्च गणितातील नेमकी कोष्टके तुम्हाला लागणार असल्यास ती येथे नाहीत. परंतु आम्हाला साधारण अदमासाने सरासरीने जरी ९० टक्के बरोबर उत्तराच्या आसपास उत्तर दिलेत तरी चालेल. क्वचित थरथरण्यामुळे होणारा फरक सोडावयाचा नि तबकडी फिरण्याचे आपोआप बंद करण्याच्या यांत्रिक योजनेसाठी ज्या अधिक वेगळ्या चिरा पाडलेल्या असतात, त्यांची लांबी विचारात घेण्याचेही कारण नाही.”

“मग त्यात काय?” श्याम म्हणाला, “सरासरी परिघाला २२५ ने गुणले की उत्तर येईल.”

तुमचे उत्तर काय ते सांगा.

९४

(वेळ : अर्धे मिनिट)

मुंबईला वजावा न्हाव्याचे केस कापण्याचे अगदी अद्ययावत पद्धतीने युक्त असे केशकर्तनालय असून, दुकानात ‘एकच भाव’ अशी पाटी लावलेली सर्वांना स्पष्टपणे दिसते. इतके असूनही तो एकदा बोलताना म्हणाला, “मुंबईत स्थायिक होऊन राहणाऱ्या एका माणसापेक्षा, परगावाहून आलेल्या दोन माणसांचे केस कापणे अधिक लाभकारक म्हणून मला पसंत पडते.” का ते सांगता?

९५

(वेळ : एक मिनिट)

टेंगण्या बुटबैंगण माणसाला चांगल्या उंचातल्या उंच माणसाहूनही जेथून अधिक दूरवरचे दिसू शकते अशी कोणती जागा आहे?

। ९६

(वेळ : एक मिनिट)

६६० मीटर लांब असणाऱ्या तारेने गुंडाळला जातो असा आकाराने नि

क्षेत्रफळाने सर्वांत मोठा शेताचा एक तुकडा आहे. त्याची मापे सांगा.

९७ (वेळ : प्रत्येकी एक मिनिट)

‘ टी ’ ला पोटाशेजारी आणून कोण बसविते ? या प्रश्नाचे उत्तर ‘ ओ ’ असे आहे. कारण ओ + टी = ओटी आणि ओटी पोटाच्या शेजारी असते.

आता याच चालीवर खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या.

- (व) घाणीला पुण्यक्षेत्र बनणे कोणामुळे शक्य झाले आहे ?
- (हु) कोणालाही भाजून काढील इतकी धग ‘ ग ’ ला कोण पुरविते ?
- (रं) थंडपणाला प्रज्वलित उष्णता कोणामुळे येते ?
- (गी) असत्यही बंदिस्त कशामुळे होते ?
- (क) शूखलेला मायावी नकलीपणा कशामुळे प्राप्त होतो ?
- (र) दुष्टाला कांडण्याचे साधन कोण करून टाकते ?
- (म) गोमातेला बाळाला झोपविण्यास कोण भाग पाडते ?
- (णू) रसनेला ओलावा कोणामुळे येऊ शकतो ?
- (क) चुलतीला एकुलती एक कोण करून टाकते ?
- (भा) युद्धाला ठोके खाण्याचे साधन कोणामुळे होऊन राहावे लागते ?
- (ग) मोठ्यालाही नीच कोटीचा कोण बनविते ?
- (ती) हाताला कोणासाठी चूल पेटविण्याची पाळी येते ?
- (न) व्यभिचारी माणसाचीही लज्जा कशामुळे झाकली जाते ?

९८ (वेळ : अर्धे मिनिट)

एका रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला विजेच्या दिव्याचे खांब होते. उजव्या बाजूला जितके खांब होते तेवढेच डाव्याही बाजूला होते. ज्ञानोबांनी उजवीकडचे खांब रंगविण्याचा ठेका घेतला, तर सुभानजींनी डावीकडचे खांब रंगविण्याचा ठेका घेतला. एकूण मानाने सुभानजी जरा नवशिके असल्याने, नि कामाचा उरकही त्यांना कमी असल्याने, दुसऱ्या दिवशी भल्या पहाटेस उठून ते आपल्या कामासाठी आले. काय कर्मधर्मसंयोग म्हणायचा पण डावीकडचे खांब रंगविण्याऐवजी त्यांनी चुकून उजवीकडचेच खांब रंगविण्यास आरंभ केला. त्यानुसार तीन खांब त्यांनी रंगवून संपविले न संपविले तोच ज्ञानोबा आले.

“ वा सुभानजी, अहो माझी बाजू तुम्ही कशाला रंगविता ? ”

“ म्हणजे ! मी चुकलो काय ? ” सुभानजी उद्गारले.

ज्ञानोबांनी खिशातून टेक्यासंबंधीचे आज्ञापत्र काढून त्यांची शंका दूर केली.

“ असंच का झालं ? बरं असो ! ” असे म्हणत सुभानजी आपल्या ठरलेल्या बाजूकडे जाऊन खांब रंगविण्याचे काम करू लागले. ज्ञानोबांनी झपाझप काम करून आपले उरलेले काम संपविले नि नंतर सुभानजीच्या सहाय्यास जाऊन त्यांनी सुभानजीचे सहा खांब स्वतः रंगवून दिले.

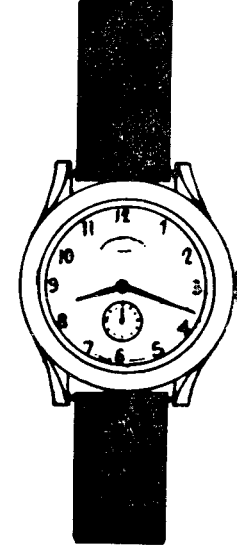
“ काही का असेना, ठरल्याप्रमाणे दिवसाकाठी आपले दोघांचेही काम तर आटोपले, बरस ! ” ज्ञानोबा म्हणाले.

हे सर्व कथन ऐकून आता आम्हाला एकच उत्तर द्या, की कोणी अधिक खांब रंगविले नि किती अधिक रंगविले ?

९९

(वेळ : एक मिनिट)

वादनपटू बाळूकाका रंगीत तालमीसाठी स्टुडिओत गेले होते. मध्यरात्रीच्या सुमारास केव्हा तरी ते घरी परतले. त्यांच्या घराच्या बाहेरच्या दाराला नवीन प्रकारचे कुळूप बसविले होते, त्यामुळे आतून बाहेर जाणाराला नुसती कळ फिरवून ते दार उघडता येई, परंतु बाहेरून आत येणाराला मात्र किल्ली लावून मग दार उघडावे लागे. एकीकडे स्टुडिओतील गाण्याचे सुर गुणगुणत बाळूकाकांनी किल्ली काढली नि उघडता उघडताच मनगटावरील घड्याळाकडे दृष्टी टाकली. “ काय आठ वाजून अठरा मिनिटे ? भलतंच ! हं घड्याळ बंद पडलं काय ? ” असे म्हणता म्हणताच त्यांनी घड्याळाची किल्ली फिरवली आणि त्यासवेच ते चालू लागले. “ भले शावास ! किल्लीच दिली नव्हती तर कसे चालणार ? प्रत्येकाला पोटाला हवेच की ! मल्ल्याविना सर्व व्यर्थ ! ‘ सैन्ये

पोटावर चालतात' नेपोलियन म्हणतो ते खरंच" असे कायसेसे ते पुटपुटत आहेत तोच घड्याळाने किल्ली पुरती झाल्याची सूचना दिली नि घड्याळ उशाखाली ठेवून बाळूकाका स्वस्थपणे झोपी गेले.

सकाळी ते जागे झाले त्या वेळी त्यांच्या कानी नानासाहेबांचे पुढील शब्द पडले. "हं बाळूकाका उठा, हे पाहा नवाचे ठोके पडताहेत घड्याळात!"

बाळूकाका खडबडून उठत आहेत तोच नानांनी विचारले, "किती वाजत आला तुम्ही? बराच उशीर झाला ना? बरं झालं मी नाहीच आलो ते? पण केव्हा आलात केव्हा?"

"अहो घरी आलो तर घड्याळच बंद. मग कसं सांगणार?" बाळूकाकांना हे म्हणता म्हणतानाच एक कल्पना स्फुरली, "हं ठीक सांगतो हं, थांबा. हं ...हं बरोबर, जरा थांबा अं, ठीक. बस्स! बरोबर एक वाजून चौवीस मिनिटांनी घरी आलो मी!" बाळूकाका उद्गारले.

आणखी सांगायचे तर, ज्या वेळी बाळूकाका स्टुडिओतून मतगमरत घराकडे परतले त्या वेळी त्यांनी रेडिओ ऐकला नाही. कुठले तरी इतर टोले ऐकले नाहीत. कोणाला किती वाजले? असे विचारले नाही, कोणी त्यांना तसे सांगितले नाही, कोणाची 'किती वाजले' संबंधीची प्रश्नोत्तरे त्यांनी ऐकली नाहीत, किंवा कोठलेही घड्याळ त्यांनी पाहिले नाही. तसेच जेव्हा ते घरी आले तेव्हा स्वतःच्या बंद पडलेल्या घड्याळाविना अन्य घड्याळांकडे त्यांनी पाहिले नाही. रेडिओमुळे त्यांना किती वाजले ते समजले नाही. कशाचेही टोले ऐकले नाहीत. कोणाला 'किती वाजले' असे त्यांनी विचारले नाही, किंवा तत्संबंधीची प्रश्नोत्तरे कोणी बोलताना त्यांच्या कानी आली नाहीत, किंवा कोणी घेऊन त्यांना 'किती वाजले?' हे सांगितलेही नाही. तसेच निजण्यापूर्वी त्यांनी चंद्र वा तारे यांचेकडे 'किती वाजले?' या दृष्टीने बघितलेही नाही आणि हे सर्व बाळूकाका अगदी खरेखरेच सांगत आहेत. तेव्हा आता आमच्या प्रश्नाचा निर्णय करा की मग त्यांना आपण घरी किती वाजता आलो हे नेमके कसे लक्षात आले?

समजा जमिनीतून पृथ्वीच्या आरपार असे एक मीटर व्यासाचे भोक आपल्याला पाडता आले नि त्यातून आपण एक छोटीशी गोळी (व्यास

१ से. मी.) खाली टाकली तर ती गोळी कोठून बाहेर पडेल नि नंतर तिचे काय होईल?

दोन सापांना भूक लागली नि आसपास कोणी खायला नव्हते तेव्हा दोघांनी एकमेकांच्या शेपट्या गिळायला आरंभ केला तर असे गिळता गिळता पुढे काय झाले?

चार पाय धावले. एक पाय पकडला. दोन पाय ताडकन उठले, तीन पाय उचलले. चार पायाकडे फेकले. एक पाय उचलला, जागच्या जागी ठेवला, यावरून कोठे काय घटना घडली असेल? तर्क करा.

विजू आपल्या कुत्र्याची साखळी हातात धरून फिरायला निघाली होती जाता जाता समोरून रस्त्याने एक वकीलसाहेब आपला तांबडा जोडा फटफट वाजवीत येत होते. कुत्र्याला काय वाटले कोणाला टाऊक? पण त्याने एकदम वकीलसाहेबांच्याकडे झेप घेतली आणि वकीलसाहेबांची मोठीच तारांबळ उडाली. विजूने ध्यान राखून कुत्र्याची साखळी ओढून धरली म्हणून बरं, नाही तर त्याने कदाचित वकीलसाहेबांच्या पायाचा चावाही घेतला असता. 'थोडक्यात निभावले म्हणून बरे' असे मनात म्हणत, फिरणे आटोपून विजू घरी परतली. घरी आल्यानंतर सहज वकीलसाहेबांची कुत्र्यामुळे उडालेली तारांबळ ती आपला भाऊ माधव याला सांगत होती, इतक्यात एक पोलीस निरोप घेऊन त्यांच्या घरी आला, नि "भोमे वकील यांना तुमचा कुत्रा चावला त्याकरिता त्यांना इस्पितळात प्रथमोपचार करण्यात आला आहे; आणि त्यांनी इस्पितळातून पोलिसात तुमचा कुत्रा त्यांना चावल्याची वर्दी कळविली आहे. त्याकरिता तुम्हाला लवकरच चौकीवर यावयाला लागेल." असे सांगून गेला. या सर्व गोष्टीने दोघांनाही वकीलसाहेबांच्या वा खोट्या वनावाची चीड आली आणि दोघेही आम्ही एकवार वकीलसाहेबांना प्रत्यक्ष भेटून येतो, असे चौकीवर सांगून नि एक पोलीस बरोबर घेऊन इस्पितळांत गेले. तेथे वकीलसाहेब एका

खुर्चीवर रेलून पडले होते. त्यांच्या उजव्या पायातील विजारीची गुडघ्यापर्यंत गुडाळी करण्यात आली असून, खाली पोटरीला एक पट्टी बांधली होती. “तुम्हाला कुत्रा खरंच चाबला? विजू तर म्हणते मुळीच चाबला नाही?” माधवने विचारले.

“यात काय संशय? त्यावाचून डॉक्टर मलमपट्टी करील काय?” वकीलसाहेब उत्तरले.

“डॉक्टर, मी जरा जखम पाहू का?” असे डॉक्टरांना विचारीत नि त्यांची संमतिदर्शक मान हालताच, माधवने वकीलसाहेबांच्या पायाची पट्टी सोडली नि विचारले, “डॉक्टर, या खुणा कुत्र्याच्या चावण्याच्याच आहेत?”

“हो निश्चित!” डॉक्टर उद्गारले.

“विजू, तुला कुत्र्याला सांभाळायचं कसं हे सुद्धा कळत नाही.” असे चडफडत म्हणत माधवने पुन्हा वकीलसाहेबांची पट्टी बांधली नि त्यांची गुडघ्यापर्यंत गुडाळी केलेली विजारही परत नेहमीसारखी केली. त्यानंतर बरोबर आलेल्या पोलिसाला जरा बाजूला नेऊन त्याने काही गोष्टी निरीक्षण करण्यास सांगितल्या. त्यानंतर जाता जाता वकीलसाहेबांना तो म्हणाला, “बरे आहे वकीलसाहेब, जातो आम्ही! कायद्याचा लाभ घेण्याची अक्कल तुम्हाला आहे पण त्यासाठी तुम्ही जी शक्कल योजलीत ती मात्र सपशेल चुकली एवढे तुम्हाला सांगून ठेवतो.” त्याचे म्हणणे बरोबर होते. मग असा कोणता पुरावा चाणाक्ष माधवने शोधून काढला?

१०४

(वेळ : एक मिनिट)

(अ) हिच्या सासूची आई माझी सासू' कोण कोणाला म्हणत आहे?

(आ) सैन्यातील शिपायांच्या कोटाला पितळेची बटणे असतात; तर आरमार नि विमानदलातील शिपायांच्या कोटाला पोलदाची बटणे लावलेली असतात. कशासाठी?

१०५

(वेळ : एक मिनिट)

शाळेत नाव घालण्यासाठी दोन मुलगे आले. शाळाधिकार्यांनी दोघांकडे पाहिले तेव्हाच त्यांच्या लक्षात आले की दोघेही उंचीने नि दिसावयाला पण सारखे आहेत.

“नाव काय?” एकाकडे पाहात त्यांनी विचारले.

“काशीराम सीताराम यादव” त्यांनी उत्तर दिले.

“आणि तुझे?” दुसऱ्याकडे पाहात शाळाधिकारी म्हणाले.

“गंगाराम सीताराम यादव” दुसऱ्याने उत्तर दिले.

“आईचे नाव?”

“रखमाबाई” दोघांनी एकदम उत्तर दिले.

“दाखले आणले आहेत?”

“बाबांनी सांगितले आहे की मी परस्पर शाळेतच धाडून देईन.” दोघे उत्तरले, त्यावेळी त्यांच्या आवाजातील साम्य शाळाधिकार्यांना जाणवले.

“आणखी कोणी बहीणभाऊ?”

“बहीण नाही. आम्हा दोघांना आणखी एक भाऊ आहे.” उत्तर आले.

“बरे, प्रत्येकाचा जन्मदिनांक सांगा पाहू?”

“११ मार्च १९३३” दोघांनी उत्तर दिले.

“असं? म्हणजे तुम्ही दोघे जुळ्यापैकी आहात एकूण!”

“नाही. आम्ही जुळ्यापैकी नाही.” पुन्हा एकत्र उत्तर.

“काय गप्पा मारता! तुम्ही जुळ्यापैकीच असला पाहिजेत.”

“नाही सर” दोघे म्हणाले.

दोघेही खरे सांगत होते खास! तुम्ही उलगडा करता काही?

१०६

(वेळ : एक मिनिट)

बेलवागेच्या धन्याने मोर पाळले होते. एक दिवस त्यांपैकी एक मोर उडाला नि उडून शेजारच्या घराच्या अंगणात गेला नि योगायोग असा की, थोड्याच वेळात त्याने तेथे एक अंडे घातले. ते शेजाऱ्याने उचलले.

मोराचे अंडे मोठे औषधी असल्याने शेजाऱ्यात नि मोराच्या मालकात वाद उपस्थित झाला, की अंडे कोणी घ्यावयाचे?

“माझा मोर म्हणून अंडे माझे!” मालक म्हणाला.

“माझ्या जागेत अंडे पडले प्रथम, तेव्हा ते माझे.” शेजारी म्हणाला. तुम्ही काय निर्णय घ्याल? ते सांगा.

१०७

(वेळ : अर्धे मिनिट)

मुंबईहून आगबोट निघाली त्या वेळी तिच्यात सर्व मिळून एकूण चारशे पन्नास माणसे होती. बोट मध्यंतरी कोठे कोठे थांबली, तरी तिच्यातून कोणी उतरले नाही वा चढले नाही. नुसती खलाश्यांची अदलाबदलही झाली नाही. आणि तरीही बोट कोलंबोला पोहोचली त्या वेळी तिच्यात चारशे बावन्न माणसे असल्याचे आढळून आले. हे कसे शक्य आहे ?

१०८

(वेळ : दोन मिनिटे)

खालील गोष्टीचा अर्थबोध करा :-

प लाल जाऊन जिच्या
आल्यावर खोलीत
वाला नट कामा असलेल्या
उशा आणि काठी घेऊन झोपतो
पैसे अंथरुणा

१०९

(वेळ : एक मिनिट)

पुराणवस्तू खात्याच्या एका अधिकाऱ्याने पुढील माहिती प्रसिद्धीकरिता पाठविली :-

“ सध्या ज्ञात असलेल्या विक्रमादित्याच्या पूर्वाही एक विक्रमादित्य नावाचा राजा होऊन गेला असल्याबद्दलचा भरपूर पुरावा नवीन उत्खननात उपलब्ध झालेला आहे. हा राजा अत्यंत गुणी आणि शूर होता. अनेक प्रकारच्या संपत्तीने तो युक्त असून सम्राट म्हणून त्याचा उल्लेख होई. त्याच्या नाण्यांवर एका बाजूस ‘ विक्रमादित्य पहिला ’ अशा अर्थाचे त्या काळच्या ब्राह्मी लिपीतील शब्द असून दुसऱ्या बाजूस बुद्धपूर्व ९५४ असा सन त्या काळच्या ब्राह्मी लिपीतील लिहिलेला आहे. एकंदर सर्व गोष्टींचा मेळ घालता, हा विक्रमादित्य बुद्धपूर्व ९०० ते बुद्धपूर्व ९६६ या काळात राज्य करीत असावा. याचा एक मुलगा त्याच्या हयातीतच मृत्यू पावल्याचाही एका ताम्रपटात उल्लेख आहे. वयाच्या १६ व्या वर्षी तो गादीवर आला नि त्याने ६६ वर्षे राज्य केले. या राजाच्या शोधामुळे इतिहासात एक महत्त्वाचा बदल करावा लागणार आहे.”

इतकी महत्त्वाची माहिती असूनही ती कोणीच छापली नाही. का ?

११०

(वेळ : अर्धे मिनिट)

एका चोराने काल रात्री माझ्या खोलीत शिरून अनेक वस्तू लांबविल्या. खिडक्यांना जरी गज नव्हते तरी त्याच्या वरच्या खालच्या कड्या अगदी पक्केपणी लावल्या होत्या नि त्या सकाळी जशाच्या तशाच होत्या नि कोठे काचही फुटली नव्हती वा लाकूड कापले गेले नव्हते. माझ्या खोलीतून कोठीच्या खोलीत जायला जे दार आहे त्याला माझ्या खोलीच्या बाजूनेच कुलूप लावलेले असून, ते कुलूपही पक्केपणी बंद होते. छतातून, भिंतीतून वा तळाच्या फरशीतून कोठूनही माझ्या खोलीत येण्यास गुप्त मार्ग नाही. आणि धुराडे असले तरी त्याचा व्यास केवळ २० सें. मी. इतकाच आहे. मग चोर आला तरी कोठून नि कसा हे गूढ तुम्ही उकलता ?

१११

(वेळ : एक मिनिट)

दरसाल दरशेकडा ५ टक्के व्याजाने १७९० रु. ची दामदुप्पट किती दिवसांत होईल ? वेळ पाहा हं दिलेला !

११२

(वेळ : दीड मिनिट)

आम्ही लांबच्या प्रवासासाठी म्हणून एक नवी मोटार विकत घेतली. आम्हाला एकूण प्रवास १२०० कि. मी. करावयाचा आहे. मोटारचा चाकाला ज्या रबरी धावा (टायर) बसवितात त्यांपैकी प्रत्येक धाव ८०० कि. मी. अंतर फिरली की निकामी होऊन जाते. आता प्रश्न असा की, आमचा प्रवास पुरा करावयाचा झाल्यास आम्हास आरंभापासून कमीतकमी किती धावा लागतील ? (आरंभी मोटारला लागणाऱ्या चार रबरी धावा धरून एकंदर हिशोब करा.)

११३

(वेळ : एक मिनिट)

एक आरोपी आपण एका कानाने संपूर्ण बहिरे असल्याचा बहाणा करीत होता. ते खरे की खोटे हे फौजदारांनी तात्काळ काही चाचणी करून निश्चितपणे हुडकून काढले. कसे ते सांगता ? ऐकू येत नाही असे तो म्हणत असताना, तुला ऐकू येतच आहे हे कसे शोधून काढले ? बहाणा करताना आरोपी कोठेही चुकत नाही इतका तो वस्ताद आहे.

११३

(वेळ : दोन मिनिट)

शाळेतील खेळांच्या चढाओढीत एक नवीन 'बौद्धिक स्पर्धा' यंदा ठेवण्यात आली होती. यासाठी प्रत्येक शाळेने चार चार बुद्धिमान मुले निवडून पाठवावयाची असे ठरले होते. प्रत्येक शाळेची कसोटी वेगवेगळ्या वेळी घेण्यात आली असली तरी, सर्वोपेकी एकाच शाळेने स्पर्धा पुरती जिंकली. त्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे :—

चार मुलांना प्रथमतः चार तांबड्या नि तीन हिरव्या टोप्या दाखविण्यात आल्या, नि 'यांपैकी कुठलीही एक टोपी आम्ही प्रत्येकाला घालू नि बाकीच्या दृष्टीआड ठेवून देऊ.' असे मुलांना सांगण्यात आले. त्यानंतर एका मुलाला भितीकडे तोंड करून उभे करण्यात आले; त्याच्या पाठीकडे तोंड करून दुसरा; दुसऱ्याच्या पाठीकडे तोंड करून तिसरा; नि तिसऱ्याच्या पाठीकडे तोंड करून चौथा, अशी मुले उभी केली. त्यानंतर प्रत्येकाला एकेक टोपी घालण्यात आली नि कसोटी घेणारे परीक्षक म्हणाले की, "प्रत्येकाने स्वतःच्या डोक्यावर कोणती टोपी आहे यासंबंधीचे तेवढे एक विधान करावयाचे, बाकी अक्षरही उच्चारवायचे नाही. ओळखता येत नसल्यास तसे विधान करून स्वस्थ राहावयाचे आणि आरंभ मागच्याने म्हणजे चौथ्याने करावयाचा." (चौथ्याला पुढच्या तिघांच्या टोप्या दिसत आहेत. तिसऱ्याला पुढच्या दोघांच्या टोप्या नि दुसऱ्याला पुढच्याची टोपी दिसत आहे. पहिल्याला फक्त भित्त दिसत आहे.)

त्यानंतर मुलांनी पुढील विधाने केली :

चौथा : मला काही निश्चित सांगता येणे शक्य नाही.

तिसरा : मला काही निश्चित सांगता येणे शक्य नाही.

दुसरा : मला काही निश्चित सांगता येणे शक्य नाही.

पहिला : (भितीकडे तोंडवाला) मग माझी टोपी नक्की तांबडीच आहे. त्याचे म्हणणे अचूक होते. तो हे काय विचाराने म्हणाला ते सांगता ?

११५

(वेळ : दीड मिनिट)

रा. मनोहरपंत खिरे वकील मोठे नावाजलेले असल्याने त्यांच्याकडे नेहमी पक्षकारांची रीघ लागलेली असावयाची. एकदा दोन वेगवेगळ्या पक्षकारांचे

दोन वेगवेगळे खटले चालविण्याचे वकीलपत्र त्यांनी घेतले होते. त्यांपैकी एक पक्षकार होते धवडगावकर या नावाचे; आणि दुसरे पक्षकार होते दभडगावकर या नावाचे; न्यायालयात ज्या दिवशी दभडगावकर यांचा खटला चालणार होता, त्या दिवशी घरचा कारकून त्यांच्या खटल्याचे कागद मनोहरपंतांजवळ न्यायालयात जाण्याचे वेळी नेण्यासाठी जी कातड्याची बॅग असे तीत ठेवण्याचे अजिवात विसरून गेला. ज्या वेळी मनोहरपंत यांच्या ध्यानात ही गोष्ट आली त्या वेळी त्यांनी तात्काळ घरी टेलीफोन केला. तो घरच्या कारकुनानेच घेतला. त्यानंतर त्यांचे संभाषण झाले.

“कोण यशवंतराव का ?”

“हो.”

“अहो, आज त्या दभडगावकरांचा खटला आहे असे मी तुम्हाला सांगितले असताना, तुम्ही कागदच देण्याचे विसरलात ! शर्थ झाली ! आता ते कागद घेऊन लवकर इकडे या.”

“हो साहेब आलोच. धवडगावकरांचे कागद ना ?”

“नाही, दभडगावकरांचे.”

“हो मी तेच म्हणतो. धवडगावकरांचे.”

“घोटाळा करता आहात तुम्ही ! थांबा हं, नीट ऐका. दगडातला 'द', भटजीतला 'भ', डमरूतला 'ड', गाढवातला 'गा', वजनातला 'व', कमळातला 'क', रथातला 'र' ! आलं का ध्यानात ?”

“साहेब पुन्हा सांगा एकदा.”

वकिलांनी तेच पुन्हा सांगितले. “हो साहेब माफ करा; माझा घोटाळा होतोय. आणखी एकदा सांगता का पुन्हा ?”

मनोहरपंत थोडेसे रागावलेच. पण मग सावरून सांगू लागले, “एका दगडातला 'द', भटजीतला 'भ', डमरूतला 'ड', गाढवातला 'गा'...

“थांबा साहेब हं. पहिलं तिन्ही कळलं नीट. 'गा' 'गा' कशातला ?”

“अरे गाढवा, गाढवातला 'गा' कळलं ? हं वजनातला 'व', कमळातला 'क', रथातला 'र'.”

“आता ठीक झालं साहेब.”

आणि कारकून दभडगावकरांचेच कागद घेऊन झपाट्याने न्यायमंदिरात गेला.

संध्याकाळी मनोहरपंत घरी आल्यावर तेथे आलेल्या त्यांच्या मित्राला ही वार्ता सांगून उत्तरले, “काय मूर्ख आहे हो हा यशवंतराव.”

यावर मित्र उद्गारला, “त्यात मूर्खपणा नाही म्हणता येत मनोहरपंत ! पुनः पुन्हा विचारण्याचे कारण, त्याला नीट ऐकू आलं नसेल किंवा त्याच्या सर्वच्या सर्व ध्यानात राहिले नसेल ! त्यासाठी त्याला मूर्ख का म्हणता ? ”

“वाहवा ” मनोहरपंत म्हणाले, “एक नव्हे चांगला दोन वेळा मूर्खपणा केला आहे त्याने त्यात ! ओळखाच पाहू तुम्ही आता ” आणि आम्हीही तेच म्हणतो की ओळखा पाहू ! कारकुनाने दोन वेळा काय मूर्खपणा केला तो ?

११६

(वेळ : एक मिनिट)

“काल आमच्या न्यायालयात खुनासंबंधीचा एक विचित्र खटला न्यायाधीशांनी फारच विचित्र प्रकारे निकालात काढला ” एक वकील आपल्या मित्राला सांगू लागले.

“वा, वा, आम्हाला तरी कळू दे.” वकिलाच्या मित्राने पृच्छा केली.

“त्याचं असं झालं,” वकील सांगू लागले. “तारा आणि कुमुद या नावाच्या देशमुख घराण्यातल्या दोन बहिणीबहिणी आहेत. ताराचे लग्न संपतरावांशी झाले नि कुमुदचे सोपानरावांशी झाले. संपतराव नि सोपानराव एकाच ठिकाणी नोकरीला असल्याने दोघांची खूप गट्टी होती आणि दोघेही समोरा-समोर घरे घेऊन राहात होते. दोघांचे संसार गुण्यागोविंदाने चालले असता एका रात्री काय झाले कोणास ठाऊक. तारा आपल्या घरातून उठून तावातावाने “कुमुद-सोपानराव ” या जोडीच्या घरी आली आणि दोघांना आपल्या घरी बोलावून नेऊन म्हणाली, “ते काही नाही, आता आज माझ्या नवऱ्याला मी ठार मारणार आहे.” या विचित्र वर्तनाने कुमुद नि सोपानराव चकितच झाले नि अनेक प्रश्न त्यांनी तिला विचारून पाहिले, परंतु तारा काहीच बोलेना. “भलतंच काही करू नको ” असं म्हणताहेत न म्हणताहेत तोच ताराने त्यांच्या समक्ष झोपी गेलेल्या आपल्या नवऱ्याच्या-संपतरावाच्या-मानेत सुरा खुपसला नि त्याने संपतराव मृत्यू पावले.

खटल्याच्या वेळी ताराने सर्व गोष्टी स्वतः केल्याचे मान्य केले नि कुमुद सोपानराव यांनीही खरे होते तशी साक्ष दिली. तारा चांगली शुद्धीवर आहे

आणि सर्वांना हे निश्चित कळून चुकले आहे की, तिच्यात वेडेखुळेपणाचा अंश-सुद्धा नाही. पंचा (ज्युरी) नी एकमताने अर्थातच आरोपी संपूर्णतया दोषी असल्याचा निर्णय दिला आणि आम्ही न्यायाधीशाच्या निकालपत्राची वाट पाहात होतो, इतक्यात न्यायाधीश उद्गारले, “मला ताराला सोडून देणे भागच आहे. कायद्याप्रमाणे मला इतर काही करताच येणार नाही.”

“काय म्हणता ! ” वकिलाच्या मित्राने विचारले.

“हो हीच तर गम्मत ! ओळखा पाहू कारण ? ” वकील म्हणाले.

“हां हां ती..... पैकी होती का ? ” हसत वकिलांना मित्रांनी विचारले.

अगदी बरोबर ” वकील उद्गारले.

तर वकील मित्राने काय म्हटले सांगता आम्हाला ?

११७

(वेळ : एक मिनिट)

“भिवा, ह्या एकशेवीस रुपयाच्या नोटा घे नि मोडवाल्याकडून त्याचा खुर्दा घेऊन ये पाहू; आणि हे बघ, प्रत्येक रुपयापाठीमागे पाच पैसे मोडवाला ‘वटाव’ म्हणून कापून घेईल तो त्याला दे.” धन्याने भिवाला हाक मारून नोटा हातात देत म्हटले.

आमचा भिवा खरोखरीच चाणाक्ष नि चतुर होता; कारण त्याने काय केले, मोडवाल्याला द्यावयाचे तेवढे पैसे मोडवाल्याला दिले, धन्याला द्यावयाचे तेवढे पैसे धन्याला दिले; नि या सर्व घडामोडीत त्यापैकीच तीस पैसे मिळवून स्वतःच्या खिशात टाकले.

“अशक्य ! ” वरील कथन ऐकून एकजण उत्तरले. तुम्हाला काय वाटते ?

११८

(वेळ : एक मिनिट)

अफगाणिस्थानातील एक दणकट लुटारू मारामान्या नि चोऱ्या करण्या-विषयी प्रसिद्ध होता. साऱ्या गावकऱ्यांना त्याने ‘सळो की पळो’ करून सोडले. एक दिवस तेथील पोलिसांनी त्याला मोठ्या कौशल्याने पकडून तुरुंगात टाकले. त्यानंतर काही दिवसांनी एका हिवाळ्या रात्री पहारेकऱ्यांच्या

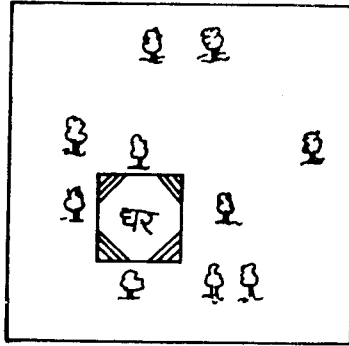
हातावर तुरी देऊन तो निसटला. थोड्याच काळात पहारेकऱ्यांच्या ते लक्षात आले नि वीजबऱ्या घेऊन ते त्याचा पाठलाग करू लागले. पळता पळता तो कैदी चोर एका पुलाच्या तोंडाशी आला. आता पुढे धावणार तो समोरून पोलिसांपैकी पाच-सात लोक त्यालाच धरण्यासाठी येत असलेले त्याला दिसले. विचार करता त्याच्या ध्यानात आले की, पुलापाशी नदीचे पाणी चांगले खोल आहे नि आसपास खडकही पण नाहीत. तो चांगला सराईत पोहणारा असल्याने त्याने चटकन निर्णय घेतला नि पुलावरून खाली उडी टाकली.

काही वेळाने हा चोर, लोकांना हातपाय मोडलेल्या स्थितीत सापडला. तुम्हाला काही कारण सांगता येईल ?

११९

(वेळ : एक मिनिट)

सोबतच्या चित्रात रा. नानासाहेब यांच्या स्थावर मिळकतीचा नकाशा दिला आहे. स्वतः बुद्धिमान असल्याकारणाने श्री. नानासाहेब यांनी आपल्या

मिळकतीच्या पाच वाटण्या (चार मुलांच्या चार नि स्वतःची पाचवी) मोठ्या खुबीने केल्या आहेत. घर समाईक ठेवून सर्वांनी एकत्रच राहावयाचे आहे. उरलेल्या शेताचे पाच भाग अशा प्रकारे पाडले आहेत की, प्रत्येक भागाचे क्षेत्रफळ सारखे आहे. आकार सारखा आहे. आणि कुटल्याही तुकड्याला काटकोनांचाचून इतर कोन नाहीत. आणखी असे की,

प्रत्येक तुकड्यात चित्रातील दहा झाडांपैकी दोन दोन झाडे नेमकी आली आहेत. नकाशा बरोबर मापे घेऊन दिला आहे. आणि घराचे क्षेत्रफळ एकंदर मिळकतीच्या क्षेत्रफळाच्या नेमके एक-षोडशांश आहे. तर ही वाटणी रा. नानासाहेब यांनी कशी केली असेल ते तुम्हाला ओळखता येते का ? पाहा.

१	१	१
३	३	३
५	५	५
७	७	७
९	९	९
१	१	१

१२०

(वेळ : दोन मिनिटे)

शेजारी दिलेल्या वेरजेपैकी नऊ आकडे अशा प्रकारे खोडा की त्यानंतर वेरीज करता खालील उत्तर बरोबर येईल.

१२१

(वेळ : प्रत्येकी अर्धे मिनिट)

अशी कोणती गोष्ट आहे ?

- (व) अशी कोणती गोष्ट आहे, की जी कोणाला नको असते पण निरुपाय होऊन वाट्याला आलीच, तर मात्र कोणाला गमवावीशी वाटत नाही.
- (हु) असे कोणते अक्षर आहे, की जे सदैव अत्यंत तेजस्वी असते.
- (रं) अशी कोणती गोष्ट आहे की ज्यामुळे नगरपालिकेचा अध्यक्ष होणे नक्की शक्य होते.
- (गी) अशी कोणती गोष्ट आहे, की जिच्या काही भागांपैकी एक भाग तोडला अमता त्या भागांची संख्या कमी न होता उलट आणखी एकाने वाढते.
- (भा) अशी कोणती गोष्ट आहे, की दुसऱ्याला दिल्यानंतरही जी तुम्हांला सांभाळावी लागते.
- (ग) असे कोणते दोन महिने आहेत, की ते ३१ दिवसांचे असूनही एका पाठोपाठ येतात ? नि तरी ते जुलै आणि ऑगस्ट हे मात्र नव्हेत.
- (ती) असे कोणते कोडे आहे की सारखे सोडवीत असूनही कोणालाही शेवटपर्यंत सुटलेले आढळत नाही.
- (न) अशी कोणती गोष्ट आहे की जी सारखी जात असताना जिथल्या तिथेच असते.
- (फसाल बरं का ! समाप्त) अशी कोणती गोष्ट आहे की जी तुम्हांला मिळण्यापूर्वीच तुमच्याकडून काढून घेतली जाते-

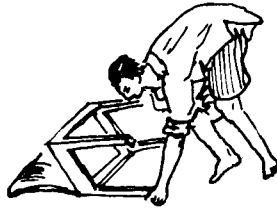
कसरती, करामती नि गमती

तुम्हाला हे करता येते का पाहा

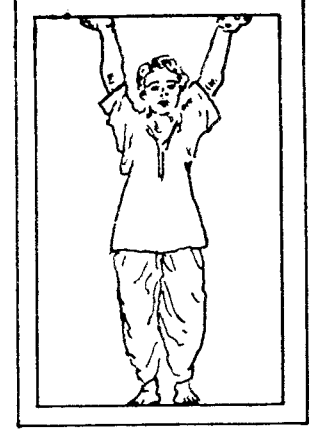

(१) अंगात कोट घालून त्याच्या गुंड्या लावा. आता या कोटाच्या गुंड्या न काढता तो तुम्हाला काढता येईल ?

(२) नेहमीच्या खुर्चीपैकी एखादी खुर्ची जमिनीवर अशा प्रकारे पाडून ठेवा की, तिची पाठ नि मागील पाय जमिनीवर टेकतील. आता मागील पायांपैकी कुठल्याही फक्त एका पायाचे टोकाला हात धरून ती नेहमी ठेवतो, त्याचप्रमाणे सरळ उभी करून दाखवा. अर्थात फक्त एकच हात या सर्व करामतीत वापरावयाचा आहे. खुर्ची वळवावयाची नाही.

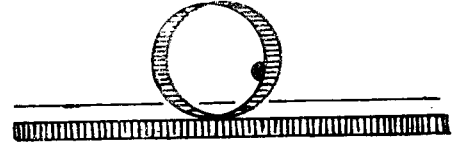

(३) दाराच्या एखाद्या चौकटीत चित्रात दाखविल्याप्रमाणे उभे राहा. आणि वरच्या बाजूला हाताने नि खालच्या बाजूला पायाने असे काही काळ जोराने रेटित राहा. त्यानंतर दारातून एकदम बाहेर या. तुमचे हात अशा वेळी आपोआप तुमच्या न कळत वर जातील.

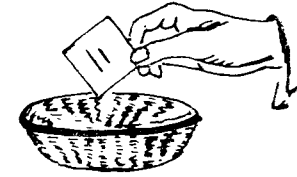

(४) आठ सें.मी. रुंद नि तेरा सें. मी. लांब असा एक कागदाचा तुकडा घेऊन तो अशा प्रकारे कापा की तुम्ही त्यातून आरपार निघाल.

(५) रिकाम्या मोठ्या गोल डब्याचे झाकण घेऊन, त्याचा झाकण म्हणून उपयोगी येणारा पत्रा काढून टाकावा म्हणजे एक चाक तयार होईल. चित्र पाहा. हे चाक वा अशाच प्रकारचे एखादे चक्राकार नळकांडे घ्यावे नि त्याच्या आतील बाजूस चित्रात दाखविल्याप्रमाणे थोडे शिसे चिकटवावे (डाग लावावा). नंतर एखाद्या उतरणीवर

चढाव्या बाजूला शिसाचा गोळा करून हे चाक (नळकांडे) किंचित ढकलले असता ते बराच वेळ एकसारखे वरच चढत राहील.

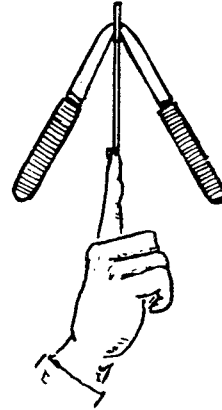
(६) एक चौरस कागद घेऊन त्याचे एकेका बाजूने उलटसुलट घड्या घालून सारखे नऊ चौरस करा. यानंतर प्रत्येक छोटा चौरस हाताने फाडून अलग करा. नंतर मधील चौकोनावर ज्याला जादू दाखवायची त्याचे नाव लिहा. हे सर्व

चौरस एकत्र करून ठेवले असता त्यातील मधला चौकोन कोणता हे डोळे बांधले असताना सुद्धा तुम्हाला हुडकून काढता येईल का ?

(७) चित्रात दाखविल्याप्रमाणे समोरासमोर हातात दोन पेन्सिली धरा. हे अगदीच सोपे आहे. आता हात खाली करा. आणि पुन्हा हेच करून पाहा; मात्र या वेळी एक डोळा मिटून हे करा. वाटते तितके सहज जमणार नाही हं !

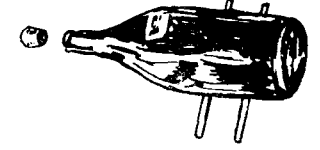
(८) ज्यांच्यावरील सन वेगवेगळा आहे अशी एकाच प्रकारची सहा नाणी शोधून घ्या नि टेबलावर मांडा. त्यानंतर प्रेक्षकांपैकी एकास तुमचे डोळे बांधण्यास सांगा. त्या नाण्यांपैकी एक नाणे त्याला उचलावयास सांगून त्यावरील सन ध्यानात ठेवण्यास सांगा. त्याने उचललेले हे नाणे प्रेक्षकांपैकी आणखी पाच-सात जणांना तरी त्याने हातात द्यावे व त्यावरील सन प्रत्यक्ष पाहून ध्यानात ठेवण्यास सांगावे. यानंतर सर्व नाणी एकत्र करून तुमचे डोळे सोडण्यात आले, तर त्याने कोणते नाणे उचललेले होते हे तुम्हांला सांगता येईल ?

(९) साधारणतः सारख्याच वजनाचे दोन चाकू घेऊन ते चित्रात दाखविल्याप्रमाणे काठीला टोचले असता काठी सहज बोटावर तोलून दाखविता येईल.

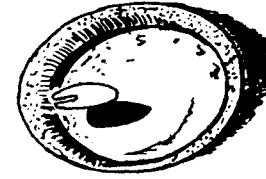
(१०) एक मोठीशी लहान तोंडाची लांबट बाटली घ्या. (सध्या रॉके-लची असते त्याप्रमाणे) आणि तिच्यात साधारणतः १ ते १.५ सें. मी. उंचीपर्यंत येईल इतके विनेगार (Vinegar) ओता. नंतर ही बाटली चित्रात

दाखविल्याप्रमाणे दोन गोल गुळगुळीत पेन्सिलीवर ठेवा. अर्थात तोफेप्रमाणे बाटलीचे तोंड जरा उंचच ठेवा यानंतर ही तोफ उडवण्यासाठी (Soda bicarb) खाण्याच्या सोड्याची अर्धा चमचा इतकी

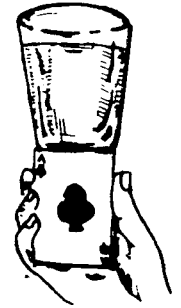
पूड घेऊन ती तोफेची दारू म्हणून सहज उघडेल अशा एखाद्या कागदाच्या पुडीत घालून आत तोंडाशी ठेवा. मात्र पुडी आत विनेगारपर्यंत पोहोचेपर्यंत उघडता कामा नये. यानंतर बूच साधारण घट्ट इतकेच लावा. बाटली कलंडून ही दारू मग आत खाली पडेल असे करा. थोडक्याच वेळात तोफ उडेल आणि पेन्सिलींवरून तोफेप्रमाणे बाटली नंतर धक्क्याने मागे सरकेल.

(११) चित्रात दाखविल्याप्रमाणे जाड कागदाची एक बोटीसारखी

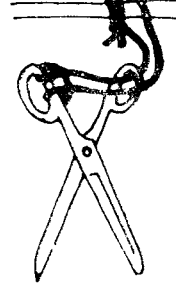
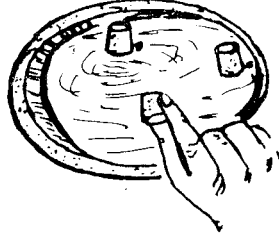
आकृती कापा आणि तिच्यामध्ये दाखविल्याप्रमाणे एकच खाच कापून खाचेच्या टोकाशी जरा रुंदसे वतुळ करा. आता ही बोट पाण्यात सोडा नि या मधल्या छोट्या

वतुळात एकदोन थेंब तेल सोडा की त्यामुळे ही बोट चालू लागेल.

(१२) खेळण्याच्या पत्त्यांपैकी एका पत्त्यावर काचेचा ग्लास तुम्हाला तेल सांभाळून उभा करता येईल ?

(१३) पाण्याच्या एखाद्या पातेल्यात तीन बुचे तुम्हाला उभी तरंगून दाखविता येतील का? प्रयत्न करून पाहा.

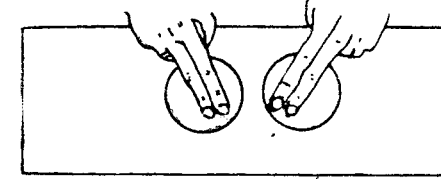

(१४) एक कात्री आणि साधारणतः ६० सें. मी. लांबीची एक दोरी घ्या. चित्रात दाखविल्याप्रमाणे कात्रीतून ही दोरी ओवून घेऊन एखाद्या खुंटीला वा दांडीला दोन्ही टोके बांधा. आता बांधलेल्या गाठी न सोडता कात्री तुम्हाला पुन्हा सुटी करता येईल का? प्रयत्न करा.

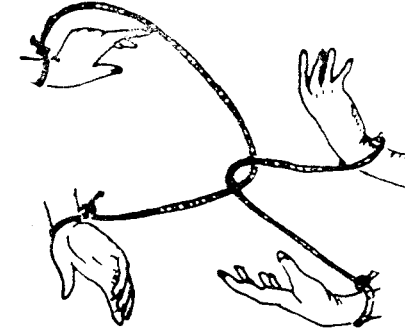

(१५) तसेच एखादी छोटी काठी घेऊन बुचात रोवा. त्यावर एक नाणे उभे ठेवा. त्यावर चित्रात दाखविल्याप्रमाणे सुऱ्या टोचलेले बूच ठेवले असता त्याचा सहज तोल साधता येईल. सुऱ्या मात्र सारख्या वजनाच्या हव्यात.

(१६) साधारणतः लिहावयाच्या नेहमीच्या वहीच्या निम्भ्याने एक कागद घ्या नि त्याला दोन दोन बोटे आत जातील.

अशा वेताने शेजारी शेजारी दोन सारखी भोके पाडा. त्यानंतर चित्रात दर्शविल्याप्रमाणे प्रत्येक हाताची दोन दोन बोटे दरेक भोकात अडकवा. आता प्रश्न असा, की हात दूर करून दोन्ही बोटांनी एकाच वेळी दोन्ही भोके फाडून दाखवा. प्रत्यक्ष करून पाहा. हात वाजूस केले की एका वेळेस कोठले तरी एकच भोक फाटेल. फक्त एकच प्रकाराने दोन्ही एकदम फाटतील. कसे ते करून पाहून सांगा.

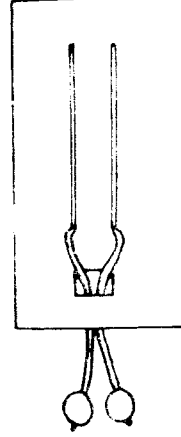

(१७) दोरीचे साधारणतः ७५ सें. मी. चे दोन तुकडे घेऊन त्यांच्या दोन्ही बाजूस प्रत्येकी गाठी देऊन आत हात जाईल अशा प्रकारची प्रत्येकी दोन वर्तुळे तयार करा, नि त्यांत चित्रात दाखविल्याप्रमाणे तिढा देऊन दोघांनी आपापले हात घाला. आता प्रश्न असा की मनगटांत घातलेली दोरीची वर्तुळे हातातून न काढता दोन दोन्यांचा हा तिढा काढून दोघांना मोकळे कसे होता येईल?

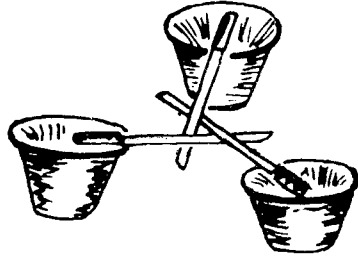
(१८) एक पाण्याचे भरलेले पातेले घ्या. त्याच्यात छोटासा कचकळ्याचा वा रबराचा चेंडू तरंगत ठेवा. 'आता चेंडूला वा पातेल्याला हात न लावता हा चेंडू काढून दाखवा,' असे इतरांना सांगा. ते थकले की वाकून तोंडानेच चेंडू (हात न लावता) उचलून दाखवा.

(१९) एखादा कातड्याचा तुकडा घेऊन त्यास चित्रात दाखविल्याप्रमाणे दोन समांतर चिरा पाडाव्या नि त्याखाली तितक्याच रुंदीचे असे एक चौकोनी भोक पाडावे. नंतर या दोन खाचांतून चित्रात दाखविल्याप्रमाणे एक दोरी घालावी व तिची दोन्ही टोके खालील भोकातून ओवून घेऊन त्यांच्या शेवटाला या भोकापेक्षा मोठी अशी दोन बटने बांधावी. बटने न सोडता पुन्हा दोरी कशी बाहेर काढाल ?

(२०) एखादी पोकळ नळी घेऊन त्यावर एक वाटाणा ठेवून खालून फुंकावे. फुंकत असेपर्यंत हवेत वाटाणा तरंगत राहिल.

(२१) तीन पेले आणि तीन सुऱ्या घेऊन त्यांचा एकत्रित पूल चित्रात दाखविल्याप्रमाणे करता येईल.

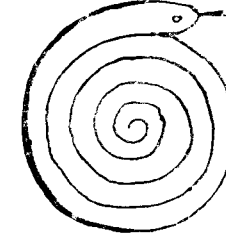
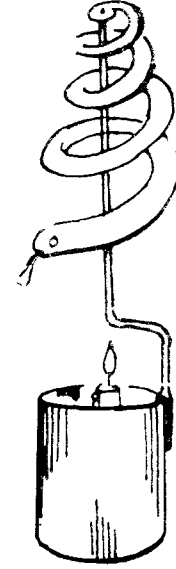

(२२) स्वतः दोन हातांत एक काठी घेऊन तिच्यावरून हात न सोडता उडी मारून दाखवा.

(२३) काठ्यापेटीची काडी टोकावर उभी करून दाखवा.

(२४) ' कोपराला घासून मी नाणे घालवतो असे म्हणून कोपराशी नाणे घासावे. घासता घासता खाली पाडावे. असे दोन चार वेळा करावे. मध्येच एकदा ज्या कोपराला नाणे घासतो त्या हाताने नाणे उचलावे. नि पुन्हा

करमणूक २५

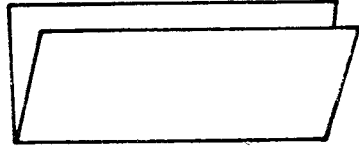
करमणूक २४

दुसऱ्या हाताने घासल्याचे नाटक करावे नि हात सरकन नुसता काढून घ्यावा. दरम्यानच्या काळात उचललेल्या हाताने (तो खांद्यावर वाकडा असतो) नाणे सदऱ्याच्या कॉलरमधून खाली आपल्या सदऱ्यात टाकून द्यावे. यासाठी ही करामत करताना सदरा विजारीत घालून मग ती करावी. मंडळी फार चकित होतील.

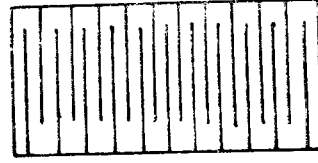
(२५) प्रथमतः कागदावर सापाचे एक वेटोळे चित्रात दाखविल्याप्रमाणे काढून त्याप्रमाणे कापावे. नंतर दुसऱ्या चित्रात दाखविल्याप्रमाणे ते एका काठीवर लावून खाली भेगवती ठेवली असता काही काळाने गोल गोल फिरू लागेल.

तुम्हाला उत्तरे न आल्यास वरीलपैकी कसरती कशा कराव्या ते आता आपण पाहू.

(१) एकदा स्वेटर अंगात घातल्यानंतर आपण जसा डोक्यातून काढतो तसाच हा कोट काढा. गुंड्या न निघता कोट निघेल. नेहमीच्या कोट घालण्याच्या पद्धतीमुळे हे सहसा कोणाला सुचत नाही हेच यातील इंगित.

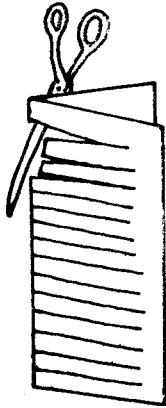

आकृती १

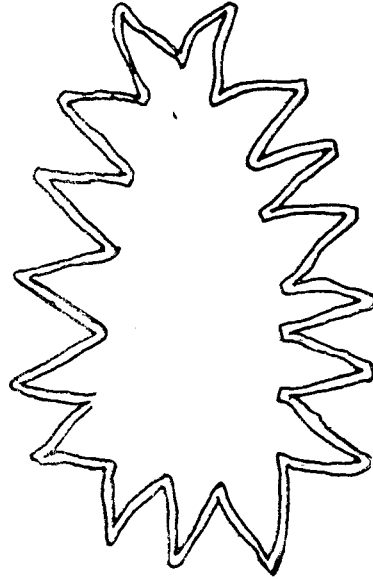

आकृती २

आकृती ३

आकृती ४ →

(२) खुर्चीच्या मागील पायांपैकी वसावयाच्या जागेच्या जवळ येणाऱ्या पायाच्या टोकाला धरून नि कोपर टेकून ती उभी करण्याचा प्रयत्न केला तरच हे जमेल.

(४) प्रथम कागदाची रुंदीमध्ये, आकृती १ प्रमाणे, निम्म्यावर घडी घालून घ्या. नंतर त्या घडी केलेल्या कागदावर आकृती २ प्रमाणे जवळात जवळ रेषा मारून घ्या. आता त्या रेषांवर कापा. नंतर आकृती ३ मध्ये दाखवल्याप्रमाणे लांबलचक पण सलग कागद तयार होईल आणि त्यातून तुम्ही सहज जाल !

(६) दरेक चौकोनाची प्रत्येक कड तपासा. ज्या चौकोनाच्या सर्व बाजू खडबडीत लागतील तोच मधला चौकोन. यासाठी आरंभाला जो चौरस तयार कराल तो हाताने न फाडता कात्रीने कापून घ्या.

(८) जे नाणे हाताहातांतून फिरले ते इतरांपेक्षा जरा गरम लागेल. त्यावरून तुम्हांला ते ओळखता येईल.

(१२) चित्रात दाखविल्याप्रमाणे हात धरा नि दुसऱ्याला न दिलेल अशा वेताने मागल्या बाजूने ग्लासला बोटाने आधार द्या.

(१३) तिन्ही बुचे एकत्र जुळवून नंतर हळूच हात बाजूला करा. आता बूच मोठे झाल्यामुळे ती उभी तरंगतील.

(१४) दोरीचा तिढा लांब करून आंगठ्याच्या भोकातून (उजव्या हाताने कात्री धरल्यास आंगठा घालतो ते भोक) खालून वर काढावा; नंतर हा तिढा संबंध कात्रीच्या भोवताळून वरून खाली काढावा म्हणजे सुटी होईल.

(१७) आपल्या बाजूची दोरी एकत्र करून ती समोरच्या माणसाच्या कोठल्याही हाताच्या एका वर्तुळातून मागील बाजूने पुढे घ्यावी आणि नंतर पुन्हा त्याच हातात घालावी म्हणजे दोघांचे हात सुटे होतील.

(१९) चिरांमध्ये झालेली कातड्याची पट्टी खालील भोकातून काढून घेऊन त्यातून बटने काढून घ्यावी म्हणजे उत्तर येईल.

(२२) काठी उडी मारताना गुडघ्यापर्यंत आली की मग पाय खाली रेटा की हे जमेल.

(२३) किंचित जिभेने ओली करून उभी दाबली असता ती उभी राहिल.

बहुरंगी करमणूक भाग १, २, व ३ ही स्वतंत्र पुस्तके आहेत. म्हणजेच आधीचा भाग वाचल्याशिवाय पुढचा भाग वाचू नये असे अजिबात नाही. एवढेच नव्हे तर यातील कोणत्याही पुस्तकाचे कोणतेही पान उघडून वाचायला सुरुवात केली तरी वाचकाला तोच आनंद मिलेल.

उत्कर्षाची चढण

अपूर्वाल्हाददायिन्य उच्चैस्तरपदाश्रयः ।
अतिमोहापहारिण्य सूक्तयो हि महीयसाम् ॥

—योगवा. ५।४।५

अर्थ : थोर पुरुषांच्या सूक्ती अपूर्व आल्हाद देणाऱ्या, अत्युच्च पदाला पोहोचविणाऱ्या आणि अनर्थकारक मोह घालविणाऱ्या असतात.

“ विचार हेच सर्व कर्माचे मूळ
नि
सद्विचार हेच सच्चरित्राचे मूळ होय ”
“ सारे काही तुमच्याच हाती आहे ”

पहिल्या प्रथम ध्यानात घेण्यासारखी गोष्ट कोणती असेल तर ती ही की, ‘ सारे काही तुमच्याच हाती आहे ’. तुम्ही जसे घडविता तसेच तुमचे मन बनत असते हे लक्षात घ्या. तुमचे आजचे नि उद्याचे भाग्य प्रामुख्याने तुमच्यावर अवलंबून आहे हे निश्चित !

कुठे तरी खटकते आहे, प्रगतीचा प्रवाह कुठे तरी घुटमळतो आहे, अडकून राहतो आहे असे वाटत असल्यास त्याचे कारण तुमच्या स्वतःमध्येच शोधा. ‘ येथे कोणाचे काय वा गेले । ज्याचे त्यानेच अनहित केले ’ ही तुकारामबोवांची उक्ती अत्यंत यथार्थ आहे. तुमची सद्यःस्थिती मनासारखी समाधानकारक वाटत नसल्यास आजच आपला उत्कर्षमार्ग मोकळा करण्याच्या यत्नाला लागा. हो, आणि हे सर्व तुमच्याच हाती आहे. येथे ‘ सर्व ’ हा शब्द यथार्थतेने वापरलेला आहे. सर्व म्हणजे एकूणएक सर्व—जे म्हटल्यानंतर बाकी काहीही शिल्लक उरत नाही ते सर्व तुमच्याच हाती आहे. केवळमात्र तुम्हांवरच ते अवलंबून आहे.

तुमचा उत्कर्ष कोठल्याही बाह्य गोष्टीवर अवलंबून नाही. कोणत्याही बाह्य-कारणामुळे तुमची प्रगती खोळंबून राहिलेली नाही. तुमची उन्नती, तुमचे यश, तुमच्या इच्छांची सफलता, वस्तुतः कोठल्याच बाह्य साधनावर अवलंबून नाही. तुम्हीच त्याला सर्वस्वी जबाबदार आहात साहाय्यासाठी विनाकारण बाहेर पाहू नका. दुसऱ्याच्या मदतीची अपेक्षा करण्याची गरजच काय? सर्व काही तुमच्याच स्वतःवर अवलंबून आहे. तुमचा उत्कर्षमार्ग तुम्हीच तेवढा मोकळा करू शकाल. 'आत्मैव हि आत्मनो बंधुः आत्मैव रिपुरात्मनः।' 'आपणच आपले मित्र किंवा शत्रू' या भगवद्वचनानाचा अर्थ इथेच लागू आहे.

विवेकानंदांनी सांगितले आहे, "सारी शक्ती तुमच्याच ठिकाणी आहे: आपल्या सर्वसमर्थतेची जाणीव घेऊन कामाला लागू, की सारे विश्व तुमच्या पायाशी लोळण घेईल. स्वतःच्या सामर्थ्यावर श्रद्धा असायलाच पाहिजे. प्रथमतः स्वतःवर विश्वास ठेवा. श्रद्धेची मूळ कल्पना फिरून एकवार चेतविली पाहिजे. श्रद्धा म्हणजे आत्मश्रद्धा. स्वतःच्या सामर्थ्यावरील विश्वास. जुन्या धर्मानुसार परमेश्वरावर विश्वास नसणारा नास्तिक म्हटला गेला. आता नव्या धर्मानुसार स्वतःवर विश्वास नसणारा हाच खरा नास्तिक ठरविला जाईल."

ध्यानात धरा तुमच्यापाशी सर्व प्रकारच्या सामर्थ्यांचा साठा आहे. प्रसंगांन घैर्याने, निधड्या छातीने, बेडरपणाने तोंड देण्याचे नि विजय खेचून आणण्याचे सामर्थ्यही त्यात अर्थात आलेच. अद्यैव कुरु यत् श्रेयः। (योगवासिष्ठ ६।१६२।२०) आजच आपले कल्याण करून घ्या. ईश्वराची मनोमन साक्ष घ्या नि आजच आपल्या उत्कर्षाची चढण चढू लागू.

जागता प्रयत्नवाद

सारे काही तुमच्यावर अवलंबून आहे! तुमच्यावर म्हणजे तुमच्या कर्तृत्वावर, तुमच्या खटपटीवर! तुमच्या प्रयत्नांवर! प्रयत्न, खटपट, कष्ट, उद्योग, साक्षेप! धडपड—साऱ्यांचा अर्थ एकच. प्रसंग हा कठीण हो। बहुतेक पावले मोहो ॥ परंतु यत्न पाहती। सुखेचि तेचि राहती ॥ (समर्थ स्फु. प्र. ४५।१) अत्यंत कठीण अवस्थेतही जे यत्नालाच चिकटून राहतील तेच सुखी होतील. यत्न ही एकच सर्वसंजीवक अशी रामबाण मात्रा आहे.

"भाग्याशी काय उणे रे। यत्नावाचूनी राहिले" (समर्थ स्फु. प्र. २।१) असे समर्थांनी सांगितले. 'यत्नाचा लोक भाग्याचा, यत्नेविण दरिद्रता.' (स्फु. प्र. १।१) इतकेच सांगून ते थांबले नाहीत, तर त्यांनी 'यत्न हाच देव' (स्फु. प्र. ३०।४) अशी प्रयत्नवादाची परिसीमा गाठली. 'नर करणी करे तो नर का नारायण बने' अशी आपल्याकडील म्हण सर्वश्रुतच आहे. यत्नाने मनुष्य प्रत्यक्ष परमेश्वर होणे शक्य आहे हाच विचारवंतांचा जागता प्रयत्नवाद आपल्या भारतीय परंपरेत ठायी ठायी भरून राहिलेला आहे. ऐतरेय श्रुतीत सांगितले आहे, "श्रमाविना श्रीची प्राप्ती होत नाही. आळशी मनुष्य पापी समजावा. पुरुषार्थी मनुष्याचा सखा ईश्वर आहे. म्हणून यत्न करा—यत्न करा. जो चालतो त्याच्याच मांड्या पुष्ट होतात. शेवटपर्यंत यत्न करणाऱ्याच्या मार्गातील विघ्ने आपोआपच नष्ट होतात. जो बसतो त्याचे भाग्यही बसते, उभा राहतो त्याचे भाग्यही उभे राहते. निजतो त्याचे भाग्यही निजते आणि जो चालतो त्याचे भाग्यही आपोआप त्याच्यामागे येते. म्हणून मनुष्याने उद्योग केलाच पाहिजे. मधमाश्या उद्योगानेच मध मिळवितात, पक्षी संचार करूनच मधुर फळ प्राप्त करून घेतात, आणि सूर्याचे तेज नि प्रभा ही त्याच्या सतत परिश्रमाचीच फळे होत. यासाठी यत्न करा. यत्न करा." (ऐतरेय ब्रा. ७।१५)

आणि ईश्वरही यत्नवाद्यांचाच पाठीराखा आहे. 'न ऋते श्रान्तस्य सख्याय देवाः' (ऋ. ४।३।११) म्हणजे 'श्रम करून थकल्याविना परमेश्वर सख्य करीत नाही' असे ऋग्वेदात सांगितले आहे आणि तेच खरे आहे. नुसत्या आळश्याला साहाय्य करण्याची परमेश्वराची रीत नाही. हेच श्रुती कंठरवाने सांगत आहे. आटोकाट परिश्रम करा. आपल्या शक्तिबुद्धीनुसार यत्नांची पराकाष्ठा करा. मग तो अंतर देणार नाही हाच भावार्थ.

प्रभू रामचंद्राला उपदेश करताना वसिष्ठानी सांगितले आहे, "प्रयत्नांचा परिणाम प्रत्यक्ष दिसतो. दैव प्रत्यक्ष दिसत नसल्याकारणाने ती केवळ मंद बुद्धीच्या लोकांची कल्पना आहे. बुद्धिमान, उत्साही, यत्नशील पुरुषांनी दृढ अभ्यास केला असता त्यांना मेरुपर्वतही गिळता येईल, मग प्राक्तनाची काय कथा? प्रत्यक्ष ज्याचे फळ दिसत आहे अशा पुरुषप्रयत्नाचा त्याग करून केवळ अनुमानसिद्ध दैवाचा आश्रय जो मनुष्य करील तो आपल्याच हाताला

सर्प मानून पळणाऱ्यासारखा हास्यास्पद ठरेल. केवळ मूर्खपणाच्या अनुमाना-मुळे दैवावर विश्वास ठेवणाऱ्या मंदबुद्धी माणसाने त्या दैवाची परीक्षा पाहण्यासाठी अग्नीमध्ये उडी टाकून अंगाचा दाह होतो की नाही ते अवश्य पाहावे. दैव या मूर्ख कल्पनेच्या नादी जे लोक लागतात ते निःसंशय नाश पावतात. ज्ञाते लोक प्रयत्नाचाच आश्रय करून उत्तमपद मिळवतात - या जगात जे जे कोणी शूर, पराक्रमी, बुद्धिमान व पंडित म्हणून प्रसिद्धीस आले त्यांपैकी एकाने तरी दैवाची वाट पाहिली काय? पौरुषानेच त्यांनी ते पद हस्तगत केले. या पृथ्वीवर, आकाशात वा देवलोकात अशी एकही वस्तू नाही की जी प्रयत्न करणाऱ्या गुणवानाला साध्य होत नाही.” (योगवा. ४।६२।१९)

मनात सुविचार स्फुरले, उन्नत आकांक्षांचा चित्तात उदय झाला, परंतु त्याला जर प्रयत्नाची साथ नसेल तर त्या जिथल्या तिथेच विरतील.

आकांक्षा + यत्न = विजय.

आकांक्षा - यत्न = उपहासपूर्ण तिरस्कार.

वरील समीकरणे नीटपणे ध्यानी धरायला हवीत.

आळस उखडून काढा

‘आळशी घातवेणा तो’ असे समर्थ सांगतात. सर्व ऱ्हासाचे नि दुःखाचे मूळ बीज अशी ‘आळस’ हीच मनुष्यावरील मुख्य आपत्ती आहे. ‘आळसे सुख वाटे ते। दुःख ब्रह्मांड भोगवी’ आळसात आरंभी सुख वाटले तरी गुळाला जसा गोडपणा चिकटलेला असतो, तसे आळसाला दुःख चिकटलेले असते. महाभारतात सांगितले आहे, उद्योग करणारालाच भाग्य नि मान प्राप्त होतात. उलट आळशी मनुष्य भ्रष्ट होऊन जखमेवर खारे पाणी ओतले असता होणाऱ्या दुःखाचा अनुभव घेतो (१३।६।११). कंटाळा झटकून, आळस निपटून यत्नाशीच सख्य करायला हवे.

आळसावर जय मिळवून पुढे पाऊल टाकले न टाकले तोच नाना प्रकारचे मोह लालूच दाखवीत पुढे येतात. या मोहाना नामोहरम करून पुढे जायला हवे. मोहावर मात करायला नि आळस झटकायला खरे साहाय्य करणारी गोष्ट म्हणजे यत्नाविषयीची कळकळ, इच्छित गोष्टीविषयीची तळमळ. तळमळ वाढू लागली की यशोदेवता अंधुक रूपात दिसू लागेल.

रसरसून आच लागायला हवी

आपण खरेखुरे मनावर घेऊ तर काय होणार नाही? ‘कळते पण वळत नाही’ हे म्हणणे खोटे. तुम्ही मनावर घेत नाही, तुम्ही वळवीत नाही म्हणून वळत नाही. नुसती इच्छा वेगळी नि कळकळ वेगळी. तळमळीची ओढ लागली पाहिजे. इच्छेचा निदिध्यास घेतला, मनातील आकांक्षा पुनःपुन्हा बळकट केली, की ती अंतःकरणात खोलवर रुजून तिचे तळमळीत रूपांतर होते. उत्कंठित विचार इच्छेची तीव्रता वाढवितात. तिला आस्थेचे खतपाणी घातले की ही तीव्र इच्छा वा तळमळ झपाट्याने मूळ धरते. पुनःपुन्हा सबळ केलेल्या इच्छेवर स्वार होताच ती हातून मोठे कार्य घडविते. ध्यास हवा. निदिध्यास, जप, चिंतन साऱ्यांचा अर्थ तोच. ध्येयाशी एकाकार व्हा. तन्मय व्हा. तद्रूप व्हा. पुनःपुन्हा जोरदार आकांक्षा करणे हाच ती मिळविण्याचा मार्ग होय. ध्येयाचा ध्यास घेऊन त्याच्या प्राप्तीची इच्छा सदैव उत्कंठापूर्वक मनात वागविल्यास चित्तात अतर्क्य रस उचंबळतात नि शक्तीचे अगणित विद्युत्कण निर्माण होतात, इच्छेची ठिणगी सतत चिंतनाच्या वाऱ्याने फुलविली असता त्याने अंतःकरण पेटते नि शक्तीचा प्रचंड ज्वालायुक्त अग्नी निर्माण होतो; आणि मग या प्रचंड अग्नीत आळसामोहाची कश्मले-किल्मिसे केव्हाच भस्मसात होऊन जातात. तळमळीने इच्छा सबळ केल्यास भिक्षाधीश लक्षाधीश होईल, नि मनोराज्याचे प्रत्यक्ष राज्य होऊन जाईल हे तर खरेच !

यासाठी खरेखुरे मनावर ध्यायला हवे. सर्वांत महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे कळकळ ! खरी खरी आच लागू द्या. ‘आसन्नः तीव्रसंवेगानाम् ।’ असे योग-सूत्रात परमेश्वराचे वर्णन आहे. तीव्र संवेदना असेल तर परमेश्वर अगदी जवळ आहे; बळकट इच्छा असेल तर परमेश्वरसुद्धा भेटेल. मग इतरांची काय कथा? खरीखुरी आच लागू द्या. अंतःकरण धडाडून पेटू द्या. मग काहीच अवघड नाही. पोटतिडीक घेऊन यत्नाला लागा. ‘जमले तर बघू, आले तर करू,’ हा पुळचटपणा नको. तळमळ लागायला हवी. रसरसून आच लागायला हवी. मग एकच काय, सारी पृथ्वी इकडची तिकडे करता येईल. जग ढवळता येईल. एकच पोटतिडीक घेऊन उठा. धगधगीत आच लागू द्या. हृदय धडाडून पेटू द्या. तळमळ ! तळमळ ! सारे काही तुमच्या हाती आहे. खरेखुरे

मनावर घ्यायला हवे. अंतःकरण जळले पाहिजे. हिरीरीने चित्त उसळले पाहिजे. ध्येयाचा ध्यास लागायला हवा. भावनांची उत्कटता वाढवायला हवी. निग्रहाची उंची वाढवायला हवी. ध्यास म्हणजे ध्येयाची उत्कट आस ! ध्यासामागून अभ्यास ! अभ्यास म्हणजे प्रयत्नांचा ह्यास ! ध्येयाचा ध्यास लागू द्या, निष्ठापूर्वक अभ्यास होऊ द्या. अंतःकरण पेठू द्या, मग परिश्रम उठू द्या. आणि मग, “ कळते ते वळते का पळते ” याचे उत्तर द्या.

‘ संकटांना पुरून उरायचे ’ हे ब्रीदवाक्य असू द्या.

एकदिलाने मनावर घेऊन ध्येयासाठी उभे ठाकले म्हणजे सर्व झाले असे नव्हेच. वेगवेगळ्या प्रकारची संकटे नि अडचणी आपल्या मार्गात उभ्या राहतात. संकटाने गांगारून जाणारे अर्ध्यावरच यत्न सोडून देतात, पण ते योग्य नव्हे. लो. टिळकांनी सांगितले आहे, “ मुख्य गुण म्हटल्या म्हणजे संकटांना हाणून पाडण्याची बुद्धी लागते. संकटांना जुमानले नाही म्हणजेच देवता ‘ वरं ब्रूहि, ’ वर माग म्हणते. झगड्यात माणसाची पारख होत असते. संकटांशी भांडायला तयार झालात तरच तुम्ही खरे पात्र ठराल. सोने तापून बडविल्यानेच त्याचा कस लागत असतो. त्याप्रमाणे संकटांनीच तुमचा कस लागणार आहे. तो काही भोजनाच्या ताटावर लावायचा नाही.” (व्या. पृ. ४५) संकटांशी भांडून पुढे जाण्याचा चिंत्नपणा हवा. हा चिंत्नपणा आपलास करून ध्येयाकडे अग्रेसर होत राहण्यातच मनुष्यपण आहे. जीवनात चढउतार चालणारच; संकटे नि अडचणी येणारच. पण या कठिणार्हतूनच आपला भविष्यकाल अधिक उज्ज्वल होत असतो हे विसरून भागणार नाही.

निराशा निपटून काढा

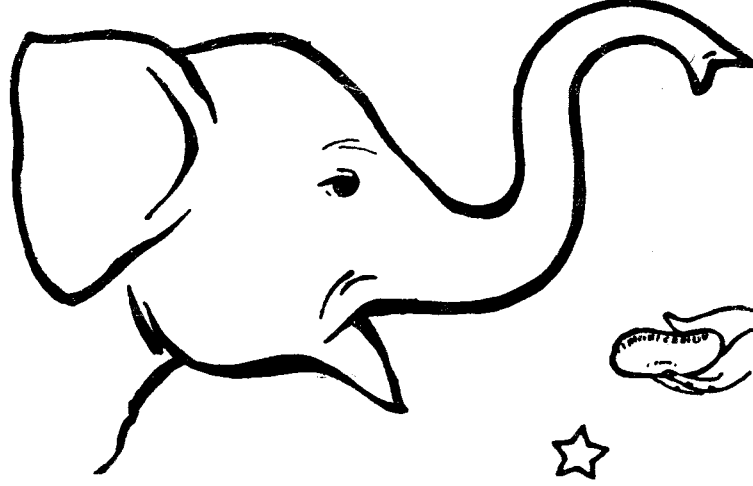
संकटांशी झगडताना कधी पडावे लागेल; घटकेघटकेला टेचकळत, रक्तवंताळ पायांनी पुढेच चालावे लागेल. अशाच वेळी निरुत्साह वळावतो, निराशा ठाण देऊन बसते. याच वेळी संभाळा. निरुत्साहाला हुसका, निराशा झटकून टाका. ज्याने निराशा पचविली तो जगात इतर काहीही पचवू शकेल. प्रत्येक कष्ट करणाऱ्याच्या आयुष्यात असे आणीबाणीचे प्रसंग येतात. अशा वेळी जे हातपाय गाळतात ते बाया जातात; परंतु जे पुनश्च हिऱ्या करून उठतात तेच

परमपद प्राप्त करून घेतात. क्वचित् चुकले तर काय बिघडले ? अपयश हा यशाच्या मार्गातील पहिला, हटकून लागणारा टप्पा आहे. “ केला जरी पोत बळेचि खाले ! ज्वाला तरी ते वरती उफाळे ” असा जाज्वल्य प्रयत्न हवा. प्रयत्नवादाची पराकाष्ठा निराशा गाडून टाकण्यातच आहे.

“ फिरून यत्न करून पाहा ” यासारखा संजीवक मंत्र या भूतलावर दुसरा कोठलाच सापडणार नाही. “ निराशा शूराच्या कधिहि हृदया स्पर्श करी ! ” निरुत्साहाने, नाउभेद होण्याने काय साधणार आहे ? हातपाय गाळण्याने काय पदरात पडणार आहे ? धोंडे !! अपयश आले तरी ते अपयश कायमचे न ठरू देणे हे केवळ तुमच्याच हातात आहे. अपयश आल्याने मनाला फटकारा बसणारच; हेलकावे उठणारच. पण हे घाब सोसून, हेलकावा आत्मसात करून, पुनरपि उठण्यात निरुत्साह निपटून काढून, पुनश्च परिस्थितीशी दोन हात करण्यासाठी पुनः दंड थोपटून खडे होण्यात मनुष्यत्वाचा खरा भाग आहे. फटकारा बसणे सोपे आहे. हा धक्का पचवून अपयशाचा हल्ला परतविण्यासाठी पुन्हा उसळून उठण्यात मनुष्यत्वाचा कस आहे. हेलकावा कोणालाही बसतो. कुठ्याला फटकारा मारला तर तेही केकाटत पळून जाते. अपयशाने दिलेल्या फटकाऱ्याने अधिक शहाणे होऊन यत्न करण्यात मनुष्याच्या अंतर्गातील दिव्यता प्रकट होते. अपयश आले तरी त्याची तमा आम्हाला नाही. त्याची दिक्कत, मुरवत आम्ही वाळगत नाही. आम्ही नेटाने रेटितच राहू, निग्रहाने झुंजतच राहू. कारण आम्हाला ठाऊक आहे की, ‘ अंतिम विजय ’ आमचाच आहे. फक्त यत्न मात्र सोडावयाचा नाही. यत्नात कसूर कदापि करावयाची नाही. अखंड साधना, सतत यत्न, यशोमंदिर गाठीपर्यंत निर्धारपूर्वक यत्न, आणि हाच पराकाष्ठेचा जागता प्रयत्नवाद आहे.

शोंडा तुमच्या नाकाचा, तान्यावरती पहा ठेवून !
रोट पिठाचा हत्तीच्या, तोंडात पहा बसेल जाऊन !!

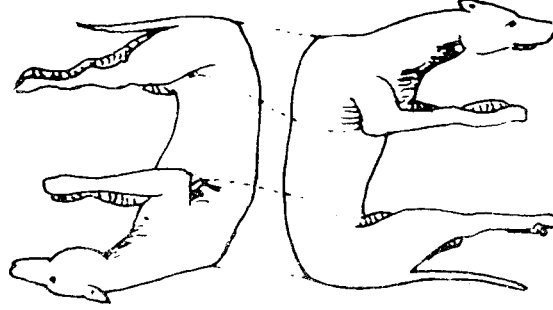

उत्तरे

फसाल बरं का ?

(१) पहिल्या घासात पेढे खाऊ तेवढेच. पहिला घास खाह्या की अनशे-पोट संपले. (२) पहिल्या किलोमीटरच्या दगडापासून पाचव्या किलोमीटरच्या दगडापर्यंत अंतर फक्त चार किलोमीटरच होते. उलट पाचव्या किलोमीटरच्या दगडापासून दहाव्या किलोमीटरच्या दगडापर्यंत अंतर पाच कि. मी. होते. गट्टूजींना २० मिनिटे चार कि. मी. ला लागली तर पड्याजींना २५ मिनिटे पाच कि. मी. ला लागली. याचा अर्थ दोघांची गती सारखीच. (३) रामफळाला रामफळाचीच फळे. नावाची उलटापालट झाली तरी त्या झाडाला तेच फळ येणार. (४) वीस. (५) प्रत्येक ओळीतील मधली दोन नाणी उचलून ओळीच्या उजवीकडच्या कोपऱ्यातील नाण्यांवर ठेवा. आता ओळीत मोजली तर $३ + १ + ३ = ७$ अशी प्रत्येक ओळीत येतील. (६) अर्ध्यात लहान नि मोठे नाहीच. अर्ध म्हणजे नेमके सारखे निम्मे भाग. (७) प्रत्येक शब्दात पहिली काही अक्षरे सोडून ' करणे ' हीच क्रिया सर्वत्र आढळेल. पाहा (व) करा, (भा) करी, (उ) करून, (खा) करेल, (लव) कर, (भु) केले, (को) करू, (ओ) केलंच. (८) पुढील अनुक्रमाने गेल्यास, ' घर फिरले की घराचे वासेही फिरतात ' ही म्हण आढळेल. ११ - १६ - १२ - १५ - १४ - १३ - १० - ७ - ८ - ४ - ३ - ६ - ९ - ५ - २ - १ - तसेच खालील चौकोनात ७ - १२ - ११ - १६ - १५ - २० - १९ - १४ - १८ - १७ - १३ - १० - ९ - ५ - १ - २ - ६ - ३ - ४ - ८ या क्रमाप्रमाणे, ' कुंभाराची सून कधीतरी उकिरड्यावर येईलच ' ही म्हण साप-

ढेल. (९) चित्र पाहा. (१०) शिडी सात मीटर असली तरी तो पहिल्या

कोडे क्र. ९

वा दुसऱ्याच पायरीवरून पडला. (११) पावणे शंभरासे. (१२) खड्डा खणून जी माती निघाली तिचा ढिगारा खिडकीखाली करून त्यावरून खिडकीत चढून कैदी पळाला. (१३) मोठ्यात मोठी संख्या ९८७६५४३२ रु. २ आ. १ पै.; लोख्यात लोटी:- २३४६ रु. १५ आ. ७६ पै. (१४) दुसरे माणूस पहिल्याची आई. (१५) २३ हा वेगळा आहे. २३ चे एकावाचून मुळीच अवयव पडत नाहीत. (१६) बजावाने कोणाची किती भाकरी खाल्ली या प्रमाणात पैसे वाटायला हवेत. प्रत्येकाने ६ म्हणजे २३ भाकऱ्या खाल्ल्या. म्हणजे ग्यानवाची फक्त ३ भाकर बजावाने खाल्ली आणि अन्यावाची २३ खाल्ली याचा अर्थ ग्यानवाने ८० पैशांपैकी १० पैसे घ्यावे नि अन्यावाने ७० पैसे घ्यावे. (१७) २३४

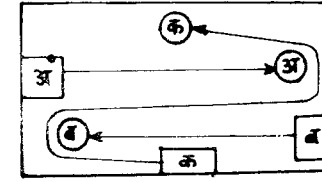
—५६ (१८) पावणेचार रुपये. (१९) म्हणण्याचा प्रश्नच नाही, 'माझ्या १७८

आईशी' असे म्हटल्यावर आईशी नाते आईचेच. (२०) पुरुषांनी प्रत्येकी ५० पैसे दिले नि स्त्रियांनी प्रत्येकी ७५ पैसे दिले; याचाच अर्थ जितक्या स्त्रियांनी वर्गाणी दिली त्याच्या दीडपट केले असता तितक्याच पुरुषांनी आणखी वर्गाणी दिली असे धरता येईल. नि स्त्रियांना सध्यापुरते विचारातून दूर करता येईल. पुरुष 'क्ष' धरू. अर्थात स्त्रिया (१०००-क्ष) झाल्या. आता एकूण

$$\text{वर्गाणी} = \left\{ \frac{\text{क्ष } १००० - \text{क्ष } ३}{२} + \frac{\text{क्ष } ३}{२} \right\} \times ५० \text{ पैसे} = २५० \text{ रुपये.}$$

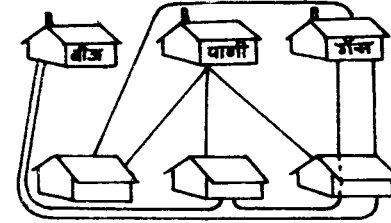
(२१) कडेची एक काडी उचलून दुसऱ्या बाजूला ठेवा म्हणजे मधली काडी आपोआप कडेला जाईल; म्हणजेच मध्यापासून दूर जाईल.

(२२) १२ किलो + काठीचे अर्धे वजन (हे विसरू नका.) (२३) ९ + ५; ३ + २; १ + ६; ४ + ७ (२४) चित्र पाहा. (२५) अगदीच थोडी शेकडा ०.५७८ ते ०.५८५

कोडे क्र. २४

(हा शब्द) नाही (म्हणालो) उदा. तू आणि तो, तू किंवा तो नव्हे. [५] आणि मी म्हणालो, " किंवा नाही " (२८) चित्र पाहा. (२९) श्यामजवळ

कोडे क्र. २८

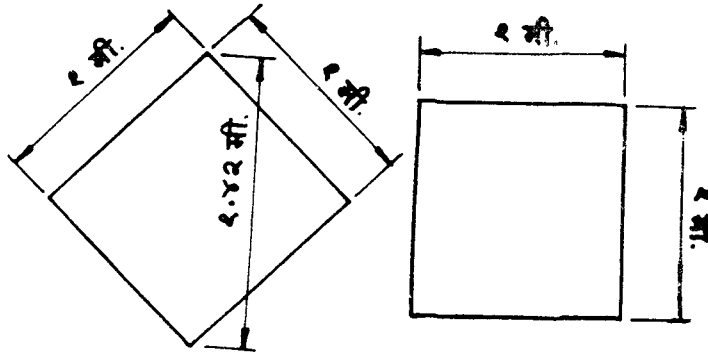
६ रुपये नि आनंदजवळ ६ पंचवीस पैशाची नाणी (३०) (ब) अमी (हु) ' र ' हे अक्षर (रं) तंबू (गी) सर्वांत मोठ्या डोक्याचा माणूस (भा) आकाश (ग) ' व ' हे अक्षर. (ती) स्वतः कुत्रे. शेपटीच्या अलीकडच्या टोकाला स्वतः कुत्रेच असते. (न) सर्वांत लहान दिवस (३१) तुमचा डॉक्टर काही सर्वज्ञ नाही. आधी दुसऱ्या डॉक्टरला प्रकृती दाखवून बरे व्हायचा प्रयत्न करणे हीच निकडीची गोष्ट. पैशाचा प्रश्नच नाही. (३२) एकूण चार नाणी एक रुपया, एक ५० पैसे, एक २५ पैसे,

एक ५ पैसे. (३३) सुरेशकृष्ण जर गोळी लागून ठार झाला तर त्याच परतण्याचा विचार वृत्तान्त सांगणाराला कसा कळला ? (३४) (अ) ८-९-१०-११-१२; (ब) पावणेदोन रुपये नि सव्वातीन रुपये. (३५) दाढे राजा; करपे-पड्या (यानेच शर्यत जिंकली); चिवटे-रत्नू (३६) प्रत्येकी ८ रुपये (३७) विनायकरावांनी ज्या पत्रातून किल्ली पाठविली ते पत्र पुनः कुलूप लावलेल्या पोस्टाच्या पेटीतच पडले. मग त्या किल्लीने ती पोस्टपेटी उघडणार कशी ? (३८) वाराच. (३९) एक आणि एकोणसाठ. (४०) फरक दहा रुपये. (४१) हे कूट सोडविण्याची युक्ती अशी, की, कोठल्याही नाण्यावर एक, दोन, तीन प्रमाणे आरंभ करून तिसरे नाणे एकदा उचलावे; परंतु पुढील प्रत्येक वेळी ज्यावर पूर्वी एक मोजला होता ते नाणे जेथून तिसरे येईल अशा ठिकाणाहून मोजून, ते नंतर त्यावर तीन आणून उचलावे. असे प्रत्येक वेळी करावे. जेथे पूर्वी एक मोजला तेथे पुढच्या वेळी तीन येईल. अशा प्रकारे कोटूनही मोजावे. प्रत्येक वेळी याचप्रमाणे करावे की उत्तर येईल. (४२) सरकारी अधिकारी चकणा होता. (४३) गोविंदराव व वसंतराव यांची

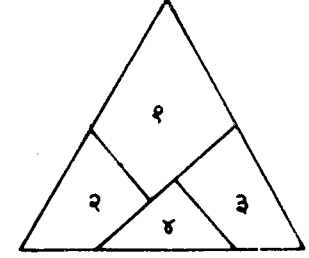
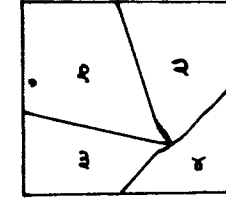
भेट व्हायला $\frac{४००}{१५+२५} = १०$ मिनिटे लागली. आता १० मिनिटांत कुत्रा

$१० \times ३५ = ३५०$ मीटर धावला. (४४) अडावीस. (४५) जेव्हा तो डोके खिडकीमधून बाहेर काढून पहात असतो तेव्हा. (४६) १४ कागद-७० पैसे; ८ टाक -८० पैसे; २ पेन्सिली -५० पैसे; १ यंत्र -५० पैसे. (४७) खिडकी

कोडे क्र. ४७

पत्त्यातील चौकटीप्रमाणे न्वसविली. चित्र पाहा. (४८) लाकडी पक्षी ऐकणार कसा ? (४९) अक्षरे. एकोणीस म्हणजे चार अक्षरे, वीस म्हणजे दोन अक्षरे याप्रमाणे (५०) ८-१०-१-३-१३ या काड्या उचला. (५१) सगळ्या गोष्टीत बारावा प्रवासी विसरू नव्हा. (५२) वीस. (५३) वरच्या ओळीतील मधले सुलटे नाणे घ्यावे नि ते खालच्या ओळीतील मधल्या नाण्याच्या जवळ ठेवून पुन्हा नाणी ओळीत येईपर्यंत ढकलावे. (५४) अ-दहा; आ-छत्तीस; इ-सत्तावीस. (५५) एक आतील नि एक बाहेरील. (५६) चित्र पाहा. (५७) मोटार ड्रायव्हर पायी चालत होता. गुन्हा नाही. (५८) भगवंतरावांनी जयंतरावांना साडेसात

कोडे क्र. ५६

रु. द्यावे. (५९) (अ) $३^३ - ३ = २४$; (आ) ९९

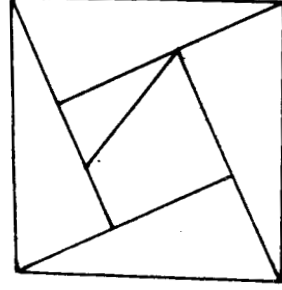
कोडे क्र. ५६

$$\frac{— + ९ = १० \text{ किंवा } ९९}{९९}$$

$$\frac{९९}{९९} - \frac{९}{९} = १०; (इ) ३३ \times ३ + \frac{३}{३} = १००;$$

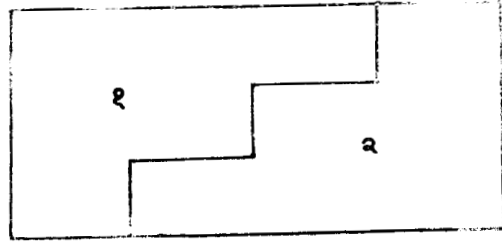
$$(उ) ८८८ + ८८ + ८ + ८ + ८ = १००० (ए) ११ + \frac{११}{११} = १२. (६०)$$

चित्र पाहा. (६१) ब-आभार; हु-शंभर वर्षे जगणे; रं-तुमचे नाव; गी-खुळखुळा; भा-अंधळेपण; ग-पाणीपट्टी न भरणे, ती-एकेचाळिसावे वर्ष; न- 'तुम्हाला झोप लागली आहे का?' हाच तो प्रश्न. (६२) पाच. जी डोकेवाली

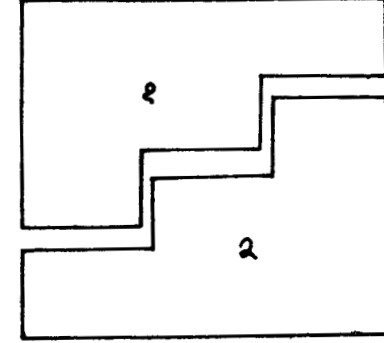
कोडे क्र. ६०

पूर्वेला तीच पायवाली पश्चिमेला नि त्या तिघांमध्ये उलटसुलट पाय होण्यासाठी आणखी दोन. (६३) बंग देशात ज्या वेळी बंग देशाचे नऊ रुपये देऊन अंग देशाचे दहा रुपये परत घेतले जातात, त्या वेळी अंग देशाचा एक रुपया तोटा होतो. थोडक्यात ज्या देशात तो दूध पितो त्या वेळी दुसऱ्या देशाचा तेथे एक रुपया वाया जातो. (६४) अ - एकच कोट; आ - कारण शकुन्तलेची

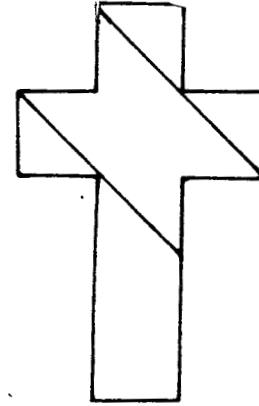
कोडे क्र. ६५

पिशाची तेवढी भरलेली आहे. (६५) चित्र पाहा. (६६) नऊ नऊ प्रत्येकी खर्च म्हणजे एकूण सत्तावीस. सत्ताविसातच नोकराचे दोन आले. सत्तावीस खर्च नि तीन परत असा हिशेब हवा. (६७) शोभाला पाच, अलकाला दोन, अरुणला सात, श्यामला सहा, नि आनंदाला तीन, म्हणून शकुन्तलाला एक. (६८) (१) लांडगा; (२) घूस; (३) हरण; (४) घुबड; (५) काकाकुवा; (६)

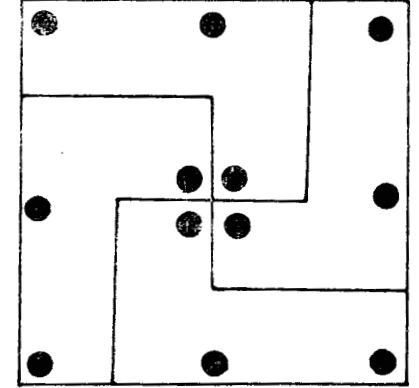

कोडे क्र. ६५

खार (६९) दहाजण (७०) एकीचा वेग दुसरीच्या दुप्पट. (७१) चिरमुले ग्रंथशाळेत मरून पडले होते नि दाराच्या बाजूने जाताना त्यांना पिस्तुल घेताना गणूने पाहिले म्हणजे ग्रंथशाळेत दिवा होताच. मग ग्रंथशाळेत टेलिफोन करण्यासाठी पुन्हा दिवा लावण्याचे काय प्रयोजन? आणि गणू तर म्हणतो, 'मी ग्रंथशाळेचे दार उघडून दिवा लावला!' याचाच अर्थ तो नुसती वनावट उत्तरे देत होता. त्यात चुकून घसरला. (७२) चित्र पाहा. (७३) चित्र पाहा. (७४) चित्र पाहा. (७५) अ-एकमेकाला उलट देणे म्हणजे विनिमय,

कोडे क्र. ७२

कोडे क्र. ७३

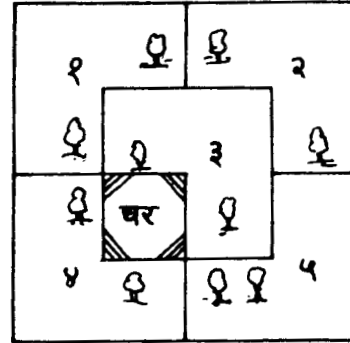
बाळूकाकाचे घड्याळ ८ वाजून १८ मिनिटांनी बंद पडले. हे रात्री परत आल्यावर त्यांच्या ध्यानी आले आणि त्या वेळी त्यांनी त्याला पुन्हा किल्ली दिली. तेव्हापासून ते चालू झाले. त्यात आता किती वाजले ते पाहून नि त्यातून ८ तास १८ मिनिटे बजा करून जे उत्तर आले तितके तास नऊ पासून मागे जाऊन बाळूकाकांनी उत्तर काढले. (१००) पृथ्वीच्या मध्यापर्यंत जेथून कमीत कमी अंतर येईल तेथपर्यंत ती गोळी खाली जाईल. नंतर तेथेच राहिल. तेथून ती आणखी खाली ढोसली तरी खालून पुन्हा तेथपर्यंत वर येईल. खाली जाणार नाही. गुरुत्वाकर्षण पृथ्वीच्या मध्याच्या ठिकाणी सर्वांत अधिक असते. (१०१) तेच अद्याप कळलेले नाही. (१०२) खाटकाच्या दुकानात एक कुत्रे (चार पाय) गेले आणि त्याने तेथील एक कापलेल्या बकऱ्याची तंगडी, खाण्यासाठी पकडली. त्याचबरोबर दुकानदार (दोन पाय) उठला. त्याने तिपाई (तीन पाय) उचलली नि कुत्र्याकडे फेकली. कुत्रे पळाले नि बकऱ्याचा पाय परत जाग्यावर दुकानदाराने उचलून जागच्या जागी ठेवला. (१०३) माधवने गुंडाळलेली विजार खाली सारखी केली त्या वेळी विजारीवर दातांच्या खुणेची भोके मुळीच दिसत नव्हती. तेच त्याने पोलिसाला दाखविले नि बकिलाचा खोटेपणा उघड केला. (१०४) अ-सासरा मुनेसंबंधी म्हणतो आहे आ-कोट घातल्यावर नीट बसण्यासाठीच केवळ. (१०५) ते तिळ्यापैकी होते. (१०६) मोर अंडी घालीत नाही. लांडोर घालते. (१०७) प्रवाशांपैकी दोन स्त्रिया बोटीत प्रसूत झाल्या म्हणून ४५२ माणसे झाली. (१०८) पखालीवाला नटवरलाल कामावर जाऊन आल्यावर जिन्याखाली असलेल्या खोलीत उशाखाली पैसे आणि काठी घेऊन अंथरुणावर झोपतो. (१०९) जेव्हा दुसरा विक्रमादित्य होईल तेव्हा आधीच्या विक्रमादित्याला पहिला म्हटले जाईल. तोवर त्याचा उल्लेख केवळ विक्रमादित्य इतकाच होईल. तसेच नाण्यावर बुद्धपूर्व (९००) लिहिणे अशक्य. बुद्ध पुढे होणार हे कळणे अशक्य. कारण बुद्ध होऊन गेल्यावर बुद्धपूर्व हा शब्द निर्माण होईल. तसेच तिसरे म्हणजे बुद्धपूर्व (९००) ते बुद्धपूर्व (९६०) असे कधीच येणार नाही. बुद्धपूर्व (९००) ते बुद्धपूर्व (८३४) असे येईल. (११०) खोलीच्या मुख्य दारानेच चोर आत आला. (१११) वीस वर्षांत. मुद्दल कितीही असो दामदुप्पट होण्यास लागणारी मुदत केवळ व्याजाच्या दरार

अवलंबून असते. (११२) सहा धावा. प्रथमतः चार धावा नव्या घालून मोटार ४०० कि. मी. न्यावयाची, नंतर कुठल्याही दोन धावा बदलून त्या जागी नव्या दोन टाकावयाच्या. त्यानंतर पुन्हा ४०० कि. मी. जावयाचे नि पहिल्यापैकी न बदलल्यामुळे नि ८०० कि. मी. गेल्याने कुचकामी झालेल्या दोन धावा बदलून त्या जागी पहिल्या ४०० कि. मी. नंतर काढलेल्या दोन धावा टाकावयाच्या, नि उरले ४०० कि. मी. जावयाचे. (११३) फौजदारांनी एकाच वेळी त्यांच्या दोन कानांत वेगवेगळ्या गोष्टी बोलण्यास दोघांना सांगितले. जर माणूस एकाच कानाने बहिरा असेल तर त्याला ऐकू येणाऱ्या कानाने कळलेली गोष्ट पुन्हा तशीच सांगता येईल, पण तो जर तसा नसेल तर दोन्ही कानांच्या ऐकू येण्यामुळे घोटाळा होऊन त्याला काहीच नीट सांगता येणार नाही. (११४) एकूण टोप्या सात. चार तांबड्या व तीन हिरव्या. आता भिंतीकडून चवथ्या असणाऱ्या मुलाला पुढच्या तिघांच्या टोप्या दिसल्या. त्या जर तिन्ही टोप्या हिरव्या दिसल्या असल्या तर त्याने तात्काळ 'माझी टोपी तांबडी आहे' असे विधान केले असते. ज्या अर्थी तो ते तसे करित नाही त्या अर्थी त्याच्या पुढील तिघांनी आपल्या तिघांच्या सर्वांच्या टोप्या हिरव्या नाहीत येवढेच अनुमान करून ठेवले. याचा अर्थ त्या तिन्ही तांबड्या तरी असतील किंवा दोन हिरव्या, एक तांबडी वा दोन तांबड्या एक हिरवी अशा तरी असतील. आता भिंतीकडून तिसऱ्या मुलाने जर त्याला समोरच्या दोघांच्या टोप्या हिरव्या दिसल्या असल्या तर तांबडतोव 'माझी टोपी तांबडी आहे' असे विधान केले असते, कारण तिघांच्या हिरव्या नाहीत हे भिंतीकडून चवथ्याच्या विधानांमुळे स्पष्ट झालेच आहे. यामुळे भिंतीकडून तिसऱ्याने केलेल्या विधानामुळे पुढील दोघांनी अनुमान केले की, त्यांच्या दोघांच्या टोप्या हिरव्या नाहीत. याचाच अर्थ दोघांच्या तांबड्या तरी आहेत किंवा एकाची तांबडी नि एकाची हिरवी आहे. यानंतर भिंतीकडून दुसऱ्याला जर पुढच्याची हिरवी दिसली असती तर त्याने तात्काळ 'माझी टोपी तांबडी आहे' असे विधान केले असते. त्याने ते केले नाही त्याअर्थी भिंतीकडून पहिल्या मुलाने तात्काळ उत्तर दिले, की त्याची टोपी हिरवी नसल्याने अर्थातच तांबडी आहे. (११५) यात दोन घोडचुका आहेत. पहिली ही की सर्व घोटाळा दभ की धव या विषयी असल्याने 'गा'च्या ठिकाणी जादा चिकित्सा करण्याचे कारण नव्हते. दुसरी सर्वांत

मोठी म्हणजे 'गा' कशातला हे विचारणे. कारण दगडातला 'द', भटजीतला 'भ' बगैरे विवरण पहिले अक्षर कोणते ते कळावे यासाठी होते. याला 'गा' कळला असून हा पुन्हा विचारीत आहे, की 'गा' कशातला. आडनावातील सर्व अक्षरे स्पष्ट कळावी यासाठी हा खटाटोप. याला 'ग' कळला म्हणजे मूळ कार्यभाग संपला होता; पण हा पुन्हा विचारतो की 'गा' कशातला? 'गा' गाडण्यातील असेल नाहीतर गारुड्यातील असेल याला त्याच्याशी कर्तव्य नव्हते. (११६) कुमुद व तारा जुळ्यांपैकी होत्या. एकीला शिक्षा दिली तर दुसरीला अपाय होण्याचा संभव होता. (११७) भिवाने १२० रु. ची मोड मागितलीच नाही. ११४ चीच मागितली नि मोड (१२०) एक खोडा ३११
तीन खोडा ३३३
पाच तिन्ही खोडा ५५५
सात खोडा ७७७
नऊ तिन्ही खोडा ९९९

११११

(१२१) (व) फिर्दा खटले (हु) 'का' हे अक्षर कारण ते प्रकाशाच्या मध्यभागी असते. (रं) निवडून घेणे. (गी) रुमालाचे वा कागदाचे कोन. (भा) तुमचा शब्द (ग) डिसेंबर नि जानेवारी (ती) आयुष्य (न) रस्ता (फसाल बरं का समाप्त) छायाचित्र वा फोटो.

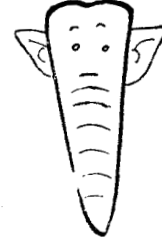
कोडे क्र. ११९

चुकू नका बरं का ! उत्तरे

(१) असत्य. अमेरिकेच्या प्रजासत्ताक राज्याचा अध्यक्ष निवडताना प्रत्येक नागरिकाला त्यासंबंधी मत देता येते; उलट हिंदुस्थानच्या लोकसत्ताक राज्याचा अध्यक्ष लोकांनी निवडून दिलेले प्रांतिक लोकसभेतील आमदार निवडतात. प्रत्येक नागरिकाला यात मत नसते. (२) सत्य. (३) सत्य. (४) असत्य. ६८७ दिवस लागतात. (५) सत्य. एक दशसहस्रांश मिलिमीटर जाडीचा पत्रा काचेइतका पारदर्शक होतो. (६) असत्य. एक वर्षात ५ सें. मी. पेक्षा अधिक वाढत नाहीत. (७) असत्य. अशी सर्व मांजरे माद्या असतात. (८) सत्य. (९) सत्य. (१०) सत्य. (११) सत्य. (१२) सत्य. (१३) असत्य. डासांचा गुं गुं. आवाज त्याच्या पंखांमुळे होतो, आणि पंखांचा आवाज होऊन आपली चाहूल लागू न देण्याचा तो प्रयत्न करतो. (१४) सत्य. प्रो. कोव्हरझिक् यांनी ऑस्ट्रियन बायोफिजिकल सोसायटी समोर हा प्रयोग करून दाखविला. प्रथमतः मांसाचा एक तुकडा बर्फात गोठविण्यात आला. नंतर वैजिक कर्पुक (electromagnetic wireless waves) लहरी सोडल्यानंतर बर्फासारखा थंड गार राहूनही तो शिजून निघाला. (Science looks ahead. dv A.M.Low.) (१५) सत्य. (१६) असत्य. सर्वात चिवट असते. (१७) सत्य. (१८) असत्य. निघोट टक्कल क्वचित सापडते. (१९) असत्य. उन्हाळ्यात अधिक वाढतात. (२०) असत्य. नवी शक्ती उत्पन्नच होत नाही. शक्तीचे फक्त रूपांतर होते. (२१) सत्य. (२२) सत्य. (२३) सत्य. (२४) असत्य. हत्ती सर्वात कमी (साधारण ४-५ तास) झोपतो. वयोमानाप्रमाणे तो याहूनही कमी झोप घेत जातो. (कधी कधी २-३ तासही) (२५) सत्य. (२६) १ अब्ज साठ कोटी तारे हे सत्य. बाकीचे असत्य. साध्या डोळ्यांना ७०० दिसू शकतात. नि दुर्बिणीतून ७ कोटी दिसू शकतात. (२७) सत्य. (२८) सत्य. (२९) सत्य. (३०) सत्य. (३१) सत्य. (३२) पहिली दोन सत्य. अस्वल, घोडा ५० वर्षे जगतात. (३३) असत्य. ३३३, ४२२ पट मोठा आहे. (३४) असत्य. चित्ता माणसाला टाळतो. माणसाचा त्याला अत्यंत तिटकारा वाटतो. पाळीव चित्ता हा केवळ अपवाद म्हणता येईल. (३५) सत्य. ओहिओ युनिव्हर्सिटीतील डॉ. शाक यांनी हा चित्रपट घेतला आहे. (३६) सत्य. (३७)

सत्य. (३८) सत्य. (३९) सत्य. (४०) असत्य. चिंपाञ्जीत नि माणसात सर्वांत अधिक साम्य. (४१) सत्य. (४२) सत्य. (४३) सत्य हॉर्वर्ड युनिव्हर्सिटीच्या डॉ. ब्रीजमन यांनी हा शोध लावला असून या वर्षाचे उष्णता मान ७३^० सें. सेंटिग्रेड असते. (४४) सत्य. फ्लॉरिडा येथील क्लाईड ड्रिगर्स यांचा हा शोध असून त्यानुसार विशिष्ट अन्न कोंबडीला देऊन त्याद्वारा अंड्याचा हवा तो रंग निर्माण करता येतो. (४५) असत्य. अंजीर हा मूळ इराणी शब्द आहे. अंजिराचा मूळपुरुष अरबस्थानी आहे. (४६) सत्य. गंगा नदीच्या काठाच्या चिखलात व दलदलीत मोठमोठे मासे राहतात. हे मासे पाण्यात न तरंगता बुडून मरतात. (४७) असत्य. समुद्रात सुसर नसतेच. (४८) सत्य. (४९) असत्य. माणसाला न ऐकू येणारे आवाजसुद्धा कुत्र्याला ऐकू येतात. कुत्र्याचे कान माणसाच्या पाचपट तिखट असतात. (५०) असत्य. दोन भिंगांचे एकत्र केंद्रीकरण हेच दोहीतील तत्त्व आहे. त्यामुळेच आपल्याला वस्तू साकल्याने दिसते. (५१) असत्य. डॉ. कार्लशूट यांनी त्यानंतर आणखी एक सूर्यमालेतील ग्रह शोधून काढला आहे. (५२) सत्य. (५३) असत्य. केस भुज्या रंगाचे असल्याने केस नाहीत असा नुसता भास होतो. (५४) सत्य. (५५) सत्य. (५६) सत्य. ही तार ०.००४६ मि. मीटर जाडीची (व्यासाची) असते. (५७) सत्य. (५८) असत्य. ही चाल आहे. पण ती इराणमध्ये आहे. (५९) सत्य. कार्नेजी इन्स्टिट्यूट, वॉशिंग्टन येथील शोध (६०) सत्य. हवाई वेटांत स्टिकलबॅग माशांचा असा उपयोग करतात. (६१) असत्य. माशांना विजेचा प्रकाश आवडतो नि त्यात ते खेळत वागडत राहतात. (६२) सत्य. (६३) सत्य. (६४) सत्य. (६५) सत्य. (६६) सत्य. (६७) सत्य. अशी दुर्विण न्यू कॅलिफोर्निया येथे आहे. (६८) असत्य. तीन अब्ज ३५ लक्ष वर्षे इतके आहे. (६९) सत्य. (७०) सत्य. अभ्रकाच्या भुकटीत ती वाढतात. अमेरिकन सैन्याने जपानमध्ये याचा उपयोग केला. (७१) सत्य. (७२) असत्य. अशा आगगाड्या पॅरिस, मॉस्को, वगैरे ठिकाणीही आहेत. (७३) सत्य. (७४) असत्य. १२ मीटर उंच उडी मारू शकेल. (७५) सत्य. (७६) सत्य. (७७) असत्य. विष रक्तात गेल्यावर त्यांचे त्यांनाही बाधते. (७८) सत्य. (७९) सत्य. (८०) असत्य. कित्येक जंतू माणसाला उपकारक असतात. उदा. ताकातील जंतू. (८१)

सत्य. हे पाणी समुद्राच्या तळाशी असणाऱ्या झऱ्यांतून येते. अशा प्रकारचे गोडे पाणी मिआमी फ्लॉरिडा जवळ आहे. (८२) सत्य. (८३) असत्य. मुळीच ताण पडत नाही. (८४) सत्य. (८५) सत्य. (८६) असत्य. (८७) सत्य. (८८) सत्य. (८९) सत्य. (९०) असत्य. एक दिवसाची झोप पुरते. (९१) सत्य. (९२) असत्य. (९३) सत्य. (९४) सत्य. (९५) सत्य.

नीट सांगा बरं का !

किती ?

(ब) ११९२७ मी. पॅसिफिक. मिन्डॅनाओजवळ (हु) ३:३३ कोट.
(रं) दोन्ही एकच, एक नाव जुने, दुसरे नवे. (गी) ७०० (क) सुरंगाचा संशोधक अल्फ्रेड नोबल याने ठेवलेल्या १७ लक्ष ५० हजार पाँडाच्या उत्पन्नातून ही वक्षिसे देतात. ही एकूण पाच असून प्रत्येक पारितोषिक ८००० पाँड असते. जगाच्या प्रगतीला हातभार लावणाऱ्याला ही दिली जातात. त्यांची वर्गवारी (१) पदार्थ विज्ञान (२) रसायन (३) औषध वा शरीरशास्त्र (४) वाळ्वय (५) आंतरराष्ट्रीय शांतता. (र) साधारणतः १००० (म) एकशे ऐशी (णू) सव्वा दोन ते अडीच कोट (क) १२०० ते १३०० (भा) मूठभर. (ग) ब्रॉड गेज १.६८ मी; मीटर गेज-१ मीटर; नॅरो गेज-०.७६२ मी. (ती) २५ वर्षे (न) तीन.

कोण ?

(ब) अर्जाची पत्नी इंदुमती. त्यावरच कालिदासाचे 'अजविलाप' काव्य आहे. (हु) तात्या टोपे. (रं) सिलोन-श्रीलंका, सयाम-थायलँड, कांगो - झाअेरे, ट्रिपोलिटानिया-लिविया, फोमोसा-तैवान. (गी) गटे. (क) (१) ड्यु व्हिग्नोड (१९४६); (२) मोर्स (१८३२); (३) लॅनेक (१८१९); (४) बेल (१८७६); (५) गॅटलिंग (१८६१); (६) जेम्स वॅट (१७६९); (७) नोवेल (१८६२); (८) एडिसन (१८७८) (९) हॉवर (१८४६) (१०) कार्टराईट (१७८५); (११) रॉटजेन (१८९५); (१२) शोल्स (१८६८); (१३) जेनर (१७९६); (१४) राइट बंधू (१९०३); (१५) डोमॅग (१९३२); (१६) कर्कॅपेट्रिक मॅकमिलन (१८४०); (१७) बॉटरमन (१८८३) (१८) ईस्टमन (१८८३); (१९) एडिसन (१८७८); (२०) क्यूरी (१९००); (र) (१)

गोविंदराव काळे. निजामाकडील पेशव्यांचे वकील, १ जुलै १७९२; (२) विश्वासरावास पानिपतावर नेताना भाऊसाहेब पेशवे यांनी, त्याची आई गोपिकाबाई हिला दिलेले उत्तर 'होळकरांची कैफियत' पृ. २७; (३) स्वामी रामतीर्थ (४) शाहूमहाराज बाजीरावास. मल्हारराव चिटणीसकृत चरित्र. (५) रात्रोवा गोपिकाबाईस राक्षसभुवन लढाईचे वेळी. (म) टिळक, जांभेकर नि खेर (णू) स्वामी रामदास. दासबोध. (क) पत्री-साने गुरुजींचा काव्य-ग्रंथ; रामविजय-श्रीधर; भक्तिविजय-महितबुवा; विवेकसिंधु-आदिकवी मुकुंदराज; दोन मने-खांडेकर वि. स.; साष्टांग नमो-आचार्य प्र. के. अत्रे, रागिणी-वा. म. जोशी; मराठी गद्यां-द. वा. पोतदार; उपेक्षि-श्री. म. माटे; सुखां-ना. ह. आपटे; (आ) शंकर श्रीकृष्ण देव, धुळे (ग) स्वा. सावरकर. (ती) पं. मदनमोहन मालवीय. (न) जतींद्रनाथ दास.

कोणते ?

(ब) इस्तंबूल. (हु) ग्रंड ट्रंक एक्सप्रेस. (रं) भारद्वाज, (गी) कायद्याची मर्यादा न उल्लंघता, भाषणस्वातंत्र्य, मुद्रणस्वातंत्र्य, विचार व्यक्त करण्याचे स्वातंत्र्य, संघस्वातंत्र्य, वस्तीस्वातंत्र्य, मालमत्ता-स्वातंत्र्य, धर्म-स्वातंत्र्य, शिक्षणस्वातंत्र्य, सांस्कृतिक आचारस्वातंत्र्य, भाषा व लिपी-स्वातंत्र्य सर्वांना समान लेखले जाईल. सर्वांना सारखे संरक्षण मिळेल. सर्वांना सरकारी कामात व नोकरीत समान संधी मिळेल, सामाजिक राजकीय व आर्थिक क्षेत्रात योग्य न्याय मिळेल. सक्तीचे श्रम, वेठ असणार नाही. कायद्यानुसार उपाय-योजना करून घेता येईल. (क) इंदिरा हत्तीण. (र) पारा. (म) रॉटरडॅम, हॉलंड. (णू) (१) अमृतसर; (२) बनारस; (३) भागलपूर; (४) मंगलोर; (५) नागपूर; (६) धारिवाल; (७) श्रीनगर; (८) जाफराबाद; (९) दार्जिलिंग; (१०) कटनी; (११) टिटाघर; (१२) राणीगंज; (१३) जमशेटपूर; (१४) लखनौ; (१५) कानपूर; (१६) रत्नागिरी. (क) परवाना काढावा लागतो. (भा) (१) इतिहाससंशोधन; (२) दीर्घ प्रयत्न; (३) विस्किटे; (४) हॉकी; (५) गायन; (६) भोळेपणा; (७) प्रखर निष्ठा, तपश्चर्या; (८) नृत्य; (९) क्रिकेट; (१०) स्त्री शिक्षण (११) सौंदर्य, (१२) औदार्य; (१३) गांधर्व महाविद्यालय; (१४) रियासती; (१५)

अद्वैत वेदान्त. (ग) दोन नाकपुड्यांमधील. (ती) भारतीय घटनेप्रमाणे आकडे लिहिण्याची अधिकृत पद्धती येणेप्रमाणे— 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0, (न) मकाव. दर चौरस कि. मी. मध्ये सरासरी १६९०० माणसे.

केव्हा कुठे ?

(ब) मुण्डकोपनिषद; (हु) कॅलिफोर्नियामधील सिकोअिया झाड. या झाडाचे वय ५००० वर्षे; उंची ८०.४ मी; नि बुंधा ३०.८ मी. परिघाचा (र) लिबियात अझीझ येथे सावलीतील उष्णतामान ५८^० सें. (गी) (१) डेन्मार्क, नॉर्वे; (२) इजिप्त, (३) ब्रिटन; (४) अमेरिका; (५) फ्रान्स; (६) जर्मनी; (७) हॉलंड, (८) अफगाणिस्तान; (९) जपान, (१०) इराक, (११) मेक्सिको, (१२) वेल्जम, (१३) रशिया, (१४) इटली, (१५) इराण, (१६) ग्रीस (क) घटना मान्य २२ जुलै १९४८; अध्यक्षकारभार चालू २६ जानेवारी १९४९. (र) ऋग्वेदात नमस्कार वर्णन आहे; ६।५।१८ (म) ज्येष्ठ व. ९ला निघतात. आषाढ शु. १०ला पोहोचतात. (णू) (१) महाभारत विराटपर्व; (२) चिमणरावांचे चव्हाट-जोशी (३) काले पाणी-सावरकर (४) सूर्योदय-ह. ना. आपटे (५) इंद्रधनुष्य-फडके (६) दोन ध्रुव-खांडेकर (७) वेवंदशाही-औंधकर (८) म्युनिसिपालिटी-जोशी (९) माझी जन्मठेप-सावरकर (१०) हरिविजय-श्रीधर (११) आंधळ्यांची शाळा-वर्तक. (१२) संपूर्ण बाळकराम-गडकरी. (१३) सुदाम्याचे पोहे-कोल्हटकर. (१४) चिमणरावांचे चव्हाट-जोशी. (१५) सोन्याचा कळस-बरेरकर. (क) भगवत् गीता. (भा) अलेक्झांड्रिया येथील ग्रंथालयावर (ग) गोविंदकवींची सरस्वतीची भूपाळी (ती) (१) दक्षिण चीन. (२) इराण. (न) महाभारत भीष्मप्रतिज्ञा-आदिपर्व, अध्याय १०३.

कसे कशासाठी ?

(ब) हिरे जास्त तेजस्वी दिसण्याकरिता पैलू पाडतात. हिरकणीची पूड तेलात मिसळून एका तबकडीवर लावतात. ही तबकडी धार लावायच्या चाकासारखी यंत्राने फिरवितात नि तिच्यावर घासून पैलू पाडतात. (हु) शालिवाहन शकात ७८ मिळवले की इसवी सन येतो नि १३६ मिळवले की,

विक्रम संवत् येतो. (रं) कौत्साला गुरुदक्षिणेसाठी सुवर्णमुद्रा हव्या असल्याने तो रघुराजाकडे आला; परंतु रघू सर्व संपत्ती दान करून मडक्यात स्वयंपाक करीत होता. कौत्साने विन्मुख न जावे म्हणून रघूने कुबेरावर स्वारी करण्याचे ठरविले, तेव्हा कुबेराने गावाबाहेर शमी नि आपट्याच्या वनात सोन्याचा पाऊस पाडला. दसऱ्याच्या दिवशी आपण सोने लुटतो, ते त्याची आठवण म्हणून. (गी) त्या चिरेमुळे शाई खाली उतरते. (क) भरती-ओहोटी चंद्रामुळे येते, परंतु लाटा नि वादळ हे पृष्ठभागाच्या वाऱ्यामुळे होते. त्याचा चंद्राशी संबंध फारसा नाही. तेल टाकले की एखादी सतरंजी पसरल्याप्रमाणे त्याचा थर समुद्रपृष्ठभागी बसतो नि वादळामुळे उठणाऱ्या लाटा पुष्कळ कमी होतात. (र) खुसखुशीत व्हाव्या, लोचट न व्हाव्या म्हणून. (म) मांस खाण्यासाठी व त्यातील रक्त शोषून घेण्यासाठी (णू) ७२ रोगांवर तुळस रामबाण ठरली आहे. घराभोवती तुळस लावली की डास नाहीसे होतात. मलेरियावर व अनेक तापांवर ती रामबाण आहे, ती रोगप्रतिबंधक आहे. नुसत्या तुळशीच्या सान्निध्येने आरोग्य प्राप्त होते. पडसे, श्वासविकार, न्यूमोनिया, यकृताचे रोग, त्वचारोग, मलेरिया कडकी, पोटदुखी, जंत-कृमी, अग्निमांद्य, दृष्टिमांद्य, गळ्याचे रोग, स्त्रीरोग, विंचूदंश या सर्वांवर तुळस रामबाण आहे. मेंदूला तरतरी आणण्यासही ती उपयुक्त आहे. (क) ऊन हवे म्हणून; (मा) गंज काढण्यास. (ग) जागा जंतुरहित करण्यास. (ती) कागद करण्यास. (न) भांडे जळून नष्ट होऊ नये म्हणून.

का आणि काय ?

(ब) चंद्राचा स्वतःभोवती नि पृथ्वीभोवती फिरण्याचा वेग सारखाच आहे म्हणून. (हु) पश्चिमेला सर्व अंतरभर समांतर ओढा होता म्हणून, (रं) हिरा फुटतो. (गी) हो. (क) नाही. पृथ्वीचा पृष्ठभाग चेंदूप्रमाणे. त्यानुसार प्रतिबिंब बाकदार होईल. (र) नाही. (म) श्रीकृष्ण. (णू) होय. (क) होय. (भा) न्हो ग्न्यू नावाचा प्राणी. (ग) होय. (ती) भाजलेले लवकर पचतात. (न) कारण उकळण्यामुळे त्यातील कार्बन डायऑक्साईड निघून जातो. त्यामुळे खरी चव लागते.

दृष्टिभ्रम-उत्तरे

- पृष्ठ ५३ : वाटल्या सारख्याच; तिन्ही कडा सारख्याच.
 पृष्ठ २७ : नरसाले कोणीकडूनही धरता येईल.
 पृष्ठ २८ : एकच रेष.
 पृष्ठ ७७ : प्राणी नव्हे, हातात गोट्या धरल्या आहेत.
 पृष्ठ ७९ : रेषा समांतर आहेत (चौरस); दोन्ही सारखेच.
 पृष्ठ ७८ : प्राणी नव्हेत, खुर्च्यावर कापड टाकले आहे.

अंदाज करा पाहू-उत्तरे

- पृष्ठ ९३ : साधारणतः सात हजार प्रेक्षक (फुटबॉल); प्रेक्षक १५३ (नाच)

बहुरंगी करमणूक भाग १, २, व ३ ही स्वतंत्र पुस्तके आहेत. म्हणजेच आधीचा भाग वाचल्याशिवाय पुढचा भाग वाचू नये असे अजिबात नाही. एवढेच नव्हे तर यातील कोणत्याही पुस्तकाचे कोणतेही पान उघडून वाचयला सुरुवात केली तरी वाचकाला तोच आनंद मिळेल.

संपलं बरं कां !

मात्र "बहुरंगी करमणूक" भाग १ व भाग २ ची नवी आवृत्ती वाचयला विसरू नका बरं का !